

AKADEMIE MÚZICKÝCH UMĚNÍ V PRAZE

DIVADELNÍ FAKULTA

Dramatická umění

Autorské herectví, jeho teorie a psychosomatika

DIZERTAČNÍ PRÁCE

HAPPENING: MEZI ZÁMĚREM A HROU

Alena Rybníčková

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jana Pilátová

Oponenti práce:

Datum obhajoby:

Přidělovaný akademický titul: Ph.D.

Praha, 2017

ACADEMY OF PERFORMING ARTS

THEATRE FACULTY

Drama Arts

Authorial Acting, its Theory and Psychosomatics

DOCTORAL THESIS

HAPPENING: BETWEEN INTENTION AND PLAY

Alena Rybníčková

Supervisor: prof. PhDr. Jana Pilátová

Oponents:

Date of defence:

Awarded academic title: Ph.D.

Prague, 2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem dizertační práci

HAPPENING: MEZI ZÁMĚREM A HROU

vypracovala samostatně pod odborným vedením vedoucího práce
a s použitím uvedené literatury a pramenů.

Praha, dne .....

.....

podpis diplomanta

Upozornění

Využití a společenské uplatnění výsledků diplomové práce, nebo jakékoliv nakládání s nimi
je možné pouze na základě licenční smlouvy tj. souhlasu autora a AMU v Praze.

ABSTRAKT

V práci zkoumám podstatu a možnosti současného (2010–2014) druhu happeningu, který si oblíbili především aktivisté jako přitažlivý způsob upozornění na téma. Nazývám ho politickým happeningem, rozebírám své zkušenosti s ním a nabízím úhly pohledu, kterými se dá na tento druh akcí nejen dívat, ale i je pořádat.

Pro můj přístup k happeningu jsou zásadní pojmy *záměru* a *hry*, jimiž se vymezují vůči účelovým akcím. *Účel* definuji jako racionální konstrukt, pevný bod vně happeningu samotného, kdy přílišný důraz na něj dělá z akce propagaci. Proto doporučuji účely brát jako orientační body a těžiště akce ponechat v ní samotné. K tomu se lze dostat *hrou*, která osvobozuje od honby za vnějšími cíli a nechává nás prodlévat v situaci tady a teď. To dává aktivistovi i divákovi možnost od účelu i tématu poodstoupit a uvolnit se od přílišného a svazujícího pocitu odpovědnosti za výsledek. To neznamená zůstat pouze u hry. Happening je vázán na aktivistův *záměr*, který v mém pojetí účel a hru propojuje. Záměr je proces, který se sice orientuje podle účelu, na rozdíl od něho je však zakotven v přítomnosti a je připraven se proměňovat v reakci na vývoj situace.

Dále se věnuji symbolické vrstvě akcí, která svou otevřeností patří do světa hry. Symbol nemá jeden konkrétní význam. To sice omezuje jeho komunikační potenciál, a tím i jasnou účelovost sdělení, ale zároveň nutí diváka k aktivnější účasti. Symbol neexistuje sám o sobě, ale je součástí sítě symbolických asociací. Součástí tohoto širšího symbolického kontextu se stávají i účastníci tím, že v něm jednají. Díky tomu symboly ožívají v těle, v gestech a pohybu, a evokují pocity a postoje. Tato stránka sdělení je psychosomatická, působí na náš postoj v hlubinném, tělesném smyslu, které tvoří podhoubí našich vědomých názorů. Tím dokáže diváky i aktéry ovlivňovat na úrovni, jíž by slovním vysvětlováním nebylo možné dosáhnout.

Rozkrývám též satirickou strukturu happeningů, kterou popisují pomocí vztahu dominantního a subverzivního vzorce. Ukazují, že dobrá satira se pouze nevysmívá, ale je zároveň sebereflexivní.

Pro organizátory happeningů je užitečné být svými vlastními pozornými diváky. Není podstatné, jestli si diváci povšimnou všech detailů, ale jestli o ně pečují aktéři. Pak se účinek žádné maličkosti neztratí, ani kdyby ji nikdo „neviděl“. Happening potřebuje důvěru, že dobře zvládnutá akce smysl má, i když není snadné na něj ukázat. Při takovémto přístupu bude dobře zakotven ve svých aktérech a bude šance, že alespoň v některých divácích se zachytí, rozvine a přispěje k proměně jejich osobního postoje.

RESUMÉ

In this thesis I inquire into the nature and possibilities of happenings as they were practiced in the years 2010–2014 especially by political activists, who regard them as an attractive means of drawing attention to various issues. I designate these types of happenings as *political happenings*, analysing and interpreting their nature with the help of examples taken from my own experience.

What I see as most important is the attitude to happenings, which should be based in *intention* and *play*, as opposed to being solely guided by *purpose*. I consider purpose as a rational construct, a firm point outside the happening as such, which takes one's mind off the event itself and tends to turn it into propaganda. For this reason I recommend to take purposes only as reference points, focusing instead on the event itself. This can be greatly facilitated by *play*, which frees us from the pursuit of external aims, allowing us to abide in the situation here and now. In this way both the activist and the spectator are given the opportunity to step back, gain ease, and to liberate themselves from the all too binding feeling of responsibility for the result. Of course, one cannot stay content with play, for to do so would be to turn the happening into an aimless practical joke with no proper form, and thus with little appeal. Instead, the happening needs to be guided by the activist's *intention* which mediates between purpose and play. Intention is a process which take purpose as its point of reference, but unlike it is grounded in the present moment and is ready to change as the situation itself develops.

Next I analyse the symbolic level of happenings, which thanks to its openness belongs to the world of play. The fact that symbols cannot be reduced to a single meaning limits their potential for communication and makes them unsuitable for expressing a clear purpose, but this very fact incites the spectators to more active types of communication. A symbol does not exist in itself, it is always a part of a wider network of symbolic associations. By acting within it, the participants themselves also become parts of this network. In this way symbols come alive in human body, gestures and movements, evoking feelings and attitudes. This type of communication is psychosomatic, influencing our embodied stance which forms the matrix of our conscious attitudes. Thanks to this, symbolic action can influence both actors and spectators on a level that would be hard to reach solely by verbal explanations.

I also examine the satirical structure of happenings, which I describe as being constituted by the relation of the dominant and the subversive pattern. In addition to this I show that good satire does not just deride but is self-reflexive as well.

For an organizer of happenings it is useful to be one's own spectator. It does not matter if the spectators do not notice all the details. What matters is whether the actors pay sufficient attention to them. If they do, the effect of every single detail does not get lost even if it is not actually "seen" by anyone. A happening requires the confidence that a well performed event is meaningful even this meaning is not easy to point out. Only with this kind of attitude will it be well grounded in its actors, and there will be a chance that it gets caught on in the spectators and will contribute to a change in their personal attitude.

PODĚKOVÁNÍ

PODĚKOVÁNÍ PEDAGOGŮM A KOLEGŮM

Poděkování patří především mé školitelce prof. Janě Pilátové, která mi dala důvěru a vzala mě pod ochranná křídla s takovýmto tématem a ve fázi přemýšlení o něm, kdy nebylo jasné, zda povede k rozumnému výsledku. Děkuji jí za rozšiřování obzorů ze zatvrzelého pohledu jedním směrem. Především děkuji za podrobné čtení mých textů, díky němuž se z kostrbatých vět začala vylupovat pro čtenáře linie a tah a já sama jsem se tím mohla dozvídat, co vlastně píše. Děkuji za nasazení a podporu ve chvílích, kdy bylo třeba části textů odevzdávat nakladatelství.

Děkuji prof. Ivanu Vyskočilovi za rozhovory, při kterých jsem se seznamovala s jeho pojetím hry. Děkuji za ukazování na otevřené konce, na to chtít se dozvědět, a především pak za všechnu přející pozornost, díky které hru můžeme objevovat jednáním přímo na place. Děkuji, že se za námi stále schod po schodu vrací, a do posledního dechu nás infikuje chutí zkoumat a být spolu přítomni v jednání.

Děkuji prof. Přemyslu Rutovi za čtení a komentování práce, stejně jako za semináře autorského čtení, kde jsem se mohla procesu psaní a čtení učit. Zároveň za opakované připomínání, že happening je od slova *to happen*. Děkuji svým psychosomatickým pedagogům Ivance Vostárkové a Jiřímu Lösslvi za průvodcování po krajinách hlasu a pohybu těla, které mi pomohlo pochopit, co to znamená být ve svém těle a v něm jednat.

Děkuji religionistům za jejich příspěvky do společné knihy, které jsem mohla dále rozvíjet: Martinu Pehalovi, Evelyne Koubkové a Radku Chlupovi. Za konzultace děkuji Janu Kozákovi.

Děkuji všem kolegům studentům z katedry, které jsem pronásledovala svými otázkami.

PODĚKOVÁNÍ AKTIVISTŮM A PŘÁTELŮM

Děkuji Ivance Čonkové za první ze všech happeningových impulzů – odhodlání zatknout prezidenta republiky. Stejně tak Václavu Němcovi a Olze Cieslarové, díky kterým to dalšími akcemi pokračovalo až na KATaP. Děkuji Filipovi Pospíšilovi, díky kterému jsem začala psát.

Děkuji Ondřeji Kobzovi za první happeningové školení a zejména pak za klíčovou koučovací otázku: „Co je tvoje puzení?“. Děkuji za všechnu spoluúčast bývalým kolegům z Pražského fóra a kolem něj: Kristýnce Opletalové, Olche Richterové, Martinu Veselému, Danu Urbánkovi, Tereze Kněžourkové, Sašovi Lehmanovi, Kubíku Ferjenčíkovi, Vítku Hnilicovi, Jakubu Trnkovi a Filipu Lexovi. I všem ostatním, co se kdy akcí účastnili, alespoň některým z nich jmenovitě: Kejlvi, Fruncovi a Haasemu, Pavlu Zajíčkovi, Janu Večeřovi, Janu Skovajsovi, Janu Kalousovi, Veronice Němcové, Týnce Ferjenčíkové, Liboru Engelthalerovi, Martinu Krajíčkoví, Oskaru Bábkovi, Vítku Havelkovi, Jiřímu Kotkovi, Jankovi Koteckému, Kateřině Ratajové, Renatě Chmelové, Ivaně Lokajové a Karlu Zimovi. A také děkuji všem, kteří nám kdy na akcích hlídali batohy.

Za nápady a postřehy děkuji Tereze Vohryzkové, Petru Šourkovi, Nikolovi Hořejšovi, Oldovi Kužilkovi, Martinu Přečkovi, Martinu Leskovjanovi, Tominu Božilovi, Markétě Kunešové, Michaele Pixové, Michalu Křivohlávkovi, Janu Krčmářovi, Richardu Bieglovi, Vítku Ježkovi, Janu Ostrovskému, Lukáši Brychtovi, Eriku Čiperovi, Jirkovi Boudalovi, Lukáši Krausovi, Matěji Hollanovi, Petru Vackovi a Daniele Grohové.

Děkuji novinářům a fotografům za reflexe akcí z jejich perspektivy a mediální info: Šárce Dvořákové, Ludvíku Hradilkovi, Petru Janišovi, Václavu Vaškovi, Vojtovi Markovi a Janu Zátorskému.

Děkuji Anežce a Žofce Hradilkovým, skrze které to celé výrobou transparentů na demonstraci proti koalici na magistrátu začalo. Děkuji Blance Poláškové za klíče od bytu, ve kterém jsem mohla psát a soustředit se.

PODĚKOVÁNÍ PARTNERŮM A RODIČŮM

Děkuji oběma partnerům z těchto let, že se mnou zkoumání sdíleli:

Mikuláši Ferjenčíkovi za společné akce. Za pohled ze strany aktivistického politika a pomoc při sepisování happeningového manuálu. Za společný fanatismus při prosazování pozitivní politické deviance a systémových protikorupčních změn.

Radku Chlupovi za odborné vedení od chvíle, kdy se témata práce začala propojovat s tématy symbolicko-rituálními. Za konzultace, při kterých vystávalo, co by jinak zůstalo nepojmenováno. A především za podporu a možnost reflektovat proces psaní a jeho zpětnou vazbu k životu.

Děkuji svým rodičům za (původně) stavební spoření a za to, že mé aktivistické období přežili ve zdraví.

PODĚKOVÁNÍ SPECIÁLNÍ

Speciální dík patří Václavu Klausovi za všechny skvělé happeningy, které jsme s ním mohli prožít.

OBSAH

INICIACE HAPPENINGEM: Prezident musí odstoupit	13
KATaP, změna úhlu pohledu	14
Religionistický vliv	15
Jednotlivé kapitoly	16
Způsob psaní a pro koho píšu.....	17
HAPPENING	19
Politika	19
Depolitizace	21
Inflace termínu happening.....	22
Počátky happeningu	25
Rozdíl v prostředí USA a u nás: exkurz do českého happeningu.....	26
Milan Knížák a Eugen Brikcius	26
Osmdesátá léta.....	28
Pomerančová alternativa	28
Společnost za veselejší současnost.....	30
Happening s politickým nábojem po roce 89.....	31
Co mají společného původní a současný happening.....	32
Vymezení politického happeningu	33
Definice politického happeningu.....	34
Shrnutí.....	34
MOMENTY.....	35
Impulz.....	37
Nápad	37
Postoj	38
Téma	38
Tvar	39
Nadhled	40
Srozumitelnost.....	41
Otevřenost.....	42
Situace.....	42
Místo a čas.....	43
Účast, účastník.....	44
Úloha a role	44
Setkání.....	45
Shrnutí.....	46
KARTOTÉKA HAPPENINGŮ	47
Eklpointy před poslaneckou sněmovnou.....	48
Smíchovská truhlíková party	52
Korunovační průvod k výročí inaugurace	55
Ideální stát.....	58
Transparentní levárna: Fraška o třech dějstvích	61
Objímání DAMU.....	64
Traktůrková blokáda hranic	67

MEZI ZÁMĚREM A HROU	71
Asymetrická válka	71
Happeniny nedělají jen aktivisté	72
Změna přístupu: moc a hra.....	73
Moc a pravidla	74
Boj jako agón.....	76
Hra je nad pravidly	77
Hra, účel a smysl	78
Účel a záměr	81
Záměry a situace, různé záměry	81
Záměr reálný a záměr herní.....	83
Se záměrem a hrou	85
Záměr a postoj	87
Postoj a hra	89
SYMBOLY A SATIRA	91
Co dokáže symbol	91
Způsob práce se symbolem (a metaforou) v happeningu	92
Fyzično a emoce.....	93
Pro Václava Klause svatozář	94
Napojení na tradiční symboly	95
Satira.....	98
A pro Miloše Zemana prasečí kůži?.....	99
Práce se satirickým textem.....	100
Dodržet satiru	100
Satira, symboly a metodika vzorců	102
Král, nebo Dionýsos?	105
Gesta.....	105
Se symboly uměřeně	107
ZÁVĚR	111
POST SCRIPTUM: Budoucnost happeningu?	115
Proměna společenských témat a veřejného prostoru, aktivisté v politice	115
Nícení.....	116
Riziko hry	116
Proměna happeningu.....	117
Výhled.....	117
PŘÍLOHY	
ROZHOVOR S VÁCLAVEM NĚMCEM: Opravdovost v happeningu	121
ROZHOVOR S IVANEM VYSKOČILEM: Hra má apely, hra má výzvy.....	127
ROZHOVOR S JANOU PILÁTOVOU: Smích má různé druhy.....	131
MANUÁL POLITICKÉHO HAPPENINGU, aneb Aby to nebylo ušmudlané	137
LITERATURA	151

INICIACE HAPPENINGEM: PREZIDENT MUSÍ Odstoupit

Na jaře 2011 mě oslovili filozof Václav Němec¹ a studentka Ivanka Čonková,² abych se s nimi podílela na zatčení Václava Klause za jeho incident s protokolárním perem během státní návštěvy Chile. Z Ivančina impulsu („Prezident musí odstoupit!“), Václavova přesvědčení („Když něco ukradl, tak by měl být zatčen.“), mého přispění po organizační stránce (uniformy a megafon) a tiskové zprávy, kterou Olga Cieslarová³ rozeslala těsně před akcí, vznikla týden po aféře následující akce:

Před zraky stovek turistů přijímal na hradčanském nádvoří Václav Klaus svůj maďarský protějšek. V průběhu ceremoniálu se ujaly slova dvě chilské policistky: „Señor Klaus, presidente de la República Checa, ukradl jste pero vykládané polodrahokamem lapis lazuli. Jménem republiky Chile vás zatýkáme. Máte právo nevypovídat, všechno, co řeknete, může být použito proti vám.“ Po oznámení zatykače si pro chilské policistky přišli čeští policisté.

Uspořádali jsme něco, o čem jsem se domnívala, že je protestem. Ivanka to nazvala divadlem, ale dále jsme o akci mluvili jako o happeningu. V té době jsem za těžiště své veřejné angažovanosti považovala watchdog⁴ pražského magistrátu a po tomto iniciačním zážitku jsem přibrala happenings jako součást strategie vyjednávání s institucemi. Některé akce ale fungovaly více a jiné méně, nebo vůbec. Chtěla jsem tedy porozumět, proč se tak děje – nejlépe objevit nějaký systém, díky němuž se akce přesným a správným způsobem trefí tam, kam potřebuji. Nejčastěji bylo cílem, aby se zpráva o kauze dostala díky hezké fotce z akce do novin, tím přitáhla pozornost médií i veřejnosti a zodpovědní politici pocítili tlak a zájem občanů, kvůli kterým učiní žádoucí rozhodnutí.

V tomto období, ještě před doktorským studiem, jsem začala psát první text,⁵ ve kterém se věnuji především hladké organizaci, která dává happeningu možnost vůbec proběhnout. Můj základní přístup byl, jak název *Aby to nebylo ušmudlané*⁶ napovídá, aby akce sama sebe neshazovala svou nedodělaností, což byl častý nešvar akcí, kterých jsem se účastnila nebo i spoluořadila. Prostě – udělat to pořádně a do detailu.

---

¹ Filozof, pedagog FFUK, spoluzakladatel organizací Pražské fórum a Vraťte nám stát.

² V té době studentka KATaP DAMU, následně pracovala v organizacích zabývajících se právy Romů.

³ Doktorandka KATaP DAMU, organizátorka karnevalového průvodu občanských iniciativ Sametové posvícení.

⁴ Watchdogové organizace dohlíží na dodržování demokratických principů a postupů veřejných institucí. Při chybných procesech navrhují systémová řešení k nápravě neuspokojivého stavu. V činnosti Pražského fóra, které jsme založili po komunálních volbách 2010, šlo především o aktivní účast na zasedání Zastupitelstva hlavního města Prahy a vyjednávání změn v komunikaci radnice s občany.

⁵ Alena Rybníčková, „Aby to nebylo ušmudlané“, in Kolektiv autorů KaTAP, *Satira. Maska. Happening*, Praha: MAKE*detail, 2013, s. 83. Dostupné také z: http://issuu.com/makedetail/docs/na_issuu.

⁶ Viz příloha, s. 128.

Zároveň jsem si stále více uvědomovala, že v happeningu je obsaženo něco cenného, co se vytrácí, když chceme především poukázat na problém, docílit mediální atraktivity a tím politickou změny, a navíc jsme příliš tzv. spravedlivě rozhořčení. Po jedné nepříliš podařené akci jsem mohla vidět, že tato snaha o občanskou, politickou a mediální efektivitu mě odvádí od happeningu samotného, a že soustředění se na výsledek pro dobrou akci nestačí. Co je to významné, co často uniká, ale je původní podstatou občanských akcí zvaných happening?

Organizátoři happeningů se často dělí na ty, kteří srší nápady, a na ty, kteří happening dovedou do konce prakticky – formulují názor, napíší tiskovou zprávu, odvezou na místo materiál apod. Patřila jsem nejdříve k těm druhým, a proto si i všímala především této logistiky. Po čase mi však tato „pořádnost“ nestačila a začala jsem si více všimnout té inspirativní stránky a v ní hledat tušené opravdové jádro. Proto jsem si nejdříve tuto podstatu nazvala slovy „opravdovost“, „autenticita“, a tím se chtěla vymezit vůči vytváření mediální události pro efekt.

KATaP, ZMĚNA ÚHLU POHLEDU

Toto hledání mě přivedlo na Katedru autorské tvorby a pedagogiky DAMU, kde jsem našla zázemí. Díky zkušenosti s psychosomatickými disciplínami, jako je dialogické jednání⁷ nebo pohy-

---

⁷ Základem dialogického jednání je zkušenost jednání s vnitřním partnerem. Vědomě vedený a prožívaný dialog sama se sebou inspiruje k tomu, že „to v člověku a s člověkem hraje“ (Patočka), že „ucho žasne, co to huba mluví“ (Werich), že umí „slyšet partnera a odpovědět mu“ (V + W). Viz Ivan Vyskočil, „Dialogické jednání s vnitřním partnerem“, in Eva Slavíková, Eva Vyskočilová (eds.), *Psychosomatický základ veřejného vystupování: Sborník z konference*, Praha: AMU, 2000, s. 19–20.

bová a hlasová výchova, se mi otevřela možnost uchopovat happening a aktivismus⁸ nejen hlavou, ale celá. Začala jsem brát vážně *jednání* – schopnost být v situaci, vnímat její strukturu a pracovat s ní. Tento přístup se učí v dialogickém jednání a dá se přenést i na happening: jednání nejen jako vyjádření a naplnění myšlenky, ale jako něco, co má smysl samo v sobě a může mě vést. To vše ovlivnilo způsob, jakým o happeningu uvažuji, a jaký jazyk a pojmy užívám. Můj přístup se z utilitárního stal plastičtější a hledání receptů se změnilo ve zvědavost na samotný proces zkoumání, zkoušení a pokoušení. Dřívější nutkání happeningu organizovat převýšil zájem o reflektování této zkušenosti. Začalo mě víc zajímat, jak, proč a čím tento typ akcí funguje.

Pod vlivem naší katedry a studia akcí z dřívější doby jsem si hledané happeningové jádro konkretizovala pojmem „hra“, i když se může na první pohled zdát jako opak opravdovosti. Už mi nepřišlo nejdůležitější zatáhnout diváka do happeningu proto, aby podpořil můj názor, ale právě pro samotné vtažení a rozehrání situace a účinky, které to na něj má. Chtěla jsem happeningovou hru dělat doopravdy, a ne především do objektivu večerních zpráv.

Tento přístup jsem si mohla ujasňovat i díky Václavu Němcovi, kterého jsem oslovila k podrobnému rozhovoru,⁹ protože jsme spolu od začátku některé akce organizovali a především reflektovali. Byl v tomto směru pro mě vlivnou postavou, díky němu jsem mohla od akce, politického dění i své role v tom všem, zaujímat větší odstup a jasnější postoje. Happening je pro něj především příležitostí k uvedení tématu do společného prostoru, proto jsme hledali okolnostmi a přístupy, které z akce dělají právě happening, a ne propagandu. S ním v textu poprvé otvírá stěžejní a zároveň křehkou oblast: vztah záměru a hry, podle mě základního principu happeningu.

Tento vztah dále rozvíjím v rozhovoru s pedagogem a dramatikem Ivanem Vyskočilem.¹⁰ Jeho přístup se od aktivistického úhlu pohledu liší. Happening považuje v první řadě za setkání a otevřenou událost a tomu odpovídá větší důraz na aspekt hry. Jak mluví o happeningu Ivan Vyskočil, není na první pohled jednoduché vztáhnout k typu, který je dnes aktuální, jeho zkušenost je zakotvena v 60. letech, ale jeho náhled je nosný i pro dnešek. Je to hlavně důraz na jednání v situaci a pohled na téma nejen jako na něco, co je třeba sdělit veřejnosti, ale také na příležitost se o něm jako organizátor sám něco nového dozvědět.

RELIGIONISTICKÝ VLIV

Uvědomovat si, hledat a zkoumat otevřenost hry nebylo jednoduché. Potřebovala jsem vést dialog s někým, kdo se tématem otevřenosti, hry a účelovosti ve vztahu k politickým akcím systematictěji zabývá také. Proto jsem přijala pozvání na seminář studentů religionistiky, kteří zkoumali rituální prvky v politicko-satirickém průvodu Sametové posvícení.¹¹ I když jej nepovažuji za happening, protože jde o ustálený a opakující se tvar s jasně danou hranicí mezi organizátory a diváky, tak stejně jako v happeningu jde o performativní vstup do veřejného prostoru se společenským tématem. Díky tomu se s ním v řadě momentů překrývá a jeho organizátoři si kladou podobné otázky. V semináři se studenti a pedagogové zabývali procesem zpracovávání tématu a tím, jak a čím výsledný tvar působí na diváky i organizátory.

---

⁸ Aktivismem myslím veřejné jednání z pozice občana se záměrem řešit nebo alespoň pojmenovat politický problém.

⁹ Viz příloha, s. 113

¹⁰ Viz příloha, s. 119

¹¹ Sametové posvícení je karnevalový průvod občanských iniciativ, který od roku 2012 každoročně ve státní svátek 17. listopadu prochází centrem města a v němž zúčastněné skupiny (tzv. kliky) s pomocí obřích masek, alegorických konstrukcí a zábavných pamfletů za doprovodu živé hudby zhmotňují aktuální společenská témata.

Religionisty jsem posléze oslovila ke spolupráci na knize *Happening: Mezi záměrem a hrou*.¹² Díky jejich článkům jsem si uvědomila další možný koncept, jimiž lze otevřít a rozehrát přípravu i situaci: symbolické vrstvy happeningových akcí. To, co religionisté pojednávají jako symbolický rozměr jednání, je blízké tomu, co já chápu jako rozměr herní. A zároveň se touto vrstvou lze dostat k něčemu hlubinnějšímu na společenské a kulturní rovině. Jejich články mě zároveň přiměly se vrátit k žánru, který jsme s kolegyněmi otevřely v knize *Satira. Maska. Happening*. Zatímco jsme se zabývaly tím, co to satira v happeningu je a co může v lidech vyvolávat, religionisté konkretizují, jak s ní v akci pracovat.

JEDNOTLIVÉ KAPITOLY

Zkoumám především happeniny z let 2011-2014, jejichž aktéři vyjadřují svůj postoj k naléhavým tématům, což je pro ně důležitější než „umělecký dojem“. V první kapitole *Happening* vymezuji význam tohoto pojmu, protože jeho historická definice už nestačí a v současnosti se používá příliš hovorově. Hledám pro něj výstižný přívlastek, odděluji ho od akcí nazývaných happening povšechně, beru v potaz jeho vznik a proměny a diskutuji o tom s organizátory, účastníky, diváky, studenty a pedagogy DAMU a také s mediálními diváky, kteří se s happeningem setkali pouze v podobě zpráv.¹³ Citáty respondentů užívám i ve druhé kapitole nazvané *Momenty*, kde doplňuji vymezení happeningu charakteristikami aspektů, které považuji za klíčové pro jeho existenci (nápad, nadhled, srozumitelnost, situace, setkání ad.).

Další kapitolou, ke které se následně, vztahují, je *Kartotéku happeningů*. Ta plní dvojí funkci: Zaprvé přehledně představuje hlavní happeniny, na nichž své výklady stavím, a tím mi umožňuje na ně v dalším textu již jen stručně odkazovat. Zadruhé, zatímco v kapitolách ukazují na happeninzích jejich dílčí momenty, v kartotéce mohu věnovat jednotlivým akcím více prostoru. Tento formát umožňuje příklady rozebrat komplexně a detailně, včetně zkušeností organizátorů a účinků, které na ně happening měl.

Základním tématem ústřední kapitoly *Mezi záměrem a hrou* je zpochybnění účelovosti happeningů. Netvrdím, že nemá cenu dělat účelové akce, nýbrž že happening se s účelovostí nekryje. Zároveň ale v současném happeningu, který se týká společenských témat, hraje záměr organizátorů důležitou roli; pokud jej odstraníme, aby byl happening dostatečně čistý a hravý, půjde jen o recesi, která nikam nesměřuje, ztrácí tvar a může těžko oslovovat. Naopak když se člověk příliš zaměří na účel, ochuzuje se o proces, při němž vznikají nejzajímavější věci. Proces je totiž to, co účel překračuje, co se mu nabízí samo, a když se člověk tomuto proudu poddá, nabídne mu vždy víc, než co je schopen sám vymyslet.

---

¹² Mé příspěvky v knize obsahují všechny dosud zmíněné dizertační kapitoly a přílohy, kromě první příručky. Příspěvky religionistů navazovaly na zmiňovaný seminář o Posvícení vedený americko-kanadským ritologem Ronaldem Grimesem. Jednu ze seminárních prací z tohoto semináře upravila autorka Evelyne Koubková pro potřeby plánované knihy. Věnuje se v ní procesu zpracovávání tématu a úskalí jeho sdílení s divákem. Teoretickému zobecnění se věnují pedagogové, kteří na tomto semináři spolupracovali. Martin Pehal v příspěvku „Sametové posvícení jako hra symbolů“ vysvětluje význam užívání symbolů v průvodu. Pedagog Radek Chlup se v příspěvku *Symbolická účinnost v Sametovém posvícení* soustředí na symbolické jednání: Jak symboly ožívají v gestech a pohybu, evokují pocity, působí tak na náš postoj v hlubinném, tělesném smyslu.

¹³ Ptala jsem se: Jaké jsou tvé zkušenosti s happeningem? Co je podle tebe happening? Pak už jsem nechala rozhovor spontánně rozvinout. Části rozhovorů v textu označuji kurzívou a v závorce uvádím jména dotazovaných. Citaci dostali všichni k autorizaci.

V poslední, religionistickými přístupy ovlivněné, kapitole *Symbols a satira* vycházím ze zmíněných článků, samostatně rozvíjím přístup k symbolům a satire a aplikuji ho na happening. Symbols se zabývám proto, že jsou součástí každé akce, mají velký komunikační potenciál a zároveň nabízí kýženou otevřenost. Ukazují principy, na kterých je symbolická a satirická vrstva akce založená. Pro organizátora je velmi nápomocné prohlédnout, jak s nimi zacházet a zároveň připustit, že i ony zachází s námi. K tématu happeningu a satiry patří také poslední rozhovor v příloze *Smích má různé druhy*¹⁴ s Janou Pilátovou.

V *Post scriptu* se zamýšlím, jak změny v současném politicko-společenské situaci a veřejném prostoru proměňují i happening a jak vidím jeho další možné směřování.

ZPŮSOB PSANÍ A PRO KOHO PÍŠU

Happening pracuje s vnitřními účinky na člověka, například s proměnou postoje. Právě tuto rovinu pokládám za rozhodující a tu popisuji především. To se projevuje i ve způsobu, jímž téma zpracovávám: zabývám se především akcemi, kterých jsem se účastnila, a nepojednávám o nich objektivisticky. Kdybych se happeningem nenechala zasáhnout vnitřně, dozví se málo, jeho účinky bych mohla jen odhadovat. Ze zpráv o něm bych se nedozvěděla dost o průběhu události, o atmosféře, rytmu, silných a slabých místech apod. Proto píšu hlavně o akcích, při nichž jsem byla jako organizátor, účastník nebo divák.

Protože zkušenost je „jen osobní“ (a ryze pražská), je třeba ji prověřovat a hledat k ní partnery k dialogu. Zkušenosti ověřuji u druhých – pedagogů, antropologů, religionistů, filosofů živých i mrtvých. Jejich postřehy a myšlenky mě směřují, kam bych se pouze reflexí nedostala. Docházím k závěrům, ty pojmenovávám, shrnuji a zobecňuji. Ověřuji svou zkušenost venku, a to mě zase zpětně nutí se dívat se na ni jinými očima, vést s ní dialog a přeformulovávat ji. Zkušenostní a zároveň dialogický přístup jsem prohloubila právě na KATaPu.

Nezačínám své úvahy citacemi a definicemi jiných badatelů. Jsem si vědoma toho, že se vyrovnávám i s tématy (symbols, satira, hra), ke kterým existují obsáhlé diskuse. Nicméně mě pokusy o „standardně vědecký“ způsob, kdy hledám co nejvíce teoretických a pojmových nástrojů (navíc často komplikovaně pojmenovaných) k uchopení tématu nepomáhaly, ale rozptylovaly mou pozornost. Proto jsem široké rešerše opustila, a namísto toho v práci postupuji esejisticky. Od začátku promýšlím téma sama a udržuji ponor, který by se rozpadl, kdybych měla neustále porovnávat. Podobně jsem přistoupila i k textům kolegů religionistů. Jejich texty jsem „nasákla“, ale svůj text opřela opět o svou zkušenost a příklady z praxe – a až k nim vztahovala přístupy religionistů, které jsem ale spíše samostatně rozvíjela bez rozsáhlého citování. Můj přístup je zároveň hodnotící. Při popisu akce se zastavuji u jednotlivých momentů a ty rozebírám: Patří sem, a proč? Šlo by to udělat lépe – jak? Co k tomu organizátory vedlo – kudy se příště vydat? Akci si představuji v různých variantách. To je stále má původní motivace – zjistit, proč některé happenings fungují a jiné hůře a jak je dělat co nejlépe. V rámci reflexe a zkoumání jsem se stále dostávala na méně pragmatické úrovni, ale tato původní otázka zůstala.

Můj hodnotící přístup by se možná dal přirovnat k přístupu asistenta dialogického jednání, který komentuje, co se na place se zkoušejícím v uběhlých minutách dělo. Upozorňuje na podařené jednání a vysvětluje, proč fungovalo, stejně tak upozorňuje na stavy, kdy je zkoušející zaseknu-

---

¹⁴ Viz příloha, s. 123. Rozhovor byl vydán v knize *Satira. Maska. Happening*.

tý, nebo příliš v sobě, kdy jeho jednání nikam nevede – a proč se to nejspíš stalo. A především vidí potenciál načrtnutého jednání, objevuje zajímavé tvary, které se vynořují a derou ke slovu, ale nebyly dotažené do konce, které zkoušející prošvihl nebo dokonce promrhal. Asistent nabízí a rozvíjí možnosti, jak je zapojit, jak je vzít vážně, rozvíjet je a vztahovat k celku toho, co dělám. Stejně tak i mě zkušenosti z happeningů vedou ke všímání si a rozvíjení fungujících a nefungujících okamžiků a k ukrytému potenciálu, který hypoteticky rozvíjím – co by se stalo, kdyby. Ve vzduchu neustále visí otázka, co by se s tím dalo dělat dál, a odpovídám na ni zcela prakticky.

Mým hypotetickým čtenářem je od začátku aktivista. Dizertace se pro laické, neakademické publikum běžně nepišou, pro mě ale čtenář aktivista byl od začátku natolik přirozený, že jsem vědomě vystupovala z obvyklého dizertačního žánru. Na většině jiných škol by takový způsob práce nemusel být považován za korektní, ale na KATaP nejde primárně o to přijímat zvnějšku informace a teorie k osvojení, klíčové je právě objevování zevnitř. Proto při něm setrvávám i při psaní akademického textu.

Každý text v sobě nese stopy svého vznikání, narůstá a my ho přepisujeme, ale stejně má svůj způsob růstu v sobě jako genetickou informaci.¹⁵ Tento text vznikl v dotyku s akcemi, za spoluúčasti všech pedagogů a přátel, se kterými jsem témata diskutovala. Z mnoha důvodů proto nevyrůstal jedním směrem, ale z hromady poznámek a kratších článků. Toto vznikání je v dizertaci vepsané. To vysvětluje, proč text není čistě lineární, ale kolem témat spirálovitě krouží. Kdybych se ho snažila zásadně přepsat do jasné argumentační linie, osobní dimenze a náboj pro psaní by mizely. Přišlo mi proto lepší tuto genetickou stopu zanechat.

---

¹⁵ Ze semináře Autorského čtení s pedagogem Přemyslem Rutem

HAPPENING

Happening, kterým se zabýváme, užívají aktivisté jako upozornění na problém a výraz svého postoje k němu. Liší se od klasického happeningu z šedesátých let i současného experimentování s především uměleckým záměrem. Kdybychom ho nazvali podle toho, kdo a v jaké úloze ho pořádá nebo se ho účastní, mohli bychom mu říkat „občanský“ nebo „aktivistický“. Protože řeší témata, která jsou společná většině z nás a ovlivňují náš život, mohli bychom ho nazvat „společenský“, což by vystihovalo i fakt, že happening je událostí sociální ve smyslu setkávání. Z hlediska záměru bychom mohli užít přívlastek „politický“, protože organizátoři často chtějí změnit dané instituční uspořádání, tedy ovlivnit rozdělení moci. Pokud chápu pojem „politický“ v širším slova smyslu jako to, co se týká naší polis, obce, zahrne i ostatní přívlastky. Je zde ovšem zádrhel v tom, co si kdo pod pojmem „politický“ představuje. Proto vyjasním, jak termín chápu a jak s ním pracuji. V následujících textech, pokud nebude z kontextu vyplývat jinak, budu pojmem happening myslet ten politický.

POLITIKA

Politikou rozumím každodenní záležitost, které se účastníme všichni tím, že vstupujeme do veřejného, společného prostoru a jednáme v něm o sdílených věcech. Kde ale politika, politické uvažování i jednání začínají? Na Mariánském náměstí vedle pražského magistrátu je chodník, před kterým parkují auta. Předky aut přesahují obrubník a ukusují tak ze šíře chodníku. V jednom místě se auta téměř setkávají se schůdky kašny. Na chodníku tak zbývá místo sotva na jednu nohu a není možné tudy provézt kočárek s dítětem. Člověk s kočárkem musí chodník opustit a místo objet po silnici s kočičími hlavami. Navíc dostat se z chodníku není snadné, protože je ohraničen hradbou aut, a pokud se člověk rozhodne objet místo, musí se vrátit na začátek chodníku.

Postoje člověka, většinou matky, k této dopravně-chodecké situaci mohou být dva: překáží tu auto, nebo kašna? Pokud překáží kašna, zřejmě nebude mít pocit, že se v dané situaci dá něco dělat. Pokud překáží auto, je možné, že ji napadne, zda je nutné, aby tam parkovalo, případně zda čelně parkující auta musí přesahovat do chodníků. Tímto zobecňováním bych mohla pokračovat a ptát se, zda je to běžné i v jiných zemích, jestli je nutné, aby vůbec bylo ve městě tolik aut, jak vlastně auta náš život ve městě ovlivňují, i když jenom stojí, jestli právo parkovat je tak samozřejmá věc a jestli by zkrátka s tímto nesmyslem na chodníku neměl někdo něco dělat. Politické uvažování začíná dle mého názoru právě v okamžicích, kdy si člověk začne klást takové otázky.

Pokud by se matka rozhodla politicky jednat, může přejít přes kočičí hlavy na podatelnu magistrátu a adresovat radnímu pro dopravu otázku, zda by nemohl zařídit, aby se chodník zprůchodnil, a tím plnil svou urbanistickou funkci. Také může nechat řidiči auta vzkaz za stěračem. Může se rozhodnout, že jej tam bude nechávat, kdykoliv pojedje kolem, nebo si dokonce záměrně tudy volit cestu a na špatně zaparkovaná auta upozorňovat. Nakonec se také může rozhodnout uspořádat akci „Ořezávání aut“, na kterou pozve novináře, a bude do kamery předstírat, že jako rozhořčená matka-chodkyně potřebuje pro pohyb po městě více prostoru a s puštěnou motorovou pilou hrozit autu. Pokud by se jednalo o radikální matku, možná by i kousek auta uřízla, čímž by média a jejich publikum zaujala a k tématu přivedla pozornost.

Protože ale většina diváků jsou sami řidiči a dost možná parkují podobně, je možné, že tímto způsobem, aniž si to uvědomí, může matka u veřejnosti vzbudit spíše odpor.

Jak tak chodím po městě a setkávám se se zábořem chodníků auty denně, napadají mě další možnosti, co bych jí poradila. Mohla by novinářům poslat tiskovou zprávu, že se město rozhodlo situaci zužujících se chodníků řešit odmontováním těch částí aut, které přesahují. Na sjednaný čas pozvat novináře a demontáž předvést na předem domluveném autě. Tuto operaci by mohli provádět „zaměstnanci města“ v pracovních vestách nebo přímo „městská policie“. Nebo by mohl „zástupce města“ předávat matkám šroubováky, aby si s takovými situacemi operativně poradily samy a následně poslaly adresu a fotku místa, aby pro odšroubované díly město mohlo poslat zřízence. Následně by zástupce uvedl sběrná místa, kde by se takové díly skladovaly a kde by si je řidiči za manipulační poplatky vyzvedávali.¹⁶ Kromě toho by místo akce mohla aktivní matka

vydat tiskovou zprávu, že pražské Staré město již neodpovídá stále se zvětšujícím modelům aut, a proto musí město přistoupit k odstraňování částí kamenného dědictví, včetně této kašny. Zásah by mohl konečně řešit komplikovanou dopravu v úzkých uličkách ubouráváním problematických částí domů. Už jen nápady na takové happeniny a jejich uskutečnění mě naplňují směsicí úlevy od zlosti nad neřešenou situací, radostí nad představou akce a jistou dávkou škodolibosti.¹⁷

Toto považuji za politické jednání: věc ve veřejném prostoru, která upoutala mou pozornost a o níž přemýšlím v souvislostech, rozhodnu se na ni upozornit nebo se snažím o její řešení. Vezmu ji za svou, protože se mě týká, dotýká; zároveň chápu, že jde o věc společnou, ne soukromou. Jakýmkoliv výše zmíněným jednáním něco působím, tudíž jedním politicky. Zanechání vzkazu za stěračem můžeme označit i jako občanské jednání. Svolání a provedení akce jako aktivistické. Ale obojí je jednání politické.

---

¹⁶ Akce na toto téma pod názvem *Závody kočárků* (po pražských chodnicích), napovídající obsah a průběh, pořádaly mezi lety 2003–2006 členky organizace Pražské matky.

¹⁷ Musím konstatovat, že tento příklad od léta 2015 již neplatí, protože brzy po jeho napsání byla kašna rekonstruována a prostor před ní rozšířen. Je to má první zkušenost s tím, že jsem organizaci happeningu nemusela přenášet z mentálního do reálného světa, a přesto se něco změnilo.

DEPOLITIZACE

Pokud by matka odmontování přečnávajících částí aut prezentovala jako nutnost, jako jediné východisko, a ne jako rozhodnutí, užívala by jazyk a přístup, s jakým se u části politické reprezentace setkáváme často. Rozhodování o veřejné správě, službách nebo statcích jsou politická rozhodnutí, vždy ovlivněná řadou partikulárních zájmů a ideologií, které vyznávají konkrétní lidé. Popíráním tohoto faktu se politici zbavují odpovědnosti za svá rozhodnutí a místo toho se zaštiťují názory odborníků; jenže „v případě politických rozhodnutí neexistuje nic jako objektivně, nezávisle na člověku správné rozhodnutí, které by bylo předem vepsáno někde v nějaké boží mysli nebo v přírodě“.¹⁸ Leckteří politici čím dál častěji využívají znechucení české veřejnosti stranickou politikou, dokonce se i vyhýbají tomu být politiky nazýváni (billboard před parlamentními volbami: Nejsme politici, makáme) a popírají, že mají s politikou něco společného (starostka při zasedání zastupitelstva: nedělejte tady politiku). Touto manipulací s pojmy přispívají k růstu přesvědčení, že s politikou slušní lidé nemají nic společného, že stát a obce lze řídit tzv. odborně.

Skutečnost, kdy je politický rozměr událostí, postojů a rozhodnutí popírán, se nazývá depolitizace. Co je politika, vysvětluje v knize *Kritika depolitizovaného rozumu* filozof Martin Škabraha: má základ v řeckém slově polis, charakterizuje ji zákon a společenské konvence. Polis vzniká a je udržována dohodou mezi lidmi, na základě jejich rozumového poznání a svobodného rozhodnutí.

„Společnost se stává politickou (obecnou) v okamžiku, kdy přijme předpoklad, že mocenské struktury (vztahy ovládnutí a poslušnosti), bez nichž žádný celek složený ze svobodných jednotlivců nemůže fungovat, jsou dány nikoliv přirozeně, spontánním růstem, nýbrž dohodou. Ta implikuje minimálně dvě zúčastněné strany, vládnoucí a ovládané. Polis je v ideálním případě společenství, v němž – tak jako v každém – jedni přikazují a druhí poslouchají (a to v různých kontextech). Tyto příkazy a především samotné vztahy poslušnosti, o které se opírají, však musí být zdůvodněny a oboustranně uznány; výsledky zdůvodnění jsou uloženy v zákonech.“¹⁹

„Politizovat nějaký problém znamená reprezentovat jej tak, že nemůže být ponechán, přirozenému růstu v některém ze zavedených společenských systémů, nýbrž je třeba jej vystavit veřejnému přezkoumání a případně i nové zákonné regulaci. Z toho vyplývají minimálně dvě věci: za prvé, dotyčný problém není podle politizujících aktérů dostatečně regulován již existujícím právem, ačkoliv by regulován být měl; a za druhé, aktéři, kteří se o takovou demonstraci snaží, současně proklamují svůj nárok vůbec provádět politickou intervenci, své právo účastnit se na veřejných záležitostech, které podle nich v daném případě není dostatečně naplněno.“²⁰

Depolitizaci chápe Martin Škabraha jako zakrývání mocenských aspektů problému, tj. obcházení potřebného konsenzu ve vztazích vládnoucí – ovládaní.

Na takové depolitizaci se nemusí podílet jen politici, nýbrž i skupiny, které do veřejného prostoru vstupují třeba právě happeningem. Svůj happening nepovažují za politický akt (a tomuto

---

¹⁸ Jaroslav Peregrin, „Politizace rozumu, nebo jeho depolitizace?“ [online], *aluze.cz*, 2010 [cit. 25. 10. 2014]. Dostupné z: http://www.aluze.cz/2010_01/09_glosa_peregrin.php.

¹⁹ Martin Škabraha, „Kritika depolitizovaného rozumu“, in *Kritika depolitizovaného rozumu: Úvahy (nejen) o nové normalizaci*, Václav Bělohradský et al., Všeň: Grimmus, 2010, s. 17.

²⁰ *Tamtéž*, s. 20–21.

pojmenování se brání), protože nepodporují konkrétní stranu, návrh konkrétního politika apod., například se jim jedná o podmínky zvířat ve velkochovech nebo o vztah společnosti ke smrti. I takové skupiny ovšem chtějí svým jednáním ve společnosti nebo ve správě veřejných věcí něco způsobit, a podílejí se proto na politickém životě v onom širším slova smyslu. Zúžené chápání politiky, jako věci čistě legislativní nebo jako jednání o státním rozpočtu, zamlžuje důležitější hranici mezi takto aktivními skupinami a těmi, kteří do veřejného prostoru nezasahují vůbec.

Podílet se na politice neznamena být rovnou politikem nebo aktivistou a pojmenovávat, kdo za co může, ale může to být i obyčejné vstupování do veřejného prostoru, které může začít ve chvíli, kdy připravím večeři místo v obýváku ve Stromovce. Už tím nějak do prostoru zasahuji. Ovlivňuji ho, přetvářím trávník na jídelní stůl, čímž sděluji kolemjdoucím: podívejte, to je možné, multifunkční trávník, nechcete to také zkusit? To může být zárodkem politického jednání - a nemusí to být rovnou happening se záměrem vtáhnout kolemjdoucí a pozvat je na koláč. Tento čin ukáže, že se v parku nemusí chodit jen po cestičkách tam a zpátky. Happeningem by se stal záměrem chtít vtáhnout kolemjdoucího: Oslovím ho nebo učiním jinou nabídku, aby přišel a zúčastnil se. Politickým by se mohl stát, kdybych si například vybrala trávník s cedulí zákaz vstupu, kterou bych považovala za hloupost – čili přidám prvek, který je identifikovatelný, srozumitelný a odliší akci od pikniku. Hranice, kde politika i happening začínají, samozřejmě není jasně narýsovaná. Politicko-společensky žije i člověk, který se ve své obci účastní místní akce – třeba rekonstrukce hřiště – přestože tvrdí, že se o politiku nezajímá například proto, že ji chápe jako stranickou, spojenou s korupcí a prostředím pokrývujícím charakter. Depolitizace se proto netýká jen toho, kdo co jak nazývá, ale hlavně toho, kdo co (ne)dělá.

Netvrdím, že politický happening má pouze politický rozměr. Jen považuji za důležité tento aspekt raději důkladně vysvětlit, aby přívlastek politický nevyvolával zbytečně zúženou představu.

INFLACE TERMÍNU HAPPENING

Po vysvětlení významu slova politika, jak mu rozumím a jak ho užívám v dizertaci, udělám totéž i s happeningem. Zatímco politika vyvolává zúženou představu, s happeningem je to spíš naopak. Když ale nazýváme povšechně happeningem akce, které mají jeho znaky, ale něco zásadního jim chybí nebo přebývá, zamlžujeme jeho podstatu. S pojmem happening se setkávám na každém rohu, někdy doslova: na jaře zvou plakáty na šestý ročník Kampa střed světa a slibují „Happening, Slavnost, Pouť“ – a jako každý rok jsou náplní víkendů koncerty, besedy, divadlo, procházka a stánky s dobrým jídlem. Na Staroměstském náměstí se zase podle deníku Metro²¹ odehrál happening, který upozorňoval na chudobu v rozvojových zemích, ale na fotce vidím skupinku tří městsky oblečených lidí, kteří vztahují ruce obalené černým igelitem do neurčita. V užívání výrazu happening pro současné akce panuje libovůle ze strany organizátorů, účastníků i médií a není tu, kdo by se jím systematicky zabýval, užívání výrazu analyzoval a výsledky zveřejňoval. Na druhou stranu může být happeningem i akce, kterou tak organizátor sám nenazve.

Z čeho intuitivní chápání a užívání pojmu happening plyne? Organizátoři a média mají své důvody, proč tak různé akce nazývají. Ty zkoumám a všímám si, které rysy se s formou happeningu shodují a co je od něj odlišuje. Zde uvádím nejčastější „druhy happeningů“, které za happening nepovažují:

---

²¹ Podle článku „Živá socha v centru připomněla Den za vymýcení chudoby“, *Metro* 17. 10. 2012. Popisek u fotografie zní: „Happening připomínající chudobu“.

Akce kulturní

Organizátoři a média nazývají happeningem jednodenní festivaly nebo přehlídky, které se konají na náměstí, ulici nebo v parku, jejichž programem jsou koncerty, divadlo, výstava, workshopy... Podle druhu je akce nazývána divadelní, hudební, knižní nebo výtvarný happening:

Do Kolína se sjeli knihovníci ze všech koutů. Každý si mohl vybrat z připravených alternativních programů – prohlídka muzea, návštěva synagogy a všech prostor knihovny. V půl třetí začal za doprovodu dechové kapely Suchdolanka a mažoretek pochod knihovníků kolem náměstí. A pak už se na pódiu střídaly knihovnické soutěžní týmy. Happening se vydařil, děkujeme všem sponzorům a účinkujícím. (Městská knihovna Kolín)²²

Domýšlím se, proč se tak říká akcím typu festivalu. Může to být jejich konání ve veřejném prostoru, které není všední, a fakt, že návštěvníci mohou libovolně přijít a odejít. Dalším důvodem může být bezradnost, jak souhrnně pojmenovat všechny uvedené aktivity. Zároveň organizátoři zřejmě vnímají happening jako něco nekonvenčního, zajímavého, pohyblivého, akčního, což může lákat víc než „přehlídka“. Na zajímavost pak organizátoři lákají diváky a novináři čtenáře. Tyto festivaly za happening nepovažují kvůli formátu i obsahu: Program bývá příliš předurčený a navíc se akce často výročně opakují, takže je organizátoři někdy nazývají „tradičním happeningem“. Dále u festivalů zpravidla chybí otázky k tématu, se kterým pracují, jsou tu spíš odpovědi.

Akce demonstrační

Happeningem²³ jsou médii i organizátory nazývány demonstrace, ozvláštňené například koncerty:

Akce platformy Stop vládě má v plánu postupnou blokádu pěti ministerstev. Protest před ministerstvy školství a kultury má dnes formu happeningu, organizátoři nabízejí kolemjdoucím k podpisu petici za odstoupení vlády a také otevřené dopisy adresované příslušným ministrům. Ve stanu před budovou ministerstva školství hrají kapely, vystupují zpěváci a herci a diskutuje se o reformách. Skutečná fyzická blokáda úřadu se nekoná.²⁴ (Stop vládě)

Důvod, proč organizátoři užívají slova happening pro demonstraci, tedy akci s jasně sdělnými politickými postoji, může být vyhýbání se nepřitažlivému slovu demonstrace nebo protest. Demonstrace a happening mají společné veřejné vyjádření postoje, proto se jedno může s druhým zaměňovat a za sebe schovávat. Happening je ale otevřenější ve formě i názorech, provokuje k zamyšlení a připouští debatu, nemívá příděch agrese či agitace. Přejmenováním demonstrace na happening mohou organizátoři smysl akce divákovi zpřístupnit, aby si ji k sobě pustil, ale totéž přejmenování může být vhod politikovi, na kterého míří stížnosti nebo požadavky, aby zlehčil jejich politickou váhu.

---

²² „Fotogalerie – „Happening 2013 – Kolín““ [online], *Knihovnakolin.cz*, 2013 [cit. 20. 10. 2014]. Dostupné z: <http://www.knihovnakolin.cz/fotogalerie/galerie/happening-2013-kolin>.

²³ Pro výraz „politický happening“ jsem našla další druhy užití: Zaprvé tak nazývají politici nestandardní jednání svých protivníků. Zadruhé tak média nazývají akce, které provádějí samotní politici; o provádění happeningů politiky více v kapitole „Mezi záměrem a hrou“.

²⁴ „Blokáda ministerstev je jen symbolická, v dalších dnech zřejmě odboráři přitvrdí“ [online]. *Rozhlas.cz*. 29. 5. 2012 [cit. 20. 10. 2014]. Dostupné z: <http://m.rozhlas.cz/zpravy/politika/zprava/1065674>.

Akce neplánovaně improvizovaná

Happeningem pojmenovávají akce diváci (ale i organizátoři) i zpětně, když chtějí vyjádřit svůj pocit z nastalé situace, popsat její charakter a zároveň ji i trochu shodit („Jaké bylo divadlo? No, byl to takovej happening.“). Důvodem, proč užíváme v řeči slovo happening jako charakteristiku, aniž ho použili sami aktéři, může být dojem, že akce nebyla úplně přesně organizovaná, ba se místy rozpadala a chvílemi nebylo jasné, jak se odvine dál – což v původním plánu nebylo. Happening se tedy jeví z jistého hlediska jako něco neorganizovaného, a to zřejmě proto, že v extrémní podobě tak vypadat může. Divák tak intuitivně popisuje rysy nepřesného scénáře nebo provedení, se kterým se aktéři vypořádávali improvizací.

Akce marketingová

Speciální kategorií je přebírání happeningu komerční sférou jako druh marketingu. Například provozovatelé nákupních center si oblíbili taneční flash moby,²⁵ zřejmě za účelem oživit nákupní prostor a představit ho jako místo, kde se něco děje. Nebo se dá „happening“ z následujících důvodů i objednat:

Švédský výrobce nábytku Ikea požádal marketingovou agenturu o pouliční *Happening za hezčí bydlení*. Akci společnost deklarovala jako motivaci zaměstnanců pro další práci. Více než šest desítek lidí předalo zástupcům managementu Ikey za doprovodu transparentů, mávátek, rušidel a lampionů takzvanou Petici za hezčí bydlení, která měla ukazovat, co lidé v Česku čekají v souvislosti s novým bydlením.²⁶

Důvodem takového použití je nejspíš snaha zakrýt manipulativní charakter akce a jednoznačnost reklamy, protože happening je charakteristický nejednoznačností a otevřeností. Ironií je, že formu happeningu užívají často organizátoři protestů právě proti takovým společnostem a firmám.

---

²⁵ Flash mob je akce ve veřejném prostoru, ke které se nenápadně sejde mnoho lidí, a v jeden moment udělají stejný pohyb, např. tlesknou, sednou si, zastaví se nebo se přidají k připravené choreografii tance, písni atp. Akce může mít téma, které účastník podporuje.

²⁶ Parafrázováno dle „Ikea si objednala pouliční happening za lepší bydlení“ [online]. *Ihned.cz*. 9. 12. 2011 [cit. 10. 12. 2014]. Dostupné z: <http://mam.ihned.cz/c1-54226960-ikea-si-objednala-poulicni-happening-za-lepsi-bydleni>.

POČÁTKY HAPPENINGU

Happening nevymysleli ani knihovníci, aby mohli lákat čtenáře na festival, ani aktivisté, aby mohli strašit politiky. Vznikl v uměleckém prostředí a byl v době svého vzniku průlomový nejen tím, že propojoval výtvarné umění, divadlo a hudbu, ale i proto, že nabízel divákovi fyzické zapojení a bral ho jako podstatnou součást akce. Menší exkurz do historie může být inspirací, když pochopíme, jaký záměr tvůrci happeningu sledovali, co bylo a nejspíš je i dnes pro jeho existenci zásadní.

První happeniny se odehrávaly v galeriích a divadlech. Jako první tak nazval své instalace oživené akcemi diváků Allan Kaprow roku 1959.²⁷ V jednom z nich publikum ve třech prostorách oddělených fóliemi sledovalo filmy doprovázené zvuky a promítané na zeď, malíře, který pomalovává plátna, a dívky vymačkávající pomeranče. Podle Tomáše Kubarta, autora diplomové práce o happeningu, byly Kaprowovy akce hodně inscenované: Lidé pozvaní do divadla, kde ale nebylo rozdělení na jeviště a hlediště, dostali u vchodu kartičky s čísly sedadel – jednání a prostor jim byl určen. Nebylo zřejmé, že celou akci rozehrávalo pár herců, což je jiné, než když se dělá něco na ulici a hledá se spontánní chování kolemjdoucích. Kaprow a další přestali v sedmdesátých letech diváky zapojovat a místo happeningu se ujaly performance, autorské tvůrčí akce nablízko či „vůči“ divákovi, které jej ale jen zřídka zvou k jejímu dotvoření, a tak se podle Kubarta aktéři opět od diváků oddělili.²⁸

Pojem happening se užívá od začátku po dnešek v mnoha významech a navíc v měnícím se kontextu. Zmatení pro nás začíná už v rovině jazyka: „Výraz *happening* je v angličtině velmi frekventovaný. Kaprow zvolil pro označení uměleckého fenoménu zcela záměrně běžně užívané slovo, mimo uměleckou terminologii, aby zdůraznil princip každodennosti a všednosti, který happeningu v rámci neoavantgardního uvažování přisuzoval. Jedinečnost zvoleného pojmu však zdůrazňuje v textové podobě grafickým intenzifikátorem, velkým počátečním písmenem („Happening“).“²⁹ V angličtině je jasné, že jde o událost, něco, co se děje, zatímco my jsme přijali happening jako zvláštní umělecký druh.

Zároveň tvůrci definují happening každý jinak, především podle svých vlastních akcí. Navíc v rámci akčního umění vznikají a jsou definovány i zmíněné performance a eventy (krátké přichytné události), jejichž formální hranice se navzájem prolínají. Ke všeobecnému matení pojmů přispěli značnou měrou podle Tomáše Pospiszyla, teoretika výtvarného umění, i média: „Novináři si vybrali ze všech druhů právě happening a začali tak souhrnně pojmenovávat větší-

---

²⁷ Jedna z jeho charakteristik zní: „Happening je asambláž událostí, předváděná či vnímaná ve více časech a místech. Jeho materiální prostředí mohou být vytvářena buď uměle, nebo přebírána z toho, co je po ruce, eventuálně nepatrně pozměněna; také jeho aktivity mohou být vynalézány anebo zcela všední. [...] Happening je prováděn na základě plánu, ale bez zkoušek, posluchačů a repríz. Je uměním, ale zdá se, že je blíž životu.“ Allan Kaprow, *Some Recent Happenings*, New York: Great Bear Pamphlet, Something Else Press, 1966, s. 5. Překlad dle Vladimír Burda. „Happening ve smyčce“, *Výtvarná práce*, 1968, č. 15, s. 1.

²⁸ Parafráze rozhovoru s Tomášem Kubartem z 13. 11. 2014, archiv autorky. Performance je mnohem složitější otázka, ale není zde předmětem zkoumání. V USA i v Evropě se mnohé katedry teatrologie mění v „Performance studies“ a pojem performance se stává souhrnným termínem pro všechny projevy divadelnosti. Viz např. Richard Schechner. *Performance Studies: An Introduction*, Routledge, 2002.

²⁹ Tomáš Kubart, *Počátky happeningu v tvorbě skupin Gutai a Fluxus 1954–1962*, Diplomová práce, Brno: Masarykova univerzita, Filosofická fakulta, Katedra divadelních studií, 2013, s. 35–36.

nu akcí, které měly ráz bizarní senzace. Happening se už v první polovině šedesátých let stal v bulvárním tisku synonymem pro odvážný večírek nebo neobvyklé provokativní chování.³⁰

Happening vznikl v uměleckém prostředí jako potřeba se vymezit vůči způsobu pojmání umění doby, kdy obrazy patřily do galerie, divadlo na jeviště v určité budově a hudba do koncertního sálu. Umělci cítili potřebu přesahu a provázanosti mezi tvůrčími obory, chtěli vystavit diváka umění v jeho každodennosti a vyvolat v něm reakci, hledat jiné vztahy ke kultuře i mezi lidmi. I protest proti „mrtvolným“ kulturním institucím byl tedy politický akt.³¹

ROZDÍL V PROSTŘEDÍ USA A U NÁS: EXKURZ DO ČESKÉHO HAPPENINGU

Do českého prostředí doputoval happening s jistým zpožděním a v rámci dalších forem akčního umění. I u nás se tento termín často užívá jako pojem zahrnující všechny umělecké projevy, které zdůrazňují akci, tedy svůj časoprostorový a vtělený rozměr. Tvořením akcí se zabývali umělci podstatně více než jejich rozlišováním a tříděním, neexistovala odborná reflexe, která je vždycky pozadu za realitou. Navíc vzhledem k tomu, že akční umění vznikalo v USA, bylo pro československé orgány již z principu podezřelé, a proto umělci většinou nemohli tvořit oficiálně. Do galerií se tvorba dostala jen výjimečně, tvůrci organizovali akce především pro přátele a další umělce. Veřejnost tedy neměla mnoho příležitostí se s akčním uměním setkat; oproti USA se vyvíjelo s jinými možnostmi a potřebami vyjádření. Podle historičky umění Pavlína Morganové u nás potřeba takového tvoření nepramenila tolik ze zájmu experimentovat s uměním jako ze snahy uměním zasahovat život. Vytrhávání z každodennosti bylo pro organizátory akcí hlavní inspirací, polem a výzvou. Zatímco v USA se tvůrci v počátku vymezovali vůči stávajícímu pojetí umění jako artefaktu uzavřeného v určitém prostoru, u nás se vymezovali především vůči životní i tvůrčí konformitě. Ze studie o českém akčním umění 60. a 70. let vyplývá: „V našem prostředí je happening používán velice volným způsobem, často bez vědomé návaznosti na jeho přesné vymezení v západním umění. Happening je totiž ve své podstatě velice přirozenou formou lidské skupinové činnosti a zábavy. Rozdíl mezi „happeningem“ v životě a happeningem uměleckým tkví často pouze v přítomnosti autorského záměru a uměleckého chtění jeho organizátora či iniciátora.“³² Akce byly většinou tvořeny pro skupinu spřízněných lidí a probíhaly v rámci skupiny, nebo i interagovaly s kolemjdoucími, kteří nemuseli mít potuchy, že jsou součástí akce.

Milan Knížák a Eugen Brikcius

V Československu byl hlavním organizátorem akcí výtvarník Milan Knížák a inspiroval účastníky k jejich vlastní tvorbě. Navíc byl jedním z těch, kdo propojovali svět happeningu v USA a u nás, stal se členem skupiny Fluxus.³³ K Fluxu patřili hudebníci a výtvarníci z celého světa a k záměrům a ideálům skupiny patřilo překonávání kontinentů a hranic, včetně těch s ostatními dráty.

---

³⁰ Tomáš Pospizsyl, *Asociativní dějepis umění*, Praha: tranzit.cz, 2014, s. 53.

³¹ Obměňuji „mrtvolné divadlo,“ pojem Petera Brooka, užitý roku 1968 v knize *The Empty Space*, Mac Gibbon and Kee, 1968.

³² Pavlína Morganová, *Akční umění*, Olomouc: J. Vacl, 2009, s. 41–42.

³³ Knížák se ale vůči tvorbě Fluxu vyhraňoval: „Převážná většina akcí-happeningů amerických aj. západních autorů a skoro všechny akce skupiny FLUXUS jsou zcela klidně realizovatelné bez účastníků, poněvadž u nich je spíše počítáno s diváky než s účastníky. Vytvářejí vlastně živé obrazy, jež mají působit svojí neobvyklostí a drastičností. Tak je to tedy všechno opět v duchu tradice, neboť tyto věci jsou zase výstavou nebo divadlem, koncertem atd., třeba trochu jinými.“ Milan Knížák. „Principy akčního umění podle Milana Knížáka 1965“ [online]. *milanknizak.com* [cit. 20. 9 2014]. Dostupné z: <http://www.milanknizak.com/192-akce/>.

Knížákův hlavní zájem nebyl ani ve Fluxu, ani v umění, ale ve vytrhávání z každodenních stereotypů a vytváření pospolitosti na základě společného zážitku. Proto v Praze založil skupinu Aktuální umění, se kterou pořádal akce, jako byla například (podle scénáře) *Demonstrace pro všechny smysly* v roce 1964:

„Všichni organizátoři demonstrace mají na sobě neobvyklé oděvy – místo šperků věci denní potřeby, kusy pestrých látek našité na normální šaty, část oděvů natřenou nějakou barvou, nejlépe červenou nebo bílou. Každému příchozímu je přidělen nějaký předmět, který nosí po celou dobu v ruce (např. část jídelního příboru, talíř, váza, sklenka, konvice, kus šatstva, bota atp.). Procházejí ulicí, v místnosti s otevřeným oknem sedí muž u prostřeného stolu a jí. Jdou dál (vedení) do malé místnůstky, kde se všichni natěsnají. Náhle jsou uzamčeni a ponecháni v nečinnosti (od 5 do x min., podle jejich reakcí a otrlosti). V místnosti je vylitá voňavka. (Mnoho.) Jsou vypuštěni. [...] Účastníci jsou vyzváni, aby předměty, jež jim byly přiděleny, srovnali na zem do řady a každý se za svůj postavil. Pak jsou požádáni, aby předmět zvedli a řadu utvořili o 20 cm dál. To se opakuje líbovolně dlouho podle reakce účastníků. [...] Je jim předkládána kniha, z níž si každý vytrhne jeden list. Odevzdávají předměty. Odcházejí. První aktivní část demonstrace končí. Druhá část demonstrace končí za 14 dní a je pro každého jedince zvláštní. Vše, s čím se po tuto dobu setká, je součástí 2. části demonstrace.“³⁴

Knížák tuto skupinovou akci neoznačuje jako happening, nýbrž jako demonstraci. Jedním z jeho základních přístupů je útočení na smysly všech přítomných a manipulace s nimi s cílem vyvést je z míry. Knížák to nazývá vyšinutím z normálního stavu,³⁵ aby účastníci zcitlivěli pro další dění. Společným vstupem do druhé části demonstrace a časovým orámováním chce zvýšit citlivost účastníků pro běžný život. Tyto své přístupy k tvorbě sepisoval v podobě manifestů a vydával je spolu s dalšími texty v časopise *Aktual*. Z nich vyplývá, že sám stojí o aktivního účastníka, otázka ale je, nakolik mu k tomu dával doopravdy prostor. Jeho akcí se účastnili i příslušníci bezpečnosti, tajné i veřejné – ti často jeho akce i předčasně ukončovali.

Dalším tvůrcem happeningů byl výtvarník, básník a filozof Eugen Brikcius. Za všechny jeho akce vybírám tuto nejznámější, pojmenovanou Díkuvzdání z roku 1967, protože se v ní začíná určitěji objevovat politicko-spoločenský kontext:

Brikcius uspořádal slavnostní hold chlebu v prostorách Kolowratské zahrady, která autora svým ústředním strmým schodištěm lákala k inscenaci starobylého obřadu: „Chtěl jsem sobě i jiným splnit dětskou touhu prožít nějaký nádherný obřad.“ Účastníci se s bochníky chleba shromáždili v Motole, odkud odjeli tramvají na Střelecký ostrov, kde pohřbili bohyni Podchlebu pod chleby. Symbolicky tak nacvičili opak následného rituálu, v němž každý sám vystupoval po schodišti Ledeburské zahrady, aby položil k nohám Podchleby, sedící na barokním oblouku ve vrcholku zahrady jako na trůnu, svůj bochník. Mohyla chlebů byla však ještě před koncem happeningu zkonfiskována policií, kterou na podivný průvod s chleby, kráčející ze Střeleckého ostrova do Ledeburské zahrady, upozornili bdělí občané. Následný proces s Eugenem Brikciusem byl vlastně úspěšným zakončením překaženého happeningu, protože Brikcius před státní mocí své konání obhájil jako umění. A tak se brikciiovské mystifikaci znovu po-

---

³⁴ Milan Knížák, *Nový ráj*, Praha: Galerie Mánes & UMPRUM museum, 1996, bez paginace.

³⁵ *Tamtéž*.

dařilo všechny zmást a znejistit hranici mezi životem a uměním tím, že sám soudní proces byl prohlášen za happening, který ve své absurditě překonal všechny autorovy umělecké snahy.“³⁶

Těžko lze zpětně říci, pro kolik lidí to byla provokativně politická akce, pro kolik recesistické pochlebování bohyni Podchlebě a kolika účastníkům šlo o společné prožití rituálu, o setkání, o něco nevšedního. V každém případě happening spojuje všechny možné motivace. Můžeme v něm spatřovat nejen vytrhávání ze všednosti, ale i konkrétně ztělesněný a zesměšněný motiv pochlebování. Akce tak posunula hranice toho, co bylo možné ve veřejném prostoru dělat: Happening umožnil symbolickou komunikaci, naznačování a nejednoznačnost, což nabývá na významu zejména v době, která takové projevy potlačuje. V tom je síla happeningu v represivních režimech. Následný soudní proces byl jiného rázu než ten, který byl veden o pět let později s Milanem Knížákem.³⁷ Přesto byli Knížák i Brikcius, oficiálně z jiných důvodů, než bylo pořádání happeningů, vězněni.

OSMDESÁTÁ LÉTA

V druhé polovině osmdesátých let začali organizátoři na obou stranách železné opony pracovat s politickými tématy doslovněji. U nás se *Společnost za veselejší současnost* svým pojetím akcí začíná obsahově více blížit happeningu, jak ho známe dnes. Věnují se konkrétním tématům, podchycují absurditu doby a násobí ji tvořením situací, kdy do akce zapojují protivníka. Proměna happeningů je provázaná především vývojem politicko-společenského kontextu.

Pomerančová alternativa

Ač se v článku a knize věnujeme především českým akcím, nevynechám akce Poláka Waldemara Frydrycha zvaného Major, zakladatele v Bratislavě Pomerančové alternativy a autora Manifestu socialistického surrealismu,³⁸ protože ovlivnily vývoj happeningu i u nás. Svými akcemi ukazoval absurditu režimu, ale zároveň si tak utahoval i z patosu představitelů opozice. Zřejmě i díky volbě formy happeningu, a tedy nejednoznačnosti sdělování, netrval ve vězení měsíce a roky jako vůdce opozice, ale jen dny. Jednou se organizátoři z Pomerančové alternativy vydávali za příslušníky tajné policie, otevřeně se ptali lidí, zda u sebe nemají nějaké užitečné dokumenty, jindy rozdávali nedostatečný toaletní papír a k oslavě MDŽ zase menstruační vložky. Principem nejslavnějších akcí byly k absurditě dohnané slavnostní režimní rituály. Tento se odehrál u příležitosti výročí Velké říjnové socialistické revoluce 6. 11. 1987:

Účastníci byli vyzváni, aby se dostavili na určené místo oblečení pokud možno co nejvíce do rudé (rudé boty, čepice, šála nebo alespoň narudo nalakované nehty) a začali oslavovat VŘSR (i s pomocí papírového křížníku Potěmkin a jiných podobných rekvi-

---

³⁶ Pavlína Morganová, *Akční umění*, s. 43.

³⁷ Záminkou pro zatčení bylo zabavení Knížákových uměleckých materiálů na hranici Československa. Materiály byly policií označeny za pornografické, a tedy poškozující obraz země. Viz Tomáš Pospizsýl, *Asociativní dějepis umění*, s. 55.

³⁸ „Napsal jsem manifest socialistického surrealismu a v něm jsem se prohlásil za dědice veškeré komunistické klasiky, což byl dříve socialistický realismus, zatímco teď je to surrealismus. A všechno, co se v socialistickém surrealismu děje, včetně policisty postávajícího na ulici, je zároveň uměleckým činem...“ Dmitrij Desaterik, „Rozhovor s hlavním trpaslíkem,“ [rozhovor online]. *Divus*. 1. 2. 2006, dostupné z: <http://divus.cc/praha/cs/article/the-revolution-of-dwarves-ii?printLayout=true>.

zit). Policie pochopitelně zasáhla, jenže co si počít s „demonstranty“, kteří provolávají „revoluce, revoluce“ a na tričkách mají napsáno „Budu více pracovat“ nebo „Zítřka bude lépe“? A navíc, policejní represe se obrátila proti všem, kdo si toho dne oblékli — byť zcela nezáměrně - něco červeného, čímž je takřkajíc vtáhla do děje. Frydrychův plán vyšel: komunistický režim zasáhl proti těm, kdo na výročí zakládající revoluce měli na sobě něco v jejích rudých barvách.³⁹

Major zapojoval do organizace a účasti velké množství lidí, čímž je zároveň osměloval k účasti na pouličních protirežimních demonstracích. Ta následující se naopak odehrává v lese:

„U příležitosti dvacátého výročí invaze vojsk Varšavské smlouvy do Československa jsme vyhlásili, že musíme překročit hranice mezi Polskem a Československem, protože je u vás zase ohrožen socialismus. Ptali jsme se, kde je soudruh Husák, který byl tehdy odstaven z postu generálního tajemníka ÚV KSČ. Ptali jsme se, kde jsou další věrní soudruzi. Zorganizovali jsme armádu, která měla překročit hranice u Sněžky a zamířit na Prahu. Jenže se ukázalo, že polské a československé bezpečnostní složky jsou ve skutečnosti v zajetí revizionismu, protože nám v naší akci společně zabránily. Snažily se zadržet všechny podezřelé. Byl jsem tehdy převlečený za samuraje. Jel jsem na takovém vyvýšeném křesle a dostal jsem zprávu, že byly naše přední voje napadeny. Seskočil jsem z toho vysokého křesla – díky tomu, že jsem byl mladý, se mi naštěstí nic nestalo – a utekl jsem do lesa. Stále jsem ale neopustil svou myšlenku, chtěl jsem se dostat do Prahy, abych tam chránil socialismus. Najednou jsem zjistil, že už jsem skoro u Sněžky, a uviděl jsem před sebou chlapce a dívku. Vyskočil jsem z křoví a zeptal se jich, jestli tu neviděli moje vojsko. Zapomněl jsem, že mám masku samuraje, také jsem měl při sobě meč. Vůbec nebyli schopní reagovat. Myslel jsem, že mi nerozumějí, že jsou to nějací cizinci, třeba Angličané. Ptal jsem se tedy znovu, tentokrát anglicky. Pořád na mě jen civěli. Opakoval jsem otázku polsky. Jen zavrtěli hlavou a já jsem zase zaběhl do křoví. Pod Sněžkou mne obklíčil armádní oddíl. Vytáhl jsem samurajský meč. Řekl jsem jim, ať zůstanou stát, jinak začnou padat hlavy. Jako v Kurosawových filmech. Nechtěli si moc povídat. Po chvíli přišel plukovník. A ten mi povídá: Prosím, pane majore, vzdejte se! Dáme vám vůz s megafonem, objedeme tedy hory a vy vyhlásíte kapitulaci.’ Odpověděl jsem mu, že v žádném případě neudělám stejnou chybu jako maršál Pétaine ve Francii a že budeme bojovat až do posledního muže. A že radši spáchám harakiri, než bych se vzdal. Prosil mě, abych to nedělal. Nakonec jsem mu řekl, že mohu kapitulovat jen sám, ale že to musí být čestná kapitulace. Podobná, jaké se za druhé světové války dočkal major Sucharski, když mu byla na Westernplatte ponechána šavle. Že se musím těšit právům podle Ženevské konvence, musím každý měsíc dostávat balíček od Červeného kříže a nesmím být kárán za nedostatky na uniformě. Měl jsem totiž samurajský oblek již trochu potrháný. Souhlasili a doprovodili mne na velitelství, kde měli rozvěšené štábní mapy. Postupně se tu scházeli pochytní lidé. U stěny byly rovnány a očíslovány zabavené plastikové zbraně. Viděl jsem, že se dobře baví. Po nějaké době přišli i čeští policisté, že

---

³⁹ Josef Mlejnek, „O veselém karnevalu v neveselé době“ [online]. *Babylon.cz*. 15. 12. 2005 [cit. 10. 10. 2014]. Dostupné z: <http://www.ibabylon.cz/o-veselem-karnevalu-v-nevesele-dobe>.

zadrželi někoho na československé straně. Ti to brali vážně a skutečně se asi báli, že hranice překročíme.“⁴⁰

Major jedná v myšlence hry a úlohy až do konce, překračuje hranice původního místa i času, nepřestává, nedělá to jen v rámci přesně vymezeného hřiště, ale hra překračuje pořád dál, on je ten, kdo určuje její hranice. Zatahuje do hry jako účastníky nejen svou armádu, ale i policii a kolemjdoucí. Ti tomu nerozuměli, nemohli pochopit, o co jde, ale o to v tu chvíli ani nešlo. Major bojuje za socialismus, co se tomu dá vytknout? Ztvárňuje jednu z nejtvrdějších sil, kterou režim disponuje – armádu. Z tohoto titulu pak může nazvat bezpečností složky revizionisty. Jdou jako průvod, viditelně, karneval z ulice jde najednou lesem. Jedná jako samuraj – pokračuje v misi, i když situace vypadá bezvýchodně. Hraje si s kolemjdoucími i s vojáky – na každého „to hraje“ podle toho, co si situace žádá, vtahuje je do hry. To se mu daří, jelikož velitel ho žádá, aby vyhlásil kapitulaci. Major ve hře pokračuje – nemůže kapitulovat, raději spáchá harakiri. Nakonec souhlasí, ale nechce být kárán za nedostatky na uniformě, nebrání se tedy reálnému, ale „hernímu ohrožení“.

Společnost za veselejší současnost

Na konci osmdesátých let u nás prováděly v lecčem podobné - i když ne tak masové - akce lidé kolem Společnosti za veselejší současnost. Organizátoři také pracují s hesly, zapojují větší množství účastníků včetně policie, které se tak vysmívají – a stejně jako Major se staví i do kontrastu k vážným akcím disentu. Například Běh třídou Politických vězňů vznikl podle Bány Štěpánové následovně:

„Od roku 1988 se konaly velké demonstrace proti režimu [...] a nás napadlo zkusit to jinak. Tak, aby se k tomu lidi připojili, nebáli se. Ve Slávii jsme vymysleli Běh třídou Politických vězňů za propuštění politických vězňů, že si stoupneme na roh k Petschkovu paláci pod desku s Fučíkovým citátem „Lidé bděte!“ a proběhneme dolů k poště v Jindřišské ulici. Okamžitě jsme to zrealizovali. Když jsme doběhli, šli jsme hned do budky zavolat do Svobodné Evropy, že vznikla nová iniciativa – Společnost za veselejší současnost a zahájila běhy třídou Politických vězňů, ve kterých bude pokračovat každý den až do propuštění všech politických vězňů. Měli jsme i slogan „Dnes běžíme my za vás, zítra poběžíte vy za nás!“ A Svobodná Evropa odvysílala taky náš vzkaz, že běžet se bude vždy v 17 hodin a připojit že se může kdokoliv. [...] Postávali tam lidi, ne moc, pokukovali po sobě, nikdo nic neříkal. A přesně v pět jsme všichni vyběhli. Časem to získalo popularitu, běhali desítky lidí, včetně dětí, celkem za celou dobu běželo víc než tisíc lidí, snad i Václav Havel proběhl. Esenbáci tomu většinou jen přihlíželi, zasahovali pouze párkrát. Po doběhnutí ti statečnější ještě házeli do schránky před poštou pohledy s pozdravy lidem, kteří byli právě zavření.“⁴¹

Rádio Svobodná Evropa splnilo roli dnešních sociálních sítí, dnes by se taková akce nazvala nejspíš flash mob na pokračování. Hana Marvanová v jednom rozhovoru zmínila, že jí představa, že

---

⁴⁰ Waldemar Frydrych v rozhovoru pro časopis *A2*, Filip Pospíšil, Petr Blažek, „Neviděli jste moje vojsko?“ [online]. *A2*. 2009 [cit. 10. 10 2014]. Dostupné z: <http://www.advojka.cz/archiv/2009/12/nevideli-jste-moje-vojsko>.

⁴¹ Babora Štěpánová v rozhovoru pro *Dějiny a současnost*. Petr Koura, Pavlína Formánková, „Olgo, mohl by jít Václav s námi na písek?“ [online]. *Dějiny a současnost* [cit. 12.10 2014]. Dostupné z: [http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2008/10/-olgo-mohl-by-jit-vaclav-s-nami-na-pisek/-](http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2008/10/-olgo-mohl-by-jit-vaclav-s-nami-na-pisek/).

za ni dnes běhají, ve vězení povzbuzovala.⁴² Bára Štěpánová v rozhovoru popisuje ještě jednu akci, kdy se jim, podobně jako Majorovi, podařilo vtáhnout do hry policii a svým způsobem ji donutit k fyzickému jednání:

„Těsně před 21. srpem 1989 bylo v Praze cítit obrovské napětí, očekávaly se velké demonstrace a střety s policií, chtělo to odlehčit. Vytiskli jsme letáčky (v češtině i cizojazyčné), v nichž se psalo, že podle zpráv astrologů doplňuje 20. srpna večer do Prahy modrá velryba. Byla krásná. Udělali jsme ji obrovskou, půjčili jsme si auto s vlekem a přivezli ji k Vltavě. Vodáci nám pomohli odtáhnout ji doprostřed řeky a ona plula ke Karlovu mostu, kde už na ni čekali lidi. A taky esenbáci. A do toho napětí v předvečer výročí invaze se ozývala jejich hlášení do vysílaček: Pozor, velryba na Vltavě! Nakonec nasedli do člunu a odtáhli ji na Klárov na břeh a rozduplici. Luboš Rychvalský byl pak předvolán k výslechu. Zničenou velrybu jsme pohřbili na Střeláku. V souvislosti s Vltavou a se Střelákem si vzpomínám ještě na jednu akci. Půjčili jsme si v půjčovně všechny lodičky, jezdili jsme po Vltavě a v rukou jsme měli velká písmena, z kterých jsme vytvořili heslo „Pořád jste u vesla vy, dnes jsme u vesla my.“⁴³

Do tohoto historického exkurzu jsem začlenila tak dlouhé citace pro jejich živost, která zatahuje přímo do děje, a pro detailnější vykreslení situací i toho, jak se s nimi aktéři vypořádali, zejména v Majorově příkladu. Protože jsou vyprávěny přímo organizátory, hrozí sice jistá míra autorské stylizace – dodělán příběhu – ale i to k tradování happeningu patří. Navíc na nás takto působí jako inspirace lákající k podobnému přístupu, což by se při stručném shrnutí sotva povedlo.

HAPPENING S POLITICKÝM NÁBOJEM PO ROCE 89

Po roce 1989 se happeningové formy začala ujímat nová skupina tvůrců. Jednalo se o představitele občanské společnosti, činné v různých sdruženích s dlouhodobou agendou, ale i v jednorázových iniciativách. Začínali užívat happening jako způsob, jakým mohou ovlivňovat veřejný diskurz a upoutat zájem lidí a médií ke konkrétní problematice. Berou happening jako jednu z forem komunikace s veřejností (prostřednictvím místa události a skrze sociální sítě a média) a s těmi, kdo o věcech veřejných rozhodují. Hlavní motivací pro vytvoření akce už není zkoumání formy, ale zaměření se na konkrétní výsledek. To ale nemusí znamenat, že ostatní možnosti happeningu organizátory nezajímají vůbec. Za hlavní aktivistický vzor pro občanská sdružení mohou být sloužit lidé z Greenpeace, kteří v sedmdesátých letech přímými akcemi udělali z ochrany životního prostředí „akční film“.⁴⁴ Napadali velrybářské lodě, předávali petice

---

⁴² Hana Marvanová, rozhovor pro Inventuru demokracie v rámci projektu „Inventura devadesátek“: „Pokud něko- ho zatklí, ostatní podnikali akce na jeho podporu. Společnost za veselejší současnost pořádala běhy ulicí Poli- tických vězňů. Motto bylo: ‚Dnes běžíme my za vás, zítra poběžíte vy za nás.‘ Když jsem tam šla po propuštění, vítala mě Bára Štěpánová a říkala mi: ‚Ještě před týdnem jsme běželi za tebe a teď běžíš ty za jiné.‘ Ráda na tu dobu vzpomínám. To riziko bylo tehdy vyváženo solidaritou společenství lidí, kteří uvažují podobně.“ Hana Marvanová. „Rozhovor“ [online]. *Inventura devadesátek*. 8. 4. 2014 [cit. 12. 10. 2014]. Dostupné z: <http://www.i90.cz/marvanova.html>.

⁴³ Babora Štěpánová v rozhovoru pro *Dějiny a současnost*. Petr Koura, Pavlína Formánková. „Olgo, mohl by jít Václav s námi na písek?“ [online]. *Dějiny a současnost* [cit. 12.10. 2014]. Dostupné z: <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2008/10/-olgo-mohl-by-jit-vaclav-s-nami-na-pisek-/>.

⁴⁴ Z rozhovoru s bývalým tiskovým mluvčím Greenpeace Václavem Vašků: „Myslím, že Greenpeace je organiza- cí, která v tomhle (v akcích) všechny ostatní inspirovala. Ne, že by v raných 70. letech byli jediní. Ale oni z té poměrně nudné ochrany přírody udělali akční film. A to se lidem líbilo. A navíc od úplného začátku pracovali s médii. Nebyli to jen nějakí kluci, co se chtějí jen bouřit, ale lidi, co už za sebou leccos měli. Novináři, spisova-

přímo na ropné plošině nebo spouštěli obří transparenty přes chráněné budovy veřejných institucí. Těmito mediálně úspěšnými akcemi se inspirovaly zpočátku především organizace zaměřené na ekologii, včetně české pobočky Greenpeace. V Česku ale nemá kult hrdinství natolik silné kořeny, aby podobné akce vzbuzovaly velké sympatie a náklonnost. I proto se organizace začaly přiklánět víc k akcím, které jsou víc než na hrdinství založeny na vtipu.

Hlavním záměrem podobných organizací a skupin není experimentování s happeningovou formou a zkoumání jejích možností, ale upozornění na téma. Přesto se při něm i dnes dějí věci, které mají i další smysl, i když s nimi organizátoři většinou vědomě nepracují a nereflektují je.

CO MAJÍ SPOLEČNÉHO PŮVODNÍ A SOUČASNÝ HAPPENING A V ČEM SE LIŠÍ

Původní klasický a současný politický happening se shodují v tom, že se jedná se o předpřipravenou událost s bodovým scénářem, při které organizátor předpokládá, že se může přihodit cokoliv, a bere to jako součást akce. Určující složkou je koncept, myšlenka akce. Liší se v míře fyzického zapojení účastníků, stejně jako u přesunu od původního happeningu k performanci, což souvisí s potřebou kontroly nad vyzněním akce: Zatímco dřív šlo o to zažít nečekané, nepředvídatelné, neurčité, objevovat, co akce může způsobit, dnes naopak organizátoři mají jasnější záměr, co mají lidi cítit a chtít.

U nás dříve organizátory zajímal happening jako umělecký experiment, ale uchylovali se k němu i proto, aby tím diskreditovali totalitní moc. Pokud společnost respektuje lidská práva, míří protesty spíš na její partikulární nešvary, a ne na základní hodnoty. Dnes policie organizátory legitiňuje nebo někam odveze, ale když nehrozí obuškem nebo zákazem studovat, je možné tvořit happeningy otevřeně politické. Původní organizátoři chtěli zážitkem aktivizovat diváka a skrze umělecký vjem jej osvobodit od životních stereotypů, od konformity s režimem. Dnes bývá hlavním cílem upozornit na téma, zážitkem budit účastnický postoj, a tak působit změnu v rovině osobní, společenské a třeba i konkrétního politického rozhodnutí. Dříve bylo záměrem tvůrců vnímáním umění osvobodit lidi k „umění života“, jak říkal Kaprow a mnoho dalších reformátorů kultury, zatímco dnes chtějí osvobodit k vnímání reality – především politické. Happening roste z kontextu, z tvořivé reakce na společensko-politickou situaci. Pokud v šedesátých letech stačilo na ulici organizovaně olizovat citrón a šklebit se nebo chodit jednou nohou po silnici a druhou po obrubníku,⁴⁵ dnes by to asi reakce nevzbudilo.

Dříve k vytvoření politické události stačilo, aby se lidé ve veřejném prostoru sešli – i jen tím dali najevo vzdor, byl to politický čin ve vztahu k moci. Happening se proměňuje, nemůže být stejný jako dřív už proto, že jednou z jeho podstat bylo překvapení, že se na ulici něco nevšedního, divadelního, výtvarného může vůbec dít. Dnes to nemá razanci totálního překvapení. Měnící se kontext můžeme sledovat i během posledních let, kdy se kultura pobývání ve veřejném prostoru rozmáhá, město se mění a ožívá. Bylo by zavádějící nazývat happeningem každé setkání. Piknik na pražské náplavce s kytarou by před pár lety, kdy ještě náplavka zela prázdnotou, a hraní na ulici omezované městem přinášelo potíže, byl jinou událostí než dnes, kdy je v sezóně náplavka obložená lidmi.

---

telé, fotografové. Od začátku do toho vnesli prvek profesionality, zejména v umění protestu vizuálně ztvárnit a prodat.“ Filip Pospíšil, *Umění protestu*, Praha: Rubato, 2013, s. 135.

⁴⁵ Více o těchto dvou akcích v příloze, „Manuál politického happeningu“, s. 128.

Klasický i současný politický happening si hrají s mocenskou strukturou. Původně se vymezoval vůči hmotnému umění a politice fungování galerií: „Kdyby se happening nedotýkal otázek moci, tak je to divadlo na ulici. Od něj se ale odlišuje vztahováním se k aktuální mocenské situaci. Happening do ní přímo zatahuje.“ (Tereza Vohryzková, studentka DAMU, sdružení Auto*mat)

Novou dimenzi dává dnešním akcím všudypřítomná mediální sféra, která násobí jejich efekt a poskytuje prostor pro nové interpretace a významy: mediální prostor je prodloužením prostoru veřejného. Média se čím dál víc orientují ze slova na obraz, a proto chtějí psát o barvitě akci, zvláště když se vymezuje vůči aktuálnímu tématu, jelikož tím získají i potřebné vyjádření protistrany (i díky tomu začínají přikládat hlasu občanské společnosti váhu).

VYMEZENÍ POLITICKÉHO HAPPENINGU

K definování politického happeningu nám pomůže i slovníkové heslo teatrologa Petra Pavlovského, které vybírám pro autorův „východní“ a divadelní úhel pohledu. Happening sice vyšel z výtvarného prostředí, ale nás na něm zajímá hlavně jednání:

„[...] jedná se o formu hry, ale spíš o mimoumělecký fenomén. Akce je vytržena z reality, je časově i prostorově orámovaná, nemá reálně následky a odehrává se ve znakové situaci, ovšem ne vždy plně – ne všichni účastníci a svědkové vědí, že jde o dění pouze fiktivní. Proto zdaleka ne vždy jde jen o divadlo. Mnohdy se předpokládá, že role tvůrců a vnímatelů postupně splynou. [...] Happening se zpravidla odehrává mimo běžné divadelní prostory (site specific, pouliční divadlo). Happening může být nezávazný, ideologicky nezacílený, ale většinou provokuje – zpochybňuje, porušuje nebo zesměšňuje společenské či umělecké konvence.“⁴⁶

Pavlovský zmiňuje zásadní dimenzi hry, kterou budu dál rozebírat samostatně. Upozorňuje na záměr provokovat, zpochybňovat a tím upozorňovat na svazující společenské normy. Podle mne ale nelze happening považovat za nezávazný, protože závazný je svým způsobem jakýkoliv vstup do veřejného prostoru. Tím, že na něco upozorním, něco zpracuji a vystavím to očím druhých, věc již měním. Pavlovský píše, že happening nemá reálné následky; tím zřejmě myslí, že organizátoři jednájí často symbolicky. Ve skutečnosti však může mít happening reálné důsledky navzdory – nebo právě díky – užívání symbolů. U politického happeningu mohou být následky například ve změně jednání člověka, na kterého mířil. Pavlovský popisuje happening šedesátých let částečně i s jeho vývojem, to nám ale pro současný politický happening nestačí. Pro definování něčeho tak proměnlivého proto užívám i v úvodu zmíněné rozhovory s účastníky, organizátory atd. Většina dotazovaných na jednu stranu popisuje společné jádro happeningu: „na ulici“ se děje něco neobvyklého, co na něco upozorňuje – a zároveň každý postihuje další charakteristiky a pohled z různých stran. Zčásti sice opakují věci, které již zazněly, ale výroky o kontaktu s happeningem obklíčují téma a charakter happeningu vystihují po svém. Porovnávám je se svou zkušeností a se závěry, k nimž jsem dospěla na předchozích stranách, a zobecňuji je:

„Happening se dělá, aby lidi přemýšleli, proč to tam ti aktéři dělají. Člověk pak vidí věci z jiného úhlu. Nebo si naopak řekne: hm, tohle by mě taky napadlo. Jenže ho to nenapadlo,“ (Jaruška Linhartová, důchodkyně). Akce vytrhává diváky ze všednosti, stereotypu, obvyklého způsobu uvažování, nebo nás seznamuje s novým tématem.

---

⁴⁶ Petr Pavlovský et al. *Základní pojmy divadla: Teatrologický slovník*, Praha: Libri – Národní divadlo, 2004.

„Happening sevakne, až když se člověk zastaví a věnuje mu pozornost. Dnes se na ulici stává ledaco, ale až když se člověk otočí, tak se to může stát happeningem,“ (Marie Jarošová, výtvarnice, studentka DAMU). Probíhá veřejně, pro diváky, účastníky, vzniká ve vztahu, nedodrží hranici aktér – divák, má ambice ho zapojit.

„Je to takový výkřik: Pozor, tady něco je! Způsob, jak zajímavě a srozumitelně upozornit na něco, co může být špatné, nebezpečné, nebo si to jen zaslouží pozornost lidí, kteří by si toho jinak nevšimli. Je to aktivismus, politika, občanská společnost, ale pořád v tom hraje roli umění,“ (Šárka Dvořáková, novinářka). Organizátor se veřejně vyjadřuje ke společenskému, tedy společnému tématu, které většinou podléhá občanské správě, je relevantní i pro život ostatních lidí, a rozšiřuje tak sféru občanství.

„Happening je osobní vyjádření odvahy, je to narušení ustálených forem komunikace, umělecký projev, který se vyjadřuje ke konkrétní politické události, nebo k obecné situaci člověka.“ (Nikola Hořejš, Rekonstrukce státu, organizátor) Happening je osobní svědectví a hledání způsobu tvořivého dialogu s veřejností a politickou reprezentací: „Překonává hranice mezi různými složkami společnosti a vytváří alternativní prostor, kde může dojít k interakci. Často je antiestablishmentový, vyvádí z míry delegované zástupce moci a tím získává převahu.“ (Martin Pehal, religionista)

„Pro mě je to výtvarná akce ve veřejném prostoru s výraznou výtvarnou složkou, společenským přesahem, není agresivní, neblokuje, nedemonstruje. Má prvky karnevalu, něčeho veselého, i když mluví o vážném tématu. Nekřičí na fasádě, ale schovává se pod povrchem. Nedělají ho profíci, ale ten, kdo tomu věří, dává to dohromady lidi, co společně tvoří a společně se vyjadřují.“ (Lukáš Brychta, student DAMU). Tedy symbolikou a obrazností vzniká prostor pro účast. Nedává jasná stanoviska, ale komunikuje na více úrovních, nevyjadřuje jen slovy, argumenty a transparenty. Liší se od demonstrace, která jasně deklaruje, co chce, zatímco symboly otevírají prostor pro diskuzi a více interpretací.

Definice politického happeningu

Happening pochází od slova *to happen*, *děje se*, je to *událost* v prostoru a čase, která vytváří situaci. Narušuje obvyklý způsob chování ve veřejném prostoru a jeho využívání. Interaguje s prostorem a diváky na místě i mimo něj skrze sociální sítě nebo média. Veřejně zpracovává téma nebo vyjadřuje postoj, který aktéři ztvárňují fyzickým jednáním. Odehrává se často obrazným způsobem a v symbolické rovině, zároveň však vstupuje do reálné situace v konkrétním prostoru a čase. To happen znamená i přihodit se, událost není dopodrobna připravena, odvíjí se však podle rámcově připravených bodů. Zároveň akce míří k vytyčenému cíli – i když nemusí být definováno, jak konkrétně, přesně má vypadat. Jde o vědomé jednání v zamýšleném směru. Happening je zároveň připravený i improvizovaný – vstupuje do reálné situace, kterou respektuje a zpětně ji nechává na sebe působit. Happening se děje, má trvání, vzniká a končí, ale může po sobě zanechat otisk.

SHRNUTÍ

Netvrdím, že pouze po splnění všech uvedených charakteristik se akce stává happeningem. Spíš záleží na tom, nakolik přistupují organizátoři k happeningu vědomě, s jakými zkušenostmi a nakonec jak se celá akce povede. Ani příklady v této knize nenaplnují definici ve všech bodech, ale míří k ní. Happening i způsob užívání toho slova se mění, proto je otázkou, nakolik bude tato definice vystihovat podstatu jevu za dalších deset let. Vymezuje však předmět zájmu této knihy.

MOMENTY

Při realizaci Chilských policistek se nám přihodilo, že jsme utrpěli úspěch.⁴⁷ Aniž jsem si ujasnila, o jaký úspěch se jedná, začala jsem podobnou „úspěšnost“ očekávat i od dalších akcí. Za hlavní jsem považovala mediální zásah: Kolikery noviny a televize o události informovaly a nakolik ji interpretovaly podle našeho plánu. Po čase mi začalo jít i o to, aby akce ovlivnila rozhodování politiků. Zda byla dobře vymyšlená a provedená, jsem byla donucena vnímat až po akci, která nepatří mezi podařené. Kvůli špatnému pocitu z ní jsem začala přemýšlet, co happening pro svou zdařilou existenci potřebuje. Následující akci jsme prováděli v době, kdy na Šumavě desítky dobrovolníků bránily kácení stromů v první zóně národního parku:

Kůrovec mozkový, neboli mozkožrout, je parazitický brouk, který proniká dutinou ušní do hlavy hostitele a klade larvy do šedé kůry mozkové. Je mutací lýkožrouta smrkového. Začal se šířit na lesníky, obchodníky se dřívím, lesohospodářské úředníky a aktuálně udeřil v řadách správy NP Šumava a Ministerstva životního prostředí. Proto je zapotřebí neprodleně začít s testováním napadení, neboť se zdá, že poslední měsíce instituce činí rozhodnutí právě pod jeho vlivem, a případně nezbyvá než přistoupit ke kácení. Proto pracovníci ústavu parazitologie odeberou mechanicky vzorek z dutiny ušní a podrobí ho jednoduchému testu v laboratoři. Odebírání předvedou přímo na ministru životního prostředí. (Pražské fórum, Testování napadení mozkožroutem)

Nápad učinit ministrovi výtěr mozku a pokácet vysoké státní úředníky nebyl vyloženě špatný, selhalo však jeho provedení. Zde mi došlo, že dobrá vůle ani nápad k happeningu nestačí. Akce nefungovala, při hraní scény se mi se spoluhráčem nedařilo navázat kontakt a byla jsem z jeho hereckého výkonu čím dál víc rozpačitá. Pocit rozpaků pak přerostl v pocit vyložené trapnosti, když jsem na videu ihned.cz uviděla svůj projev. To nemohlo nikoho přesvědčit ani pobavit, snad jen vzbudit trochu soucitu. Náš výkon značně ztěžovalo, že scénka probíhala jen pro tři novináře. Pocítila jsem faleš situace, nehráli jsme pro lidi, ale pro objektivy, což jsme nemohli uhrát. Téma ani samotného Mozkožrouta jsme na scéně nedokázali zpřítomnit. Navíc jsme neudělali chudáka z ministra, ale ze sebe.

Překvapilo mě, že akce, které jsme věnovali dost přípravy a času, naším provedením tolik spadla a že provedení není něco samozřejmého. Od té doby si myslím, že raději žádná akce než špatná akce. Jalová realizace může uškodit tématu i organizátorům, vůči jejichž akcím mohou být napříště novináři i veřejnost ostražitější. Organizátor má za kvalitu svého aktivního vstupu do veřejného prostoru odpovědnost. Po tomto zážitku se pro mě realizace happeningů stala samostatným úkolem. Začala jsem pečlivěji rozlišovat, co dobrou akci tvoří a co ji boří, pro vstupy do veřejného prostoru jsem začala pečlivěji hledat formu a kvalitu provedení.

Otázkou zůstává, co je to úspěšný happening a hlavně jestli představa úspěchu ve formě velkého mediálního zásahu a okamžité změny situace je to, o co se snažit. Zda se jedná o kritérium,

---

⁴⁷ „Člověku, který utrpěl úspěch, se povedlo, že vstoupil do situace se soustředěním a zavčas se uvolnil. Možná díky tomu, že se moc nepřipravoval, se nechal existovat. Tím je člověk často zaskočen, že se mu něco povede, aniž je to záležitost jeho umění, je to záležitost náhody, překvapení. Chce to neočekávat, že už to umíte, ale soustředit se na věc. Nečekat něco, co má hotový tvar, formu, ta musí vznikat, nejde o to ji jen opakovat. Přijít na to, co můžu zopakovat, čeho se přidržet a co nechat vzniku, zrodu.“ Ivan Vyskočil, osobní rozhovor 13. 4. 2015, archiv autorky.

kterým na happening pohlížet, jestli úspěch není jen zbytečný spěch za něčím, co není důležité. Dnes se spíš ptám, jestli akce fungovala sama o sobě na místě a jestli dávala smysl.⁴⁸ A jen takovou akci pokládám za podařenou, i když se o ní nedozví tolik lidí nebo nevede k reálné změně ve věcech veřejných. Jestli vystihne téma, vtáhne účastníky nebo na ně má nějaký vliv. Charakteristiky úspěchu a podařenosti happeningu mohou být v akci výsledně různě zkombinovány, například hloupá akce se může dostat do večerních zpráv, nebo ta, o které se moc lidí nedozví, může něco změnit apod.

Pro podařenost happeningu je zásadní, zda spolu souvisí a vzájemně se podporují nápad, téma, tvar a navíc ještě záměr akce. U příkladu Mozkožrouta vidím, že se to nepodařilo. Záměrem bylo vyvinout tlak na účastníky zasedání a ovlivnit jejich rozhodování, což od nás bylo nepromyšlené, zvláště když jsme nespolupracovali s hlavní skupinou aktivistů, která se tématem zabývala dlouhodobě. Dále byl nepřesný nápad: symbolicky popsat cestu brouka od majitelů pil do hlav státních úředníků (i když ve skutečnosti nešlo jen o to vyvážet a draze prodávat dřevo, ale hlavně o možnost stavět v cenné lokalitě sjezdovky) nebylo snad marné. My jsme ale chtěli poukázat na to, že kácení je hloupost – jenže nemůžu o někom říct, že je hloupý, protože má Mozkožrouta, musím to spíš ukázat na něčem, co dělá. Takže nápad a tvar souvisely, ale poněkud mimo téma a záměr, což se projevilo v provedení.

K označení a vymezení dalších jednotlivých aspektů happeningu jsem došla poté, co jsem začala akce rozkládat na prvočinitele. Hledala jsem takové prvky, které jsou pro existenci happeningu zásadní. Jejich celkové pojmenování jsem nazvala *momenty*. Je totiž nutné zachytit jejich fungování v čase, nejen to, jak se vzájemně prolínají a podmiňují, ale i kdy který moment happeningu přispěje k souhře s ostatními. Nepovažuji za tak důležité, zda jsou v akci momenty všechny a po celou dobu, ale zda a jak jsou mezi sebou sladěné – a je nutné, aby byli v souhře i lidé, kteří je vytvářejí. To bylo to hlavní, co jsme zanedbali při Mozkožroutovi.

Jde o dobrý *nápad*, který otevře pokračování, odkud je možné nit táhnout dál přes proces ztvárňování *tématu*, až k výslednému *tvaru*, kterým vyjadřuji svůj *postoj*. Aby nějaké vymyšlení nastalo, potřebuji *impulz* k realizaci i impulzy pro její pokračování a dovršení. Vlastnosti *nadhled*, *otevřenost* a *srozumitelnost* pomáhají akci připravit a provést. Při provedení, aby akce vůbec začala existovat, je třeba vytvořit *situaci* v určitém *času* a *místě*, v níž na sebe *účastníci* berou (nebo jsou jim určovány) *úlohy* a společně je provedou. Ovšem za zásadní považuji lidské *setkání*, skrze které zažíváme sounáležitost, jež dává vzniknout být i dočasnému společenství.

K zachycení jednotlivých momentů jsem zvolila způsob slovníkových hesel. Přibližuji a obkružuji je spíše asociačně než systematickou argumentací. Zároveň je těžké je od sebe jednoznačně oddělovat, ani příklady neilustrují izolovaně každý z nich, ale obsahují jich víc pohromadě, tudíž nemusí sloužit vždy jako ilustrace pro pochopení jednoho daného momentu. Jde spíše o inspirativní ukázky než o přesné definice, k jejich pochopení je třeba přistupovat trochu intuitivně.

Netvrdím, že happening musí obsahovat všechny dále probírané momenty. Každý organizátor se soustředí, vědomě či nevědomě, pouze na některé. Pokud jsou ty ostatní dostatečně zastoupeny, mohou happening podržet. Společně ho posilují a tvoří životaschopnou událost, která oslovuje. Při přípravě i provedení happeningu mi pomáhá je mít na paměti.

---

⁴⁸ O smyslu happeningu víc v kapitole „Mezi záměrem a hrou“.

Impulz

Zprvė impulz jako podnėt k pŕıpravě: Většina impulzů pŕıchází zvenku a setkává se ve mně s něčím, co jsem prožila. Pokud jde o impulz udělat happening, může to být pŕıslopečná poslední kapka, náhlé ponouknutı zpracovat téma, které mě inspiruje nebo popuzuje už dlouho. Impulzem k provedení může být pnutí či rozhodnutí něco vyjádřit, nebo rovnou nápad, co udělat. „Happening roste z potřeby reagovat na určitou konkrétnı situaci. Za impulzem se skrývá většinou nějaký hlubší společenský postoj či svėtonázor. Impulz lze tedy chápat i na hlubší rovině jako potřebu vypořádat se nějak se společenským systémem, ukázat ho v jiném svėtle, obrátit ho naruby, prostě zareagovat na něj nikoli jako na danost, ale jako na proměnnou veličinu.“ (Tereza Vohryzková, Auto*mat, doktorandka DAMU)

Zadruhé impulz, který rozehrává situaci na místě happeningu, má v sobě potenci dalšího dění, které nemůžeme zcela pŕıedvídat, ale zároveň nezpůsobuje totální chaos: „Jsou impulzy, které mohou být odsouzeny k nezdaru a na něž se nedá plodně reagovat, nebo může, ale nic to neslibuje. Pak jsou impulzy, které v sobě nesou solidní možnost rozvoje, ať už akčního na místě, nebo reflexe k věcem, na které ukazuje. Dám dění impulz a ono mě to může pŕıekročit a vrhnout někam, kam jsme to neočekávali.“ (Přemysl Rut, spisovatel a dramatik, pedagog DAMU)

V následujícím pŕıkladu dostal primátor jasný impulz, na který mohl zareagovat a situaci podpořit:

„Přes řadu jednání a snah administrativní cestou pŕıspět ke změně postoje k budování tunelu Blanka běžel proces schválení stavby dál. Tak jsme se rozhodli uprostřed zasedání zastupitelstva, v budově do velké míry nepřístupné a arogantní instituce, zahrát skautské jelito, kopyto, platı to, vsadte se. Uvědomil jsem si svou úlohu, sepsal text, vzal si kvádru a vsadil se s primátorem, že tunel bude ve skutečnosti stát mnohem víc, než teď tvrdı. Chvíli váhal, ale když pochopil, že je to divadelní scéna, tak se k ní pŕıhlásil. Povedlo se to, protože on je herec a pochopil, že na tento part se mu sluší odpovědět. Vsadili jsme se o sto hodin veřejné práce.“ (Sázka s Bémem, Michal Křivohlávek, Auto*mat)

Nápad

Dobrý nápad je jeden z motorů, který udržuje pŕıpravu a pŕıběh happeningu. Stává se, že se chci k něčemu vyjádřit, ale nenapadá mě jak. Nápad často pŕıijde, když poodstoupım od chtění a snažení, angažovanost mi může bránit, aby nápad nebyl špatný a upocený. Nápad pracuje s širším potenciálem naší zkušenosti, což se netýká jen faktů, ale i prožitků. Může být dobrý nebo špatný, pak je na nás, jak ho dokážeme posoudit. Sám o sobě ale nestačí – od nápadu ke tvaru a provedení je dlouhá cesta. Pokud věnuji čas opracování a zpracování, podaří-li se mi akci postavit na nápadu, může v ní zůstat lehkost, se kterou pŕıišel. Když je dobrý, pŕıijme divák i trochu improvizované provedení. Sepne nám souvislosti, ukáže je v jiném svėtle, udělá zkratku, až si divák řekne: to je dobré, to je nápad. Nápad souvisı s tématem pŕımo, nikoliv asociálně, jak je tomu v tomto pŕıpadě:

„Ministerstvo vnıtra navrhlo omezení možností zákona o svobodném pŕıstupu k informacım. Napadlo mě, že to je takový krásný zákon, jako labuť. A ta labuť teď umırá. Tak že bychom zpıvali píseň tohoto umırajícího zákona.“ (Pražské fórum)

Postoj

Postoj není totéž, co názor – racionální konstrukt, ale je intuitivní, může být nevědomý. Inklinuji k něčemu a pochopím ho prostřednictvím akce: „Postoj nemusí být uvědomělý a artikulován jen slovy, ale i prostřednictvím jednání. Nacházím si jím, kde stojím, co považuji za svou mez. Řeknu si, že budu kokrhát půl hodiny na náměstí a nakonec kokrhám pět minut. Nebo provedu něco neobvyklého, ale co? Na místě se rozhodnu, co budu dělat.“ (Filip Pospíšil, antropolog).

Happeningem zveřejňujeme svůj postoj nejen ke konkrétnímu tématu, ale v obecné rovině k veřejnému prostoru a politice jako takové. Kolemjdoucí vyjádří svůj postoj k akci už tím, že se zastaví, dívá, přidá nebo jde dál. Happening se sdílením a nabízením postoje pracuje.

Pokud nepojmenuji akci, sebe, případného protivníka⁴⁹ a postoj k němu, nejspíš to za mě, zřídka k mé spokojenosti, udělá někdo jiný, patrně média nebo protivník sám: Často užívaný termín pro organizátory je recesisté, což evokuje postoj „jde nám o to se pobavit“, nebo odpůrci, což vyznívá, že se vymezují jen negativně a neuvažují o alternativním řešení. „Hlavním usazením pro happening je vědomí vlastní pozice. Pokud není definovaná, není jasné, kam nebo na koho se míří. Obava být spojován s politickým názorem vede i k tomu, že happening působí, že vlastně o nic nejde. K veřejnému působení patří i odvaha se splést a nechtít být nestranný.“ (Filip Pospíšil)

Téma

Rozlišuji samotné téma a ta přidružená, rozhoduji se pro to hlavní, pojmenovávám, zaostřuji a smírám se s tím, že všechno se stihnout nedá. Chci z něj vycházet, ne k němu jen asociovat. Zpřístupnit téma divákovi neznamena podávat ho povrchně, ale vystihnout to podstatné ve zkratce, v příběhu, symbolu nebo metafoře. Soustředění se na téma mně i účastníkům pomáhá zdržet se exhibice, ubránit se pocitu moci a touze po vítězství. Zároveň abych mohla téma zpracovat, musím mu i do značné míry rozumět: „Happening neoddelitelně obsahuje reflexi současné situace a výsměch panujícímu stavu věcí. Není možné dělat si z něčeho legraci a tvořivě to bořit, aniž by člověk danou věc chápal. Není možné ustavovat nové zarámování bez pochopení rámců doposud platných.“ (Olga Richterová, lingvistka, Zaostřeno na desítku)

Téma může a nemusí viset ve vzduchu předem, reaguji na téma známé nebo s ním účastníky a veřejnost teprve seznamuji. Nenechám se od tématu odvést, strhnout nápadem, který se mi z různých důvodů zamlouvá, třeba proto, že mi přijde provokativní a nedá moc práce:

Organizátoři řeší neprůhlednou situaci v kauze Opencard, kdy město nepočítá s výběrovým řízením, ale plánuje dát zakázku předem dohodnuté společnosti: „Kupují zajíce v pytli, není jasné, kdo bude co od koho kupovat a co s tím bude dělat. Mohli bychom lidem v metru nabízet, převlečení za zajíčky, letáky s otázkami, ty bychom měli v tom pytli. Zvířátko jim něco dá, nebudou nejdřív vědět, že jde o problém. Taková milá velikonoční nadílka.“ Nakonec od akce upustili: „Zajíčky se nám líbí dál, ale opravdu se vytrácí pojmenování problému.“ (Anonymní organizace⁵⁰)

---

⁴⁹ Protivníkem může být politik, který zdržuje projednávání zákona, společnost, která získala zakázku za podezřelých okolností, rada města, která odsouhlasila zdražení jízdného nebo firma, která provádí pokusy na zvířatech. Za nepřítel můžeme označit nešvary v lidských vlastnostech, postojích, společenské problémy nebo převládající náladu ve společnosti, například lhostejnost, nadávání na život či latentní rasismus.

⁵⁰ Nepovedená a navíc neuskutečněná akce, proto nechávám organizátory diskrétně v anonymitě.

Tvar

Zpracování nápadu a tématu vede ke tvaru: „Tvar dostává happening ve chvíli, kdy se objeví jeho časová, prostorová a společenská dimenze. Místo, kde se akce odehraje, se stává improvizovaným jevištěm a ulice, náměstí či budovy se stávají symboly a kulisami. Nápad založit happening na tom, že člověk bude nehnutě stát, získává svůj tvar tím, že jej umístím do hektického prostoru města, kde nic a nikdo nezůstává ani chvíli na místě. Tvar se dále naplňuje tím, co udělají lidé kolem mě. Zastaví se také? Zpomalí a budou se dívat? Přistoupí blíž, aby viděli, co mám napsáno na cedulce pověšené kolem krku?“ (Tereza Vohryzková, doktoranda DAMU, Auto*mat). Také se může stát, že si téma nakonec vyžádá nakonec jinou formu než happening, třeba mystifikační článek nebo video.

Hledaný tvar nejde předem vymyslet celý, ale potřebuje začátek a konec, aby se nerozpadl. Začátkem je impulz organizátora – rozehrávka nebo zachycení a odražení přihrávky z reality. Začátek a konec mohou určit příchodem, odchodem nebo ohlášením, pouze pokud je jasný mně, může být jasný ostatním. Protivník může zareagovat později a to teprve může být ten hlavní happening:

Na oslavu narozenin brněnského primátora se shromáždilo asi dvě stě lidí. Organizátoři předčítali blahopřání a pokřtili sochu primátora v nadživotní velikosti. Pak se všichni přesunuli k Nové radnici, kde dar předali. Primátor si jej však převzít nepřišel, a tak sochu s blahopřáním a květinou převzal mluvčí radnice. Předtím než dorazil před budovu radnice, přítomní zazpívali na primátorovu počest studentskou hymnu *Gaudeamus Igitur*. Na podstavci sochy stojí psáno Mgr. Roman Onderka MBA. Na dotaz, zda už primá-

tor příslušný titul konečně má, odpověděl mluvčí: „Zatím ještě ne, je to především primátor,“ a rozdal několik triček s logem radnice. (Socha pro Onderku, Žít Brno)⁵¹

Hlavní reakce na výše uvedený happening se však odehrála v noci, kdy primátor nechal polystyrenovou sochu rozbít, ukončili ho dělníci bušením do svého primátora. „Pokud se podařilo vytvořit povědomí, že Onderka nechal jako malej kluk rozmlátit sochu, kterou dostal, a lidem se podařilo ho naštvat, tak se traduje mýtus a je to úspěšné. Legenda, která je součástí kolektivního vědomí, je vytvářena na základě události a je jedno, jestli se stala tak, jak se traduje, nebo jestli se vůbec stala. Důležitý je symbolický význam“ (Lukáš Kubina, student divadelních studií).

Happeningu dává tvar až přítomnost diváků prostřednictvím jejich reakce: „Někdy je dobré ke tvaru dojít před lidmi – třeba jen s představou, odkud a kam jdu, ukázat průběh tvarování, což může být součástí tématu. Nemusí být předem vymezen do přesných kontur. Happening by z principu neměl být statický, ale dynamický a ve vztazích“ (Ivana Vostárková, pedagožka DAMU).

Nadhled

V jistém smyslu respektuji, že věci jsou tak, jak jsou. V určité rovině neřeším problém, ale zpracovávám téma; přestane být jen něčím, co je třeba napravit. Tak získám nový vztah, nový pohled, nadhled. Nadhled je snazší získat zpětně. Díky setkání, zážitku a objevení otázek prožíváme téma z jiné strany. Nepřeceňovat svou úlohu v řešení problému a nebrat se příliš vážně mi pomáhají rozhovory o tématu, stejně jako humor, který mně i divákům umožní se uvolnit a napojit na průběh akce. Veselost a smích zároveň neznamená smířovat se s nepříznivými skutečnostmi, které můžu měnit. Smích vede k větší duševní pružnosti a rozvíjí schopnosti dívat se na věci z různých stránek. Hemingway řekl, že „ha, ha“, může vést k „aha“.⁵² Když umožním nadhled sobě, teprve ho mohu dopřát i ostatním. Dostanu se do něj, například pokud přijmu úlohu, které se ve skutečnosti bráním:

Město chce ušetřit na MHD, seškrťává trasy linek, prodlužuje i zkracuje intervaly, cestující musí víc přestupovat a navíc jezdit přeplněnými prostředky. Tak jsem tedy balík a město mě z místa na místo převáží za minimalizace nákladů, krčí cestující rameny, přijímá svou roli a nechává se dobrovolně obalit do bublinkové fólie a převážet „zřízencem,“ čímž se optimalizuje a šetří městu peníze. (Cestující je balík, Pražské fórum)

„Ideální happening? Něco mi řekne a ještě to má nadhled. Ty zatěžkaný a vážný většinou jen agitují. Můžeš cítit vážné téma, ale nezatěžuje tě to, máš šanci poodstoupit a zamyslet se nad tím, tak tu možnost dáváš i divákovi. S humorem máš svobodu se s tím spojit, neatakuje tě to.“ (Michaela Raisová, překladatelka, studentka DAMU)

---

⁵¹ „Onderka dostal obří postavičku“ [online]. *idnes.cz* 11. 11. 2011. [cit 15. 5. 2015]. Dostupné z: http://brno.idnes.cz/onderka-dostal-obri-postavicku-ukazuje-jeho-mocne-paze-tvrdi-recesiste-1nm-/brno-zpravy.aspx?c=A111111_083835_brno-zpravy_mav.

⁵² Dle Karel Nešpor, *Léčivá moc smíchu: smích a zdraví, smích a vztahy, smích a práce, smích a výchova*, 4., rozš. vyd. Praha: Vyšehrad, 2010, s. 97.

Srozumitelnost

Když jako divák přistoupím k akci, dostanu šanci pochopit, o co jde. Nemusím rozumět všemu, ale mám se čeho chytit, i když neznám podrobnosti. Nejde jen o chápání rozumem, ale jestli mohu s akcí rezonovat i emočně, například s pocitem marnosti nad bezvýsledným miliardovým projektem města. Nesrozumitelnou akcí mohu v divákovi vzbudit pocit provinilosti, že se dost neorientuje, protože netuší, čemu se malá skupinka směje nebo proč se hnevá. Ani po novinářích nechci, aby rozmotávali nesrozumitelnou situaci, je na mně, jak je do ní uvedu. To ovšem neznamená nutnost servírovat věci zjednodušeně. Neobracím se totiž na všechny, adresáty si vybírám: chci oslovit studenty, zastupitele, bezdomovce nebo lékaře? Srozumitelnost neznamená zjednodušení, spíš přesnost, alternativní vyslovení a uvědomovat si, jak to diváci uvidí.

Když akce mluví sama za sebe, nepotřebuje dodatečná hesla či transparenty. K upřesnění tématu a argumentaci může sloužit tisková zpráva a rozhovory s médii. Akce na nich ale nestojí. Srozumitelnost může mít různé vrstvy a zákoutí, něco se dá říct přímo, něco zakódovat pro ty, kdo se víc orientují. Místo srozumitelnosti se organizátoři mohou nechat unést dada humorem; hlavní je si uvědomit svůj záměr.

Akce reaguje na rozkol a podivné přesouvání moci v sociální demokracii, kdy se místopředseda dožadoval odchodu předsedy, ačkoliv se jej ještě den předtím zastával. Před lidovým domem na místopředsedu čekají novináři a organizátoři, ale marně, šel zadním vchodem: „Místopředseda ČSSD si vybral cestu kanálem. Chceme mu touto cestou přispět trochou moči, protože moč léčí. Techniku předání daru si mohou další účastníci vybrat: symbolické předání moči lze vykonat přímo do kanálu (za plentou), anebo si donést zkumavky či bažanty. Myslíme, že pan místopředseda si zaslouží, aby se mohl močí opájet." (Moč pro Haška, Matěj Hollan a Ondřej Kobza)

Otevřenost

Otevřenost jako přístup: Pokud akce neklade otázky, ale dává jen odpovědi, je prostor zaplněný a nic dalšího se do něj už nevejde. Taková je uzavřenost obsahová, názorová. Pokud se ptám, práce s tématem se může začít otevírat. Pak s „aha“ pochopením mohou odcházet nejen účastníci, ale i já. Zajímám se, kam téma a akce vedou, jak pokračovat.

Otevřenost jako přístup se prolíná s otevřeností jako formou: Nechat akci i téma otevřené je riskantní a vyžaduje to odvalu, protože ztrácím kontrolu nad výsledkem. Nechat věc otevřenou není jednoduché i proto, že rozumím tématu víc, než většina diváků, protože se jím zabývám a stojí mi za úsilí uspořádat happening. Ale když si nechám prostor v sobě, budím otevřenost u kolemjdoucích a ta vyzývá k účasti. Otevřenost znamená, že jsem ochotná naslouchat a zvědavá, co mi k tomu řeknou ostatní; pokud přicházím jako aktér s hotovým názorem, diváci se brání manipulaci.

Jestliže už se jako účastník dovnitř tvaru nevejdu po svém a chování i myšlení je mi dáno organizátory, mohu zareagovat tak, jak se po mně chce, nebo zarytě nedělám nic a uzavírám se také. Diváka chci zaujmout i uklidnit, aby se necítil pod tlakem. Například po něm nepožaduji, aby tleskal, když nechce a nechám mu prostor pro jeho reakci, ale ani k ní ho nenutím. Navrhuji, ale on může odstoupit a necítil se trapně, že nesplnil očekávané. Pokud je v akci dost času a možností, účastníci začnou jednat. Jde o to nabídnout jim úlohu, ne dát roli (viz úloha a role):

Při svatořečení Václava Klause byli účastníci na konci ceremoniálu, kdy svatý převzal svatozář a korunoval se jí, vybídnuti, aby jej zahrnuli jeho atributy. Prvním z nich je narcis, těch v září na svatého Václava nebylo nazbyt, ale propisku měl každý, a tak se účastníci mohli spojit v jednom gestu. Bylo na nich, zda se k němu přidají. Někteří začali spontánně poklekávat a strhli k tomu i většinu ostatních. (Svatořečení Václava Klause, iniciativa Z.L.O.S.T.)

Ptám se a nevím, jak to dopadne, beru do hry to, co se děje, co se mi vrací, inspiroji se tím, vzniká zpětná vazba. Hranice mezi organizátory a diváky je otevřená. Jako organizátor jsem i divákem, nechávám odehrát něco, co spustí dění a co není zcela pod kontrolou, i když různé reakce mohu očekávat a předem se na ně připravit. Organizátoři a nakonec i účastníci na sebe berou to dobrodružství i riziko, že nebudou dost pohotoví a že je nakonec ten, na kterého to celé míří, „přehraje“; že se plánované role a úlohy převrátí. Počítám s nevypočitatelností, díky níž jsem zvědavá, co se stane. Připravím část události a nechám ji otevřenou. Když téma zůstane po akci otevřené, nedořečené, o to spíš se na něj dá navazovat, může otevírat veřejnou diskusi.

Situace

Zprvė jako situace-stav, kontexty a témata, která si říkají o postoj, řešení: Situace-stav nás inspiruje nebo nutí k jednání. Teď, nebo nikdy. Pokud visí ve vzduchu jako diskutované téma, dá se na ni snadno reagovat, stačí ťuknout a happening budí zájem, protože se situace dotýká většiny. Je třeba provést analýzu situace a vstoupit do ní fyzicky.

Zadruhé situace-akce, kdy na situaci-stav reaguji jednáním, konkrétní aktivitou, a tím ji měním. „V happeningu situaci nezastavíš. Čím lépe projdeš konfrontací jako nůž máslem, tím víc happening to je. Proto je role záznamu médií nešťastná. Média musí znovu postavit situaci a musí to udělat z pozice aktéra. U happeningu je důležitý moment překvapení, neopakovatelnost. Jako nůž vjet do stabilní situace.“ (Petr Šourek, filozof a podnikatel v Corrupt tour).

Do situace aktéři mohou vstoupit a dotvořit ji: V Národním divadle se při děkovačce po představení Lucerna přišlo klanět dřív než herci šest lidí, kteří v představení nehráli. V zákulisí pak byli konfrontováni popuzenými protagonisty představení. Ti na ně přivolali policii a hrozili jim požadavkem zaplacení celého představení. (Ukradené ovace, divadelní soubor Krepsko a Vít Klusák)

Nebo ji vytvářet, stavět od základu: Dvě živé loutky v úloze úředníka a ředitele oddělení, navázané nad sebou, vodí muž v černých brýlích a černém klobouku. Před budovou vlády ztvárňují v tu chvíli projednávaný úřednický zákon. (Konkurz na loajálního úředníka, Rekonstrukce státu)

Nebo oboje: Průvod svatořečící Václava Klause situaci vytvářel, ale zároveň i vstupoval na náměstí plné lidí (kasín a nevěstinců) a oslovoval svou přítomností kolemjdoucí, kteří se mohli k situaci přidat. (Svatořečení VK)

Pokud je situace-stav známá jen malému okruhu lidí, můžeme místo tvorby situace-akce sklouznout k ilustraci, tedy k popisu problému bez hlubšího zpracování tématu a tvaru. Ilustrací se dá začít, ale je třeba jít za ni, ne jen k ní, jako třeba když scénkou popíšeme, co přesně se děje v zákulisí schvalování zákona. Základní stavební jednotkou situace jsou vztahy, ty vyvstávají už při zpracovávání tématu: Drží situaci pohromadě, skrze ně se lze v tématu orientovat: Například při svatořečení Václava Klause byl vztah účastníků k vládci jasný, byli jeho poddanými. Happening zároveň odrážel jeho vztah k sobě samému: na konci si nenechal svatozář nasadit, ale převzal ji z rukou svatořečícího sám.

Místo a čas

Dává smysl, proč se věc děje právě tady a právě teď. Lze tu potkat ty, kteří do akce patří, pro které se pořádá. Nebo je tu naopak potkat nelze a já se domnívám, že by tu právě být měli. Případně jsou za rohem nebo za zdmi budovy, ráda bych šla za nimi, ale nepustí mě tam. Místo může být symbolické a akcí se onoho symbolu dovolávám, navazuji na jeho konotace. Spíš než „Tak to uděláme na Staromáku, ne, tam je hodně lidí? Nebo na Palackého náměstí, tam nemusíme oznamovat shromáždění.“ platí: „Místo hraje v tu chvíli se mnou, je veřejné, nemá jen fyzické charakteristiky, ale i společenskou funkci, zde se věci ukazují, odehrávají, rozhodují a stávají zjevnými; happening místa proměňuje, např. průvodem i propojuje. Greenpeace jezdili na ropné plošiny, protože pochopili, že musí jet tam, kde se to děje. Lidé, kteří ropu používají, mají vzdálený vztah k tomu, co se děje, toto je zpřítomnění, vstup do silového pole místa“ (Tereza Vohryzková, Auto*mat, doktorandka DAMU).

Místo je třeba volit citlivě. Platí to zejména pro centrum Prahy přeplněné turistickým ruchem, který chodce nutí uzavřít se do sebe. Otupělost je způsob, jak přežít například i na přetížených dopravních uzlech. Jak brát v úvahu podobně trpící kolemjdoucí – potenciální účastníky? Čas-trvání chci dát i jim, i sobě, organizátorovi; nespěchám a vytvářím tak prostor a čas pro situaci a vstup do ní. „Vyberu čas, kdy lidé kmitají do práce, nebo kdy mají volno? Chci, aby to bylo pod hvězdami, nebo aby pálilo slunce a tekly z nás čůrky potu? V nové stanici Motol není uděláno nic, kam by se člověk mohl při čekání na autobus schovat. Udělám tam happening, právě když se tam lidé škvaří?“ (Ivana Vostárková, pedagožka DAMU).

„Happening je happeningem proto, že dělá něco mimořádného na místě, kde se ta věc většinou neděje, jinak by si toho nikdo nevšiml a nebyl by to happening. Je to jednání, které narušuje obvyklý způsob chování, obvyklé využívání veřejného prostoru. Pokud je to happening v posteli, tak se jí stává jen tehdy, pokud je postel přeměněná na veřejný prostor třeba tak, že jsou u toho média.“ (Filip Pospíšil, antropolog).

Účast, účastník

Divák je osloven nápadem, tématem nebo člověkem v úloze. Oslovení je putování tématu na cestě od akce k divákovi, ten se tím mění na účastníka a může odcházet proměněný nebo i jen s otázkou, zážitkem či rozhodnutím. Nemusí reagovat přímo jednáním, i když to bývá vítáno. Aby se mohl divák účastnit, potřebuje být doopravdy pozván, dostane čas na cestu dovnitř a zároveň možnost vyjít ven, aby se necítil lapen nebo zneužit. Ocení, když na něj happening netlačí, nespěchá a nemanipuluje. I když je divák do situace vhozen a musí jí projít, reagovat může po svém:

Na ranní cestě do práce jsou cestující ve vestibulu metra konfrontováni s existencí turniketů, které ztvárňují lidé s deskami „Pokusný turniket“. Cestujícímu je umožněno dělat jakoby nic, ale také se může spiklenecky usmát, zeptat se, jestli strkat Opencard turniketu do úst, nebo si může stěžovat, že turniket je nefunkční, protože ho pustil na neplatnou tramvajenku. (Test turniketů, Piráti, Pražské fórum)

Účastníci se na akci podílejí, ať už viditelně nebo slyšitelně, společně udržují napětí. Základem pro účast všech je organizátor, který nesmí z napětí vypadnout či se přestat účastnit.

Úloha a role

Rozdíl mezi úlohou a rolí spočívá v tom, že role je funkce, které se člověk drží, a úloha je úkol, který na sebe člověk bere a vědomě v něm jedná: „Když na sebe aktér bere úlohu například úředníka, je tam i jako občan, kterému vadí, že občané jsou loutky. Ale role je redukce člověka, degraduje ho na jeho užitek a funkci – úředníka, policistu. Plnit roli znamená dělat jen to, co mám za úkol, angažovaná je jen část člověka. Lidé jsou zvyklí, že mohou být živí jen částečně, což znamená, že s sebou tahají i svou mrtvolu. To je dost namáhavé a happening se pokouší lidi uvědomit, že mohou být živí. Najednou to může policistu bavit, najednou není jen v roli policisty, ale zajímá ho, co to vlastně chceme, o co tu jde“ (Jana Pilátová, divadelní antropoložka, pedagožka DAMU).

Každý ví, co je jeho úloha, jakou úlohu a roli mají ti druzí a chápe vztahy mezi nimi. Vzít na sebe úlohu nebývá jednoduché, pokud nemám zkušenosti s veřejným vystupováním nebo přímo s divadlem a neumím pracovat s rozpaky, trémou a nejistotou. Zaskočení energií diváků může vést k přehrávání a křeči, nebo naopak ke ztrátě napětí, vypadávání z konceptu akce a tím ke zhroucení situace. Součástí úlohy je vědomí, že všechno patří na své místo, cokoli řeknu a udělám, patří do situace. Dobře se doplňují aktivista, který zná kontext, a divadlem zkušený člověk, který ho podrží v úloze a nahrává mu. Pomáhají si mít jasno, proč tu jsou, co tu dělají, a stát si za tím. Čím lepší nápad a tvar, tím větší šance, že tréma organizátora nepohltní a svou úlohu zvládne:

Zdravotníci v bílých pláštích nabízejí poslancům pytlíky na zvracení, kdyby se jim ve sněmovně udělalo z politické situace nevolno. Jsou tu od toho, aby se o poslance postarali, zajistili jim komfort. Skrze svou úlohu, která jim také pomáhá překračovat společenské bariéry, se k nim mohou přiblížit, nabízet pytlíky, navázat komunikaci a nechat vzniknout situaci, prostor pro reakci. (Eklpointy před Poslaneckou sněmovnou, Inventura demokracie, Pražské fórum)

Setkání

Setkání s lidmi nás zasahují, jsme si nablízku. Nejde o fyzické setkání, ale o společný zážitek porozumění, vzájemné prožívání neobvyklé situace. Setkat se můžeme ve smíchu, rozhořčení nebo v rozhodnutí něco udělat. Setkání může proběhnout i s policisty, kteří nás legitimují, často netrvá dlouho, policista projeví sympatie k akci a spustí o poměrech v městské policii, můžeme se pak setkat v lamentaci. Setkání může proběhnout s novináři nejen jako těmi, kdo vykonávají svou práci, ale i jako s účastníky, kteří dotvářejí atmosféru i děj. Setkání probíhá především se sebou samým, odcházím proměněn, už nejsem týž člověk jako před čtvrt hodinou a jako před začátkem plánování akce. Setkání umožňuje sdílení a šíření hodnot a postojů. Vzniká společná, sdílená zkušenost, ke které se zpětně vztahujeme, pro leckterého organizátora i účastníka znamená iniciaci, ze které si odnáší chuť a odvahu udělat něco jinak.

V jihoevropské kulturní tradici staří lidé sedí na ulici, a když jde někdo kolem, tak se zastaví, pozdraví a povídá si. Tak jsme si to zkusili se sedmáky v hodině výtvarky. Když tam sedí lidi a jsou připraveni se s tebou bavit, tak se s nimi taky začneš bavit, stačilo to nastartovat pozdravem. Jeden z lidí dokonce začal přednášet básně, čekal na svou dcerku ve školce a chtěl si popovídat. Akce byla zaměřena na to, aby se lidi propojili, komunikovali spolu, přicházeli do akce a účastnili se jí. Vytvořili jsme umělou situaci a ta se začala rozvíjet přirozeně. (Ondřej Sýkora, výtvarník, učitel)

Uskutečnit setkání pomáhá společný smích. Psycholog Karel Nešpor o něm mimo jiné říká: „Smích stmeluje, slouží tělu jako signál, že je možné se uvolnit a že je vše v pořádku. Při srdečném smíchu se zapomíná na to, co bylo a bude, a ocitáme se v holé přítomnosti. Smích může snadno prolomit rozpaky i ledy, pomoci konstruktivnímu řešení konfliktů nebo mírnit napětí. Spojuje lidi, ukazuje na jejich společnou životní zkušenost.“⁵³

Obyvatelé sídliště se na pozvání organizátorů sešli k akci ztvárňující probíhající výběr projektu nové radnice. Komise zná ovšem správnou variantu dopředu. Obyvatelé, většinou v důchodovém věku, se sešli v mrazu podpořit nesouhlas organizátorů. Spojoval je společný protivník, mráz toho dne, ale právě i společný smích při představení. Mohli se setkat v jiné roli než obvyklé sousedské a při dalších náhodných setkáních pak mohli navazovat na společný zážitek z akce. (Transparentní levárna, Společně pro desítku, Pražské fórum)

Sdílením společného tématu vznikají vztahy. V silovém poli happeningu, kdy jsme proti nebo pro, zažíváme nevšednost. Jsme v ní spolu: „Happening je příležitost k vytváření společenství a sounáležitosti. Nejde o to, kolik lidí se sejde. Jde o něco transcendentálního, přesah osobního prospěchu, osobního pohodlí. Je to modlitba svého druhu, konkrétní věc, kauza, vlamování tvůrčí síly.“ (Olga Richterová, lingvistka, Zaostřeno na desítku)

---

⁵³ Tamtéž, s. 11.

SHRnutí

Ani v těch akcích, které považuji jako účastník nebo organizátor za podařené, nejsou všechny momenty stejně důležité po celou dobu, objevují se a mizí, podstatné je k nim směřovat. Pro švih akce považuji za základ nápad, který udělá z tématu a provedení neobvyklou událost. *Pro soudržnost a smysl je podstatná provázanost momentů a především linie nápad-téma-tvar a záměr akce.* Nikdy se nepodaří všechno: „Vždycky, když ti něco vyjde, je to proto, že tři věci předtím nevyšly. Jde o to najít si svou možnost, kdo jen kopíruje, tak ji nenajde. Člověk se mění, a tak musíš měnit i svůj způsob. Proto máš tendenci opouštět to, co už umíš, protože už to přestává fungovat, protože podmínky i ty jste se už změnili,“ (Petr Šourek, filozof a podnikatel v Corrupt tour). Stojí za to potřebný tvar a provedení hledat. Komunikuje vše, co je vidět a slyšet, každé gesto, rekvizita, oblečení. Nedodělanou, ušmudlanou akcí vysílá organizátor do světa vzkaz, že mu na ní, a tedy na tématu, zase tolik nezáleží. Jako organizátor a aktér mám sice zodpovědnost za téma, ale ať chci nebo ne, v očích diváků (médií, čtenářů, kolemjdoucích, politiků) mluvím i za blíže nespecifikovanou skupinu aktivistů a občanskou společnost. Chtě nechtě vstupuji do hry, kterou je třeba hrát pořádně.

KARTOTÉKA HAPPENINGŮ

Ve vybraných sedmi příkladech jsem nechala organizátory vyprávět průběh akce a otázkami jsem je vedla k reflexi. Ta se týká akce samotné, míru odstupu od jejich postoje nechávám na čtenáři. Vyprávěním si zvolené příklady ponechávají charakter příběhu, zachycují cestu od nápadu, zpracovávání tématu až po realizaci. Díky tomu se dostáváme k „neviditelným“ stránkám happeningu, jako je jeho organizační kontext nebo prožívání organizátora. Ten bývá vnímán jako někdo, kdo sebevědomě vstupuje do veřejného prostoru projevit svůj postoj. Ve skutečnosti jeho odvaha spočívá většinou v tom, že vstupuje, přestože obavy a pochybnosti má. Zvýraznění aspektu prožívání a organizace může být potřebné zejména pro ty, kdo nemají s akcemi zkušenosti, ale rádi by nějakou provedli. Detailnější rozbor akcí považuji za důležitý i proto, že v literatuře o klasickém happeningu je jeho popis často omezen na původní scénář, případně na interpretaci akce, a v současnosti novináři často zdůrazňují akční a konfrontační momenty, což vede k přehánění a děláni z akce něco jiného, než čím byla. Přicházíme tak o komplexnější představu o ní, například kde akce vážla, byla nepřesná apod.

Z vybraných ukázek vyčnívá příklad *Traktůrkové blokády hranic*. Podle názvu by se mohlo zdát, že je to kvůli radikálnosti akce. Nicméně jednání organizátorů bylo naopak zcela symbolické, výjimečnost spočívá tom, že organizátoři nepatří mezi ty, které jsme zvyklí řadit mezi tzv. aktivisty.

S většinou příkladů pracuji v kapitole Mezi záměrem a hrou, kam vybírám k reflexi určité aspekty.

EKLPOINTY PŘED POSLANECKOU SNĚMOVNOU

24. 4. 2012, prostor před Poslaneckou sněmovnou ČR, Praha
Organizátoři: Pražské fórum, Inventura demokracie

KONTEXT

Happening reagoval na únik odposlechů poslance a bývalého primátora Prahy Pavla Béma a lobbisty Romana Janouška, podle nichž na pražském magistrátu docházelo k ovlivňování veřejných zakázek a zneužití pravomocí úředních osob. V souvislosti s údajným zneužíváním finančních prostředků na charitu byl obviněn poslanec Petr Hulinský a dva další poslanci byli obžalováni. Happening rovněž připomínal skandál poslance a bývalého ministra Pavla Drobila, který rezignoval kvůli podezření z manipulací s penězi v ministerském fondu. „Poslanecká sněmovna se dnes doslova hemží politiky odsouzenými za trestné činy, usvědčenými takřka v přímém přenosu z korupce či prokazatelně napojenými na organizovaný zločin. Je nemyslitelné, aby takoví lidé zastávali veřejné funkce. Nicméně přesto nadále zasedají v poslaneckých lavicích, jako by se nic nestalo, což je výsměchem politické kultury a známkou, že hranice normality v naší společnosti se posouvají stále níže směrem k pomyslnému dnu.“ (Václav Němec)

ZÁMĚR ORGANIZÁTORŮ

Vyjádřit znechucení nad mírou neetického a nezákonného jednání v české politice, zejména v řadách poslanců. Poukázat na nepřijatelnost stavu, kdy se obvinění poslanci odmítají vzdát mandátu.

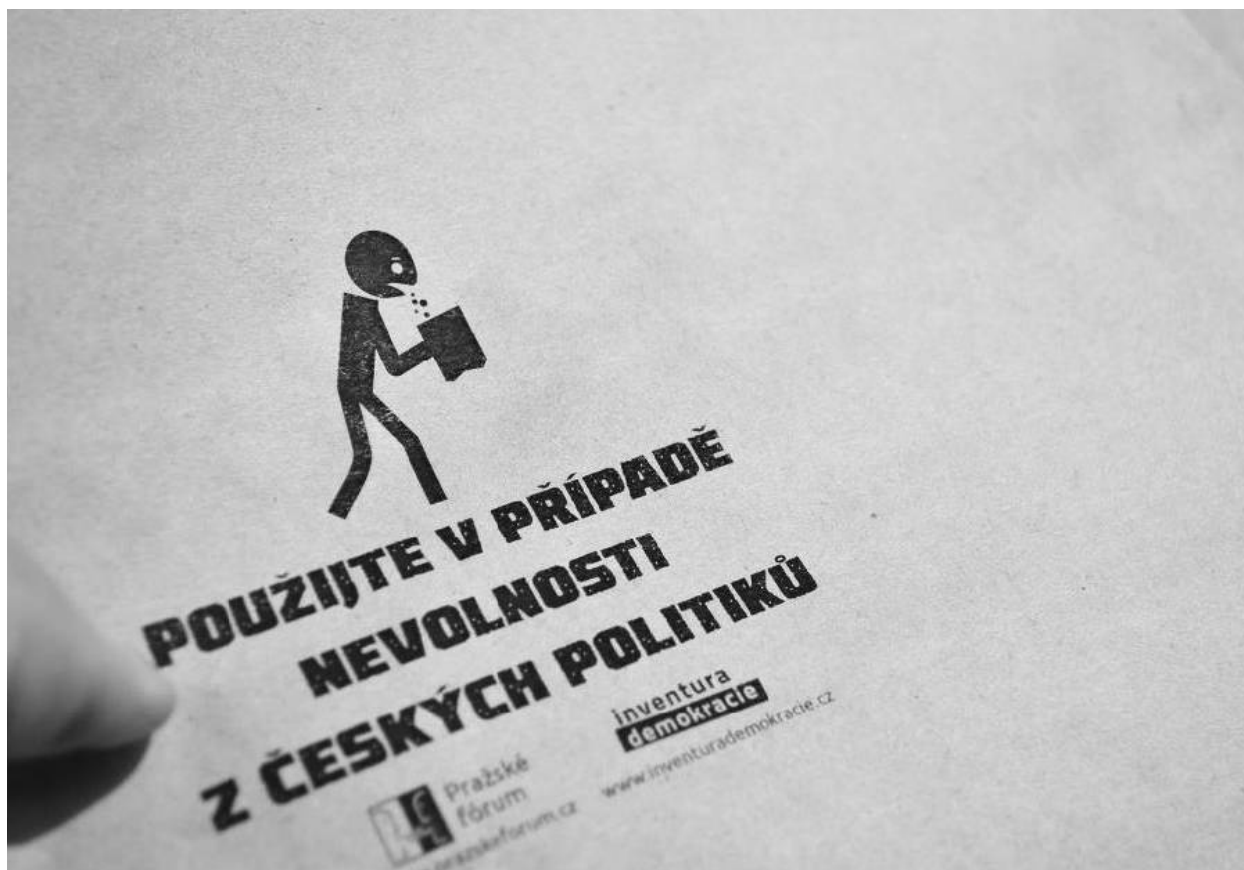
POPIS

Poslanecká sněmovna byla organizátory prohlášena za „oblast se zvýšenou koncentrací sociálně patologického chování“. Proto zřídili před budovou stanoviště hygienické služby, tzv. eklpoiny. Hlídky hygieniků příchozím poslancům rozdávaly varovné informační letáky a sáčky pro případ nevolnosti.

PRŮBĚH AKCE A KOMENTÁŘ PODLE ORGANIZÁTORKY KRISTÝNY OPLETALOVÉ

Bylo jasné, že zvracet se bude do pytlíku. K tomu patřil i příbalový leták s nápisem „Pozor, nacházíte se v oblasti se zvýšenou koncentrací sociálně patologického chování“ a fotkami šesti poslanců. Netiskli jsme obličejů přímo na pytlík, aby se dotyční neproměňovali pod náporem zvratků.

Zvon z kostela sv. Mikuláše odbíjel právě dvanáctou, když nám začali volat novináři, že stojí před sněmovnou a nevidí žádný happening. Byli jsme nervózní, jestli se akce povede. Podle zákona se totiž nesmí v určité vzdálenosti od parlamentu demonstrovat. Bylo dohodnuto, že budeme stát v několika malých skupinách před všemi vchody do sněmovny tak, abychom nemohli být považováni za shromáždění. Sotva jsme si ale oblékli lékařské pláště a nasadili roušky, začala čtvrt hodinová lustrace. Když nás policisté propustili, začali jsme oslovovat všechny přítomné slovy: „Není vám zle? Nacházíte se totiž v oblasti se zvýšenou koncentrací sociálně patologického chování.“ Ne vždy jsme byli pochopeni, protože před sněmovnou probíhala i demonstrace členů Strany zelených proti zákonu o ochraně ovzduší. Na první pohled jsme působili jako jedna skupina, protože jsme všichni měli roušky. Legraci jsme si užili při konfrontaci se samotnými politiky, třebaže někdy to byl spíše mrazivý pocit zoufalství. David Rath byl tehdy ještě na svobodě. Postával opodál a potměšile se usmíval. Jeho kolega Bohuslav Sobotka nám vysvětloval, že musíme rozlišovat politiky, kteří byli pouze obviněni, a ty, kteří byli již odsouzeni. Zastával se i těch nejhorších. Václav Němec se některým politikům omlouval, že se nám již bohužel na leták nevešli, na to se někteří vrátili a ptali: „Co jste to řekl?“, jiní to nechali být. Jiní přebírali pytlík jako osvěžení při cestě do práce. Děkovali a dodávali, že se jim bude hodit. Vítězslav Jandák se omezil pouze na sdělení, že je mu blbě už dlouho. Jiří Pospíšil nás odbyl, že jde pracovat. Václav se nedal a snažil se mu vysvětlit, že právě při práci by mu pytlík přišel vhod. Setkali jsme se tvář v tvář s politiky a dali jsme najevo, jak je nám zle ze situace, kdy je tolik poslanců ve vážném podezření z kriminální činnosti, ale svého postu se nevzdávají. Na Pavlu Bémovi a Petru Hulínském jsme ukázali propojení pražské komunální politiky s politikou sněmovní. Akce trvala dvě hodiny, střídalo se nás několik skupin. Stihli jsme tedy odchytit jak poslance, kteří šli do sněmovny dřív kvůli jednání klubu, tak i ty, co dorazili na poslední chvíli. Akce se dostala do všech hlavních zpravodajských serverů, včetně živého vstupu na ČT 24.

PRŮBĚH AKCE A KOMENTÁŘ PODLE ORGANIZÁTORA VÁCLAVA NĚMCE

Spoluhráčů bylo hodně, mohli jsme srovnávat, jak reagují, i z té chvilkové reakce se dalo něco poznat, člověk se projeví ve své podstatě, když ho konfrontuješ v překvapení. Hra začala hned, s policisty. Nejdřív klasické rozdělení rolí, přijde policista a pokouší se zabránit, abychom cokoli děláli. Hned jsem začal hrát a vykládat, že jsme z hygienické služby a že jsme přišli prohlásit poslaneckou sněmovnu za rizikovou zónu. Evidentně nevěděl, co se mnou. Klasická situace: podrývání jeho role bylo vůči němu subverzivní, nevěděl, jak se má chovat. Už v tuto chvíli akce začala mít atributy happeningu. Začala hra vymezování hranic, což se u sněmovny dělá tradičně. Policie vždy zkouší, kam až tě mohou zahnat, musíš trvat na svých právech, oni se tě snaží úplně vytěsnit. Říkají, že tam nesmíš demonstrovat, takže musíte jít ve dvou a trvat na tom, že nejde o demonstraci. Když nás pustili, přišla šéfka ochranky. Perlustrace trvala čtvrt hodiny, šéfka si dlouho četla, a to už ta občanka nemá tolik stran. Nakonec uznala, že nás mají pustit. Jiný policista nás hned ale začal odhánět na začátek ulice, že obtěžujeme poslance. Je třeba být ducha-přítomný a valit protiargumenty, nenechat si nic líbit, nenechat se vyhnat z prostoru, kde potřebuješ být. Když si předem zjistíš práva, můžeš tomu čelit, nemohou tě protiprávně dostat pryč. Musí se trochu zaútočit, aby člověk vůbec vyvolal reakci, ale nesmí být hrubý, chce to posunout do šaškovské dimenze. Moment překvapení, který tam dobře fungoval, byl v nabízení pytlíku na zvracení. Je to dost neobvyklá nabídka. I když před sněmovnu chodí protestovat leckdo, tak tohle asi není obvyklé. Něco vtipného, co zároveň trochu šokuje – pro přitáhnutí pozornosti a připravení půdy pro dialog. Často to bylo takové jiskření někdy až na ostří nože. Jeden poslanec se zarazil a chvíli to vypadalo, že mi jednu vrazí. Snažil jsem se neurážet, jen dát najevo, že pocit na blítí je přiměřený. Kdyby byli dotyční odsouzeni, tak to dělat nemusíme. Děláme

to ve chvíli, kdy právo nefunguje. Happeningem čelíš něčemu, nastavuješ zrcadlo nenormální situaci. Když selhávají právní mechanismy, vysíláš signál. Tito poslanci tu chodí beztrestně a zauímají místa elit. Kdyby společnost byla zdravá, tak je odkáže tam, kde mají být, tedy do nápravných zařízení. Je to boj o normalitu.

POD ČAROU

Komentář pedagoga doktorského semináře po zhlédnutí videa z akce:

„Hra je něco, co by se nemuselo stát, co se děje proto, že si chceme hrát a má svůj umělý svět. Objektivně to není tak, že se v poslanecké sněmovně zvrací. Pytlík je nadsázka, do reality zasáhl nepřímo. Sobotka nepřijal hru, využil ji pro své fráze, nedal průchod svým pocitům a neposlal zaměstnance hygienické stanice do háje. Dále je třeba neuvažovat o akci jen v rámci čtyř a půl minuty. Hra se nerealizuje jen před sněmovnou, happening může končit až večer, kdy poslanec vyndá z aktovky pytlík a má ho před sebou, pak ho třeba vyhodí, ale i to je odpověď. Otázka je, kde končí vliv akce.“ (Přemysl Rut, spisovatel a dramatik, pedagog DAMU)

SMÍCHOVSKÁ TRUHLÍKOVÁ PARTY

17. 8. 2012, Hořejší nábřeží, Praha
Organizátoři: Anarch Architekt

KONTEXT

Radnice Prahy 5 bez ohlášení nainstalovala do ulic Smíchova 280 betonových van za dvacet milionů korun s odůvodněním, že se jedná o projekt ozelenění ulic. Vany čekaly na osazení stromy. Zásah vzbudil nelibost chodců, kterým znesnadnil chůzi, i odborníků, kteří vyjádřili pochyby, zda v takových květináčích mohou stromy přežít.

ZÁMĚR ORGANIZÁTORŮ

„Veřejně poukázat, že projekt je od samého začátku marný a udělat si z něj legraci.“

POPIS

Skupina tří architektů slavnostně zahájila provoz Smíchovských lázní. Návštěvníci měli možnost se v srpnovém odpoledni osvěžit ve dvou vanách napuštěných vodou, pouštět kachničky, stříkat po sobě vodními pistolkami nebo jen přihlížet a vychutnávat atmosféru bazénu na kraji hlavní silnice.

PŘÍPRAVA, PRŮBĚH AKCE A KOMENTÁŘ PODLE ORGANIZÁTORA PETRA VACKA

Říkali jsme si v práci, že by na to chtělo upozornit a udělat si z toho nesmyslu legraci. Někdo z toho dělal popelníky a jiný jich pár polepil fólií, jako zlaté rakve. To byl i jeden z našich nápadů, udělat z toho rakve na veřejné finance, ale pak mě napadlo do nich místo hlíny nalít vodu a vyhlásit Smíchovské lázně.

Chtěli jsme shodit vážnost toho, že někdo říká „my vám zazeleníme Prahu, máme na to studii o snížení dopadu emisí v intravilánu města a projekt“ – ale ve skutečnosti jde o truhlíky. A my jsme vážnost toho všeho podkopali tím, že jsme do truhlíků napustili vodu. Chtěli jsme na to upozornit nenásilně, nic neponičit, nesprejovat, udělat si z toho legraci. Městu už v té době bylo jasné, že je to hloupost, ale dál ozelenění prosazovali. Kdyby dali milion firmě, která by prozkoumala místa, kam zasázet stromy, bylo by to mnohem účelnější. Také nás rozčilovalo, že truhlíky jsou vyrobeny z pohledového betonu, to je výborný materiál. Někdo prostě viděl dotační programy, tak je využil a napasoval na ně projekt. Informace o účelu truhlíků jsme se dozvídali postupně. Nakonec to byla rychloakce, nechtěli jsme, aby je město stihlo zasypat hlínou. Vytvořili jsme na Facebooku událost a dali vědět do jedné novin, ať lidé přijdou v šest večer do lázní. Pozvánka měla ohlas i proto, že mezi kamarády máme hodně architektů.

Museli jsme do nich nějak dostat vodu. Zvažovali jsme různé varianty – cisternu, pitnou vodu, hydrant, nebo do nich svést okap, nanosit vědra. Vše bylo komplikované, takže nakonec jsme si půjčili požární čerpadlo a sto metrů dlouhou hadici. Vybrali jsme si truhlíky, které byly blízko k řece. Chtěli jsme je napustit přes noc, abychom neomezovali dopravu, protože ty hadice jsou tvrdé a někdo by se o ně mohl vybourat. V jednu ráno jsme na opuštěném Hořejším nábřeží pod rouškou tmy hadice vytáhli a nastartovali benzinové čerpadlo. Taky jsme balili polystyrenové zátky do truhlíků, aby neprotékaly – vypadali jsme jak drogoví dealeři, naštěstí se po nás projíždějící policisté jen koukali a na nic se neptali. Čerpadlo ale nečerpalo, byli jsme zoufalí, tak jsme se šli zeptat do pivovaru, jestli by nám nepůjčili cisternu, což nemohli. V pět ráno přijeli o kus dál policisté a odpočívali v autě. Vzbudil jsem je, vysvětlil situaci a zeptal se, jestli nemají nějaký nápad, ale neporadili nám. Chtěli jsme to už vzdát, když jsme si všimli, že v čerpadle byla dírka, kterou utíkal vzduch. Zalepili jsme ji a začali jsme konečně čerpat. Nejdřív jsme zpomalovali auta, pak projeli dvakrát policisté a nic nám neřekli, tak jsme se na to vykašlali. Voda byla pěkně špinavá. Po napuštění jsme dali na truhlíky nápisy „prosíme nevypouštět, Smíchovská truhlíková koupací party“ a kolem rozestavěli palmy jako na pláži. Kamarád říkal, že by to napustili hasiči, ale to by zas nebylo takové drama, takhle to byl adrenalin, celé na kolena šité, bez povolení, nic nebylo jisté, z mála se udělalo maximum, nikoho jsme se neptali a užívali si to – i když jsme věděli, že problémy být mohou, ale ty budeme řešit pak, nemá smysl se tím strachovat.

A večer opravdu přišli nějakí lidé, nečekali jsme to, byla to spíš zábava pro nás – náš přístup byl, že na akci upozorníme a třeba si jí někdo všimne. Pokřtili jsme lázně nealko šampaňským, abychom nebyli nařčení z pití na veřejnosti, a začali se koupat. Okolo jezdila různá auta, většina zpomalovala a koukala, co se to děje, policisté nám mávali z okýnka a pustili houkačky. To bylo nejlepší pozdravení. A taky projel Pavel Bém, stáhl okýnko, mával na nás a smál se. Kdyby to policistům přišlo blbé, tak nás přijdou pokutovat. Něco by si našli. Že jsme natáhli hadici, narušili plynulost silničního provozu, provedli neohlášené shromáždění, nebo by začali prošetřovat, že je v truhlíku voda. Jezdili kolem státní i městští, přišlo jim to asi jako dobrý nápad, protože i oni si, spolu se záchranáři a hasiči, na truhlíky stěžovali, že v těch místech nemohou zastavit a zasáhnout, dokonce se kvůli nim rozsekalo jedno auto – prostě nepromyšlené a na hlavu postavené, nevím o nikom, kdo by z toho měl radost. Je těžké dohledat, kdo to na radnici vymyslel

a zorganizoval. My jsme nic nezjistili. Jedna strana se odvolávala na druhou, že převzali schválený projekt, mozek celého projektu jsme nenašli.

Nakonec se nás dohromady koupalo jen deset, většina lidí totiž neměla plavky nebo se štítila vltavské vody. Když se začalo stmívat a byla zima, ukončili jsme to, dál si povídali s lidmi a seděli v parku. Vodu jsme tam nechali a vypustili za pár dnů.

V pondělí jsme zjistili, že se o Smíchovské lázně začala zajímat média. Ten den jsme jen seděli u mailu a telefonu. Média vydávala zkreslené informace, jednou jsme byli studenti, pak Anarchové, potom studenti architektury. Nikdo to neotiskl správně, také nám zpatlali jména. A pak se k tématu truhlíků rozjízděly další věci, fotomontáže, články, zpětně jsme se dozvěděli, že první nápad to napustit měl architekt Kuzemský. Takže ty nápady vznikaly paralelně. Vany ve městě, co s nimi uděláš? Napustíš je. Získalo to respekt čtenářů Respektu. Asi to byla ve správnou chvíli správná věc. Zpráva o akci se objevila i v Polsku a na Slovensku. Na Prahu 5 byl najednou silný mediální tlak. Šli jsme na zasedání zastupitelstva, ani jsme se nehlásili do diskuse, jen byli zvědaví, jak to budou řešit. Radní se zajímali, jestli jsme ty truhlíky nepoškodili, museli si zachovat vážnost, nemohli tímhle útokem proti jejich blbosti připustit, že jsou blbci. Byl to poslední bod jednání, což je taktika – dát to nakonec, když už jsou lidi unavení. Jedli chlebičky a jedna strana to házela na druhou, to je všude stejné. Nejlepší bylo, že přímo před zastupitelským úřadem stály vzorové květináče už se stromy, zastupitel Radek John vyšel ven, podíval se na ně a povídá: tak tohle je ono, jo?

Pak pokračovaly stížnosti, petice, akce a město začalo stahovat truhlíky do méně kritických míst, osazovat je stromy, naplňovat jejich poslání v souladu s evropskou dotací, protože kdyby to zastavili, museli by platit velké peníze. Největší paradox: začali je sestěhovávat na plonková místa, třeba k lihovaru nebo výjezdu u Strahovského tunelu, kde je křižovatka a tma. Truhlíky posadili na trávu, takže skomírající stromy byly v truhlíku na trávě. To nepochopíš. Zdarma vznikla spousta studií s návrhy, co s tím: od truhlíkového parku, skulptury, paintballového hřiště, rozřezat je na grilovací místa, otočit a udělat lavičky, nebo ubytovny pro bezdomovce, různé nápady. Ale není zájem o přiznání hlouposti a chybných kroků. Jedna partička udělala guerillovou akci: vzali si oranžové vestičky a přijeli s autem k lihovaru, dvacet stromů vykopali, naložili na vozík a odvezli k Vltavě na cyklostezku, zasadili tam alej. Profesionálně s drenážními trubkami, opletli je pletivem. Nikoho se neptali, vykopali a zasadili někam, kde to má smysl.

POD ČAROU

„Novináři si postahovali fotky a naši fotografové z toho byli přepadlí, za to se normálně platí a oni se nikoho neptali. Media tak jednají, udělají to hrr a řeší to jen, když se někdo ozve.

Akcí s truhlíky jsme si nasadili laťku hodně vysoko, chtěli bychom další věci, kde se všichni zasmějeme a nebude to nic vážného, vážný věci patří jiným aktivistům, asi proto nic dalšího nevzniklo. Slovo happening v té souvislosti někde zaznělo, ale my to tak neoznačovali, pro nás to byla truhlíková party.

Naší idealistickou, ale nevyřčenou, architektonickou vizí bylo, že se lidi aktivizují a naplní svou vanu před svým domem, když každý nemá svůj bazén, a bude pokračovat v započatém úsilí se svým bytovým družstvem.“ (Petr Vacek)

„Budoucí architekti Jan Gašpárek, Jakub Kopecký a Petr Vacek jsou spokojení, že se jim vyvedl jejich záměr: bez našťvanosti upozornit na věc, která je přitom neskutečně štve.“ (Adam Šůra, Respekt)

KORUNOVAČNÍ PRŮVOD K VÝROČÍ INAUGURACE

6. 3. 2014, Královská stezka, Praha

Organizátoři: neformální skupina

KONTEXT

Uběhl rok od prezidentské inaugurace Miloše Zemana.

ZÁMĚR ORGANIZÁTORŮ

Akce rekapitulovala některé prezidentovy činy. „Naivně jsem si myslela, že po tomto happeningu si třeba někteří lidé řeknou, že Zemana už volit nebudou a začnou hledat vhodnějšího kandidáta. Chtěla jsem upozornit na to, že způsob, jakým vystupuje jako hlava státu, se neslučuje s tím, co by jako prezident měl dělat, a že dělá ostudu nejen sobě, ale celému státu. Taky by se mi líbilo, kdyby se tento akt stěžování si zalíbil více lidem a příští rok by si každý, kdo by chtěl, přinesl svůj rámeček s tím, co ho štve. Ale asi je to utopické“ (organizátorka Daniela Grohová).

POPIS

Na dřevěném vozíku seděl král v obleku a s korunou, vytvořený z prasečích kůží, dobytčích kopyt, vykouřených cigaret, láhví od Becherovky a oděný do slušivého kvádra. Vozík střídavě táhlo jedenáct účastníků průvodu, kteří se tvářili rozmrzele, měli šedé obličeje a oblečení. V ruce drželi rámečky s hesly arogance, lež, xenofobie, bezohlednost, nadutost, uzurpace, dehonestace a kolemjdoucím rozdávali letáčky, na kterých bylo heslo vysvětleno v kontextu v podobě zkrá-

cené novinové zprávy. V popředí průvodu šel bubeníček, který zároveň upozorňoval kolemjdoucí na blížící se vůz. Za vozem hrála trumpetistka dekadentní fanfáry. Průvod vyrazil od Prašné brány a mířil královskou cestou na Hradčanské náměstí. Účastníci položili rámečky s prezidentovými nectnostmi před sochu T. G. Masaryka.

PRŮBĚH AKCE A KOMENTÁŘ PODLE ORGANIZÁTKY DANIELY GROHOVÉ

Před akcí jsem si dělala průzkum, zda nebude tento happening zbytečný. Oslovila jsem na ulici asi čtyřicet lidí: Co se vám vybaví, když se řekne Miloš Zeman? Odpovídali většinou: prezident, buran, chlast. Ptala jsem se, proč říkají, že je buran, ale v tu chvíli už většina nedokázala uvést argument, pojmenovat problém. Považuji Miloše Zemana za dobrého rétora a manipulátora, v debatě protivníka převálcuje suverénním vystupováním, je chytrý a charismatický. Což je zřejmě hlavní pocit, který v televizním divákovi zůstane a po pravdivosti jeho argumentů se dále nepídí. Pracuje s lidskou zapomnětlivostí i apatií. Proto jsem usoudila, že happening na Miloše Zemana zbytečný není, a celou akci ozdrojovala texty, které odkazovaly na jeho konkrétní skutky.

V akci samotné jsem podcenila choreografii. Jelikož jsme se domlouvali především přes internet nebo telefon, sešli se jen v předvečer happeningu a nevyzkoušeli si pochodování, tak nás plno věcí zaskočilo. Někteří měli problém s distribucí letáčků, protože táhli vozík a zároveň drželi rámeček, navíc se celá akce zdržela kvůli dopravě vozíku na místo akce o půl hodiny, takže jsme byli vystresovaní kvůli čekajícím novinářům. Před startem jsem formaci řekla jen: „Ty si hlídej tenhle roh, ty tenhle, ty troubíš za vozem a ty bubnuješ ve předu,“ a jeli jsme. Vyrázili jsme příliš rychle a tempo nezpomalili.

Reakce lidí byly různé. Bylo zde hodně cizinců, kteří nechápali, co se děje. Mnoho lidí někam spěchalo a tvářilo se nezájmavě. Ovšem když stála socha u Prašné brány a poté na Hradčanském náměstí, průvodci rozeznali znázorňovaný objekt a vysvětlovali cizincům, o čem se jedná. Zahlédla jsem i Čechy, kteří se uculovali. Někdo si došel pro letáček a někdo jich chtěl i víc, protože byly různorodé. Někdo letáček nechtěl vůbec, stejně jako nechtěl thajskou masáž ani pozvánku na Guitar concert Vivaldi. Nezaznamenala jsem ale nikoho, kdo by byl vůči nám negativní, vulgární nebo agresivní – to až v diskuzích pod články z akce. Na Hradčanském náměstí, při kladení našich stížností zavládla velice zvláštní ceremoniální atmosféra. Bylo zde hodně českých i zahraničních turistů, všichni se ale shlukli v jeden dav a dívali se, co se děje. Trumpetistka stála vedle našeho alegorického krále umístěného vedle T. G. M. a troubila fanfáru. Přitom jsme jeden po druhém přistupovali k Masarykovu pomníku a pokládali rámečky. Poté jsme se seřadili před T. G. M., uklonili se a fanfára dohrála. Lidé tam ještě několik minut stáli v hloučku. Někteří za námi chodili a ptali se, co se to děje a pak si šli přečíst obsah rámečků. Je natočená scéna s paní, která po dočtení našich vzkazů jednoznačně prohlásila: „Všechno souhlasí!“. Za chvíli k nám přišel příslušník hradní stráže a zdál se mi poněkud podrážděn. Ptal se, zda je akce nahlášená a kdo ji organizuje. Odpověděla jsem, že je to happening. Odešel.

Překvapením pro mě byla účast novinářů. Když jsme tlačili vozík do kopce Nerudovou ulicí, už jsem nestačila s dechem z neustálého vysvětlování celé akce, také jsem s sebou neměla připravený vytištěný popis události. S každým novinářem jsem mluvila osobně. Nečekala jsem, že kvůli takovému „sranda výmyslu“ by opravdu přišel kameraman a tři reportéři. Do rádia byl dokonce živý vstup, díky trumpetě a bubnu byl happening zajímavý i pro posluchače. V průběhu se připojili ještě další dva náhodní žurnalisté. Díky videu a novinářům může žít akce i v jiném čase. Média zaujala nejvíce socha, takže o obsahu v rámečcích psala spíše okrajově nebo vůbec. Rekapitulaci prezidentských událostí si mohli připomenout lidé, které jsme míjeli s průvodem, i ti, kteří

přišli k soše T. G. M. a přečetli si sdělení rámečků, které i s texty zůstaly u sochy do dalšího dne. Konotují s frazémem „to si za rámeček nedá“.

POD ČAROU

Každá akce se dá jednoduše shodit argumentem, že ji děláte jen pro své zviditelnění nebo z rozmaru či nudy. Pro mě ale tento typ akcí znamená společenské sebevyjádření o tom, že ještě věříme v ideály. Někomu mohou připadat naivní nebo zbytečné. Podle mě je třeba za ně bojovat a ukazovat náš boj ostatním, zvláště těm, kteří už začínají podléhat skepsi. Je to příspěvek společnosti, zadostiučinění, povzbuzení a odlehčení tíživé situace. Ukazujeme, že dokážeme v našem zmateném světě zaujmout postoj a problém uchopit. V tomto případě byl narušen ideál o prezidentovi, který jakožto reprezentant státu či národa má být v ideálním případě zároveň i morálním vůdcem a kultivovaným člověkem.

Bylo nepříjemné číst internetové diskuze pod články. Víím, že je to zajímavý patologický fenomén, který se má brát s rezervou, nicméně mě to nemile překvapilo a zasáhlo. S ostatními často vzpomínáme na příspěvek, ve kterém jsme byli nařčeni z toho, že kdyby nás neživilí rodiče, tak bychom určitě okrádali a znásilňovali důchodce a kojence. Kamarád se setkal s nepochopením doma u své rodiny v Sokolově. Říkal, že s ním celý víkend nemluvili.

Při přípravě akce jsme si osvěžili události, na které jsme pozapomněli a zasmáli se. Kolega měl v té době zraněnou nohu a chodil o berlích. Rád nesl rámeček s výrokem, který pobouřil invalidy. Diskutovali jsme, co do rámečků dáme, jak prezidentovo chování pojmenujeme. Díky této akci jsme se seznámili s novými lidmi a vytvořili podhoubí pro další aktivity. Důležité je nikoho nepřemlouvat, to zabírá jen čas a energii a nakonec můžete mít pocit – nebo hůř, přemluvení lidé můžou mít pocit – že tam nejsou sami za sebe a že jste za ně zodpovědní.

IDEÁLNÍ STÁT

22. 5. 2014, Náměstí Míru, Praha
Organizátoři: neformální skupina

KONTEXT

Happening reagoval na agresivní kampaň do europarlamentu a opakované rasistické výroky poslance Tomia Okamury. Na jednom z plakátů jeho strany byly na podkladu české vlajky nakresleny bílé ovce vykopávající černou ovci.

ZÁMĚR ORGANIZÁTORŮ

Veřejně reagovat na Okamurovu kampaň. Vymezit se vůči jeho xenofobní populistické politice.

POPIS

Jednalo se o rozehrání předvolebního plakátu „NE nepřizpůsobivým“ do živé scény ad absurdum. Účastníci si mohli vyzkoušet, jaké je stát se černou ovci. Tomio Okamura coby pastevec měl pasteveckou hůl, žlutý obličej a chodil po náměstí Míru a provolával populistická a rasistická hesla. Přesvědčoval kolemjdoucí, aby ho volili a žili s ním v ideálním státě. Ti se k němu začali přidávat a postupně vstupovat do vymezeného „životního prostoru“, který byl ohraničen červeno-bílou páskou. Pastevec každého jedince obdařil ovčí kůží a maskou ovce. Lidé se proměnili a klekli si na všechny čtyři. Když prostor zaplnilo asi osm oveček, pastevec prohlásil jednu ovci za méně přizpůsobivou a rozhodl se ji vyčlenit ze společnosti. Hodil na ni černou ovčí kůží a rozkázal ovčím, aby ji nenáviděly. Ovce ji začaly šikanovat, utlačovat, až ji vytlačily ze svého území. Bečely přitom: „Nepřizpůsobivým BÉÉÉ!“ Tato scéna se opakovala, až v prostoru zůstala

poslední ovečka, kterou pastevec nakonec sám vyhnal holí. Tak se stalo, že pastevec zase neměl komu vládnout. Chvilí stál překvapen a opět odešel hledat další ovce.

PRŮBĚH AKCE A KOMENTÁŘ PODLE ORGANIZÁTORKY DANIELY GROHOVÉ

Skupinu tvořili různí lidé, převážně studenti, které dala dohromady averze vůči rasistické a xenofobní kampani hnutí Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury. Nápad provést happening, který by upozornil na krátkozrakost a štvavost kampaně, se zrodil na Facebooku. Happening byl určen nejen pro účastníky, kteří se s jeho scénářem mohli seznámit na Facebooku, ale také jsme doufali v zapojení dalších lidí.

Přišli jsme na místo s půlhodinovým předstihem a vytvořili pomocí červenobílé pásky a železných tyček, které jsme zatloukli mezi dlažební kostky, prostor Ideálního státu. Poté jsme nalíčili a oblékli pastevece Okamuru do roucha. Spoluúčastníci se rozptýlili po náměstí a pastevec začal hledat své ovečky, vyvolával: „Pojďte si zkusit žít v Ideálním státě bez nepřizpůsobivých!“

Ale křičet na náměstí tři čtvrtě hodiny není snadné. Měli jsme pořídit zesilovač hlasu, akce by dostala jinou dynamiku. Takto se stádo octlo mimo vliv pastevece a mohlo mu klidně utéct! To se dokonce i stalo. Byl zde jeden účastník, kterého jsem neznala a měla jsem dojem, že byl náhodně sebrán z ulice pastevcem a zapojen do scény. Tento mladý muž se po pěti minutách chození do kola s ovčí kůží na hřbetě unavil a řekl, že jde pryč. V tom momentě mi projelo hlavou, ať počká, že to nejlepší teprve přijde. Ale happening je do jisté míry neřízená střela, a ne divadelní představení, zkouší se, má generálku, premiéru i derniéru v jedinou chvíli. Jsou to účastníci, kolemjdoucí, počasí i novináři, kteří ho utvářejí. A protože je to akce, která ožívá díky různým nepředvídatelným elementům, nelze očekávat dokonalé naplnění programu; musíme dovolit, aby se stalo něco úplně nového. Proto jsem neměla právo mu říct, ať vydrží.

Před ohrádkou se zastavovali různí lidé. Někteří pochopili hned, oč se jedná, protože původní plakát znali, někteří prošli bez pozastavení. Děti se zajímaly o ovečky a hladily si je. Byli i tací, kteří si mysleli, že jde o Okamurovu podporu. Možná jsme měli rozdávat letáky s vysvětlením a vyvěsit více plakátů, na druhou stranu se mi líbí, když si na souvislosti přijdou lidé sami, zastaví se ve spěchu města, přepnou se ze svých každodenních myšlenek a soustředí se na neobvyklou scénu vytvářenou v jejich všedním prostoru. Scénu jsme opakovali dvakrát po sobě. Scénář umožňoval návaznost začátku a konce, takže kdyby zde byli lidi chtějící být ovce, mohli bychom tuto scénu opakovat do nekonečna.

POHLED PODLE PASTEVCE JANA VALIŠE

Být pastýřem Tomiem bylo dost nepříjemné. Najednou jsem byl hláskou troubou něčeho, co je špatné. Jedna paní se toho chytla a říkala, že Tomio by měl jít taky. Bylo pro mě nepříjemné ty věci říkat a vidět, že mě poslouchají lidé. Neměl jsem brýle a neviděl jsem, jak se tváří, jestli se smějí, nebo ne. Už bych nechtěl něco takového zažít. Četl jsem si předtím jeho výroky, abych o něm věděl víc. Opravdu řekl, že omezením imigrantů předejdeme rasismu a xenofobii, „Ne nepřizpůsobivým“ je také jeho heslo. Když člověk hraje nepříjemného člověka, nemůže mu v tom být příjemně, leda že by ho parodoval. Neparodoval jsem ho zřejmě dost. Ještě že jsem nedostal šutrem od demokratů. Projev mohl být víc fašizující a sebevědomý, abych si držel lidi víc od těla. Báł jsem se jít do extrémů, ale takhle jsem zase nebyl v satíře vždy pochopen.

Projev pastevce Okamury: Přijďte si vyzkoušet Ideální stát Tomia Okamury, už žádní přistěhovalci! V našem státě se bude líbit každému, budete mít práci, žádní nepřizpůsobiví! Řekněte ne bordelů v tomhle státě! Ale co to vidím? Ovce s černou kožešinou přichází? Takové ovce v našem státě nechceme! Ať jde tam, odkud přišla! (Ostatní ovce vytlačují černou ovci; přichází další černá ovce.) Ty nebudeš chtít platit daně, ale dostávat dávky! Jedeš odsad! A je klid. A ty vypadáš na to, že celej život žiješ z našich dávek, na to občané nestačí, Úsvit jim pomůže! Běž od hranic! Bojujeme proti xenofobii a rasismu. Čím déle bude ve stádě, tím déle ho bude vysávat a brát vám vaši práci! Takhle ničeho nedosáhneme... musíme se spojit a vyhnat je společně! Konečně máme stát, kde není žádný nepřizpůsobivý, jen my, příznivci Tomia Okamury. Volte nás do evropských voleb!

POD ČAROU

„Začalo to pro mě fungovat, když se zapojili kolemjdoucí, když se o tom začali bavit nebo když šli přímo do akce“ (druhý z účastníků).

TRANSPARENTNÍ LEVÁRNA: Fraška o třech dějstvích

29. 1. 2014, před radnicí Prahy 10

Organizátoři: Společně pro desítku, Pražské fórum

KONTEXT

Na tlak místních sdružených iniciativ museli zastupitelé Prahy 10 přizvat občany k řešení otázky nových prostor pro radnici. Rozhodovalo se mezi rekonstrukcí současné budovy, přestěhováním úřadu do jiné budovy nebo stavbou úplně nové budovy. Radnice tedy ustavila pracovní komisi a přizvala do ní dva odborníky z řad veřejnosti. Ti však po půlroce na svá místa rezignovali, protože komise postupně přestala pracovat a nesplnila jejich požadavek podílet se na vytváření a posuzování jednotlivých návrhů. Místo toho bylo od občanů-odborníků požadováno, aby schvalovali již hotové materiály, které ignorovaly návrhy veřejnosti. Radní proto vylosovali do komise nové dva občany ve věku mezi 85 a 90 lety a materiál k prostudování jim předali na CD několik dnů před hlasováním.

ZÁMĚR ORGANIZÁTORŮ

Záměrem akce bylo upoutat pozornost občanů Prahy 10 k chystanému zasedání zastupitelstva a zároveň zastupitelstvo upozornit, že jeho činnost někdo monitoruje. Konečným cílem bylo zabránit radním, aby vybrali předem připravenou zakázku.

POPIS

Před budovou Radnice městské části Prahy 10 se odehrálo satirické představení parodující způsob, jakým zastupitelé plánovali vybrat řešení pro novou radniční budovu. Tři herci představující tři konkrétní politiky inscenovali jednání komise. Nejprve se pokusili přimět člena komise z řad občanů ke schválení předem připraveného řešení: „No tak si přečtete například to béčko!“ Člen komise se ale chce seznámit se všemi návrhy, politik ho odrazuje, a když se mu to nepodaří, tak ho z komise vykáže. Je nahrazen jiným občanem, který za šišku salámu dodá potřebný podpis. Přehrály se události minulé (manipulace s komisí) i očekávané (předem vybraný výběr tendru na novou budovu radnice).

PRŮBĚH A KOMENTÁŘ PODLE REŽISÉRA FRAŠKY OSKARA BÁBKKA

Akce měla připravenou půdu, téma vzbudilo zájem občanů Prahy 10, zvláště sousedících s radnicí. Organizátoři pozvali na akci informativními plakáty a letáky, takže i přes brzkou odpovědní dobu a vlezlou zimu se shromáždilo kolem stovky lidí, což předčilo očekávání organizátorů. Satirický styl představení se ukázal jako vhodně zvolená forma. Diváci chápali i skrytější nebo nedořečené narážky a „šli“ s herci od začátku do konce. Lze za to vděčit následujícím důvodům: scénář vznikl kooperací lidí se scénickou a autorskou zkušeností, lidí s happeningovou zkušeností a lidí znalých poměrů v dané městské části a na radnici. Představení tak mohlo zprostředkovat témata a problémy, na které chtěli organizátoři ukázat. Společnou prací vznikl bodový scénář, v jehož rámci herci improvizovali. Herci měli k tématu a čtvrti vztah a navíc i předchozí neblahou zkušenost s bývalým starostou Milanem Richterem z jeho funkce pražského radního pro kulturu, což pro ně byla další motivace účasti. Rekonstrukce chování, vyjadřování, zvyklostí a vzezření zastupitelů působila jako karikatura, herci „zvětšovali“ jejich nejmarkantnější a nejkomičtější znaky, například žoviální chování k „obyčejným“ lidem. Zde představitel Milana Richtera zapojoval diváky do představení, což obecenstvo přijalo s pobavením. Happening se odehrával pár metrů od místa, kde se fyzicky mělo odehrát finále výběru. Socialistická budova a paneláky okolo dobře korespondovaly s nepřijemnou zimou a klientelismem na radnici. Akce cílila v první řadě na radní a zastupitele, byla prostředkem sdělení, že jejich záměry někdo prokoukl. Měla ale oslovit i přítomné občany, alespoň na chvíli je vytrhnout z případné letargie a dát jim možnost se podílet alespoň svou účastí.

Rozpolcené pocity zanechalo účinkování u skutečného bývalého člena komise z řad občanů. V sympatické snaze vložit do představení autentický prvek jsme narazili na limity neherce, což kontrastovalo s výkony profesionálních herců. Skutečný účastník kauzy může být pikantním detailem pro média či organizátory, ale diváky už tolik nezaujme, pokud například není dostatečně slyšet. Zkoušením by se samozřejmě dal jeho projev zvýraznit, ale to by vyžadovalo čas, který jsme neměli. Akce vznikala v krátkém čase a všichni aktéři museli být pohotoví. Možná i díky tomu happening dostal údernost, neboť jsme museli jednat právě teď.

Lidé z okolí přišli, protože cítili ohrožení svého bydliště, které by přesunem radnice ztratilo na významu, ne kvůli prošustrovaným stamilionům. Organizačním nedostatkem byl nízký počet detailně informovaných organizátorů, kteří by kolemjdoucím odpovídali na dotazy. Stačily by i letáky se stručným shrnutím kauzy akce, která se tak připravila o některé diváky. Určitou matoucí reflexí byl kolemjdoucí penzista, který považoval představení za skutečné zasedání radních a jeho průběhem byl pobouřen. Po konci představení se divácká energie doslova přelila nahoru do budovy, když třicet lidí šlo z happeningu přímo za starostou do jeho kanceláře. Organizátoři akce také nabídli shromážděným lidem jako další činnost účast na zasedání zastupitelstva, kde se bude o radnici rozhodovat.

POD ČAROU

„Je to zřejmě jediná cesta, jak dostat kauzu do médií. Pokud bychom ji komunikovali věcně a odborně, nemusila by se do médií vejít, je příliš komplikovaná, tudíž pro článek do novin nevhodná, navíc ještě nedošlo k porušení zákona. Obyčejný článek stejně přelétnu očima, získám zásadní info, ale ne impuls k přemýšlení, k další interpretaci, díky akci mohou vznikat vtipy, může se o tom povídat v hospodě.“ (Martin Veselý, urbánní antropolog, původní člen komise)

„Zapojil jsem se proto, že mě oslovili lidi, které považuji za důvěryhodné, a vytrhli mě na chvíli z občanské letargie. Považuji za obdivuhodnou vytrvalost, se kterou se kauzám věnují, a proto jsem věc rád podpořil, i když na Praze 10 nebydlím.“ (Oskar Bábek, student DAMU, režisér)

„Nestačí mi limit tři minut, kdy se můžu na zastupitelstvu k něčemu vyjádřit, navíc není zvykem na dotazy jasně odpovídat. Ze zpětné vazby od sousedů vím, že nemají vnitřní sílu si pouštět záznamy z jednání, protože je to frustruje, mají dojem, že se s tím nedá nic dělat. Ale forma happeningu může být pro ně přijatelná – jako parodii, frašku si to pustí a dojde jim, o jak velkou věc jde, začnou se zajímat a překonají původní frustraci. A pak třeba přijdou i na zastupitelstvo. Fraška může být začátek, který naláká, ale to skutečné rozhodování proběhne na zastupitelstvu.“ (Renata Chmelová, Společně pro desítku)

„I když jsem o kauze předtím nic nevěděl, vycházel jsem z informací organizátorů a považoval je za pravdivé, navíc zde bylo svědectví člověka z komise. Nejvíc mě bavil pocit, že jsem aktivován a dělám něco, co má smysl.“ (Richard Rozkovec, student DAMU, herec)

OBJÍMÁNÍ DAMU

27. 2. 2012, budova DAMU Karlova 26, Praha

Organizátoři: Studenti DAMU

KONTEXT

Po oznámení návrhu reformy vysokých škol se zvedl odpor proti ministru Josefu Dobešovi a celé politice ministerstva. Reforma se týkala například zavedení školného a také hrozila narušením suverenity vysokých škol kvůli zvnějšku dosazované správní radě. Proti reformě studenti a pedagogové organizovali manifestace.

ZÁMĚR ORGANIZÁTORŮ

Během Týdne neklidu – týdne protestů proti vysokoškolské reformě – vyslat jasný vzkaz, že DAMU se protestů také účastní. Upozornit studenty na situaci ohrožení akademické svobody. Akce během celého Týdne neklidu zároveň upozorňovaly na hlavní protestní průvod před úřad vlády, kterého se nakonec zúčastnilo 10 000 lidí.

POPIS

Studenti DAMU a další účastníci udělali živý řetěz kolem budovy školy.

PRŮBĚH PODLE ORGANIZÁTORA, STUDENTA JANA SKOVAJSY

Happening byla jedna z aktivit studentů DAMU celého týdne, jako například koncert „S Dobešem nehrajeme“, kdy jsme vstupovali mezi kapely s neformálním povídáním o tom, co se děje, protože spousta divadelníků a herců netušila, že je tu nějaká nedotažená reforma, a nevěděli, kdo je ministr Dobeš. Všichni jsme se učili za chodu, například jak pracovat s médii. Jedni organizovali studenty, druzí byli přichystaní na novináře tak, aby vše, co řeknou, bylo jednoduché a jednoznačné, na dvacet vteřin, aby sdělení nemuseli ve studiu stříhat a vyvarovali jsme se dezinterpretace. Hlavní sdělení znělo: „Objímáme, bráníme školu vlastními těly, protože se cítíme ohroženi, protože jsou ohroženy akademické svobody. Může za to Dobeš a nedomyšlená reforma.“ Škola se vizuálně proměnila, byly na ní satirické transparenty hanící ministra Dobeše nebo figuríny děvčat s cedulí: musím si po nocích vydělávat, abych měla na školné. Z Divadla DISK se stalo Divadlo Zisk. Děkan Hančil řekl: dělejte, jak potřebujete. Tehdejší rektor AMU Ivo Mathé se studentů zastal v televizním pořadu Hyde Park, když řekl, že studenti jsou autonomní síla. Měli jsme jeho podporu a mohli jsme dělat, co jsme uznali za vhodné. Nebojovali jsme s vedením školy jako jinde.

V řetězu kolem školy byly stovky lidí. Probíhal jsem DAMU a vyzýval jsem studenty přímo na seminářích k zapojení. Bylo to jak divadlo pro média, tak realita – pocit momentální sounáležitosti. Nechal se strhnout například i děkan a šéfové některých kateder, zvali jsme bývalé studenty a příznivce DAMU. V celé škole nakonec možná krom vrátného nezůstal nikdo a všichni objímali fakultu. Běhal jsem okolo a nabádal k natažení rukou, protože v řetězu ztrácíš pozornost, a celé to trvalo patnáct minut, potřebovali jsme vědět, jestli se někde řetěz nerozpojil. Původně jsme plánovali Potěmkinovu vesnici, udělat řetěz jen tam, kde ho zabírají kamery, tam byl spojený brzy, ale v celku to vázlo. Nakonec se ho podařilo spojit celý, dospjili ho zverbovaní kuřáci z prostoru před kavárnou. Spojení řetězu bylo satisfakcí, mělo ohromný symbolický rozměr.

Obejmutí DAMU mělo naše protestní úsilí prezentovat mediálně. Den předtím se na Filozofické fakultě odehrál happening „Hoří akademické svobody,“ kdy všichni vyběhli z fakulty v pyžamu. Oponoval jsem, že je to přeintelektualizované a metaasociační. Naproti tomu naše sdělení vyrůstalo z reálného obrazu, který byl čitelný a nebyl pouhým intelektuálním přirovnáním. Děláme živý řetěz, personifikujeme školu a ukazujeme, že sem nechodíme jen proto, abychom dostali profesní statut. Školu objímáme, protože se cítíme ohroženi. Pod fotku z akce se může napsat: studenti brání svou školu a akademické svobody. I když ne každý si uvědomoval, co dělá, v tom to bylo ušito damákům na míru: herci vyšli ze svých hereckých zkoušek a šli obejmout školu, někteří proto, že „je to dobrý, ne? Jsou tu všichni kámoši a učitelé. Slyšela jsem, že ten ministr je nějaký debil, nebo co.“

POD ČAROU

Akce může na pohled vypadat jednoduše: studenti si stoupnou okolo budovy a chytí se. Nicméně není samozřejmé představu naplnit, je třeba sehnat dost lidí, což není jednoduché, protože těch, kteří veřejně manifestují svůj názor, je vždy málo. Také nestačí úvodní instrukce: běžte se chytnout, ale je třeba fyzického nasazení, dotáhnout to do konce. (Jan Skovajsa, student DAMU)

TRAKTÚRKOVÁ BLOKÁDA HRANIC

20. 7. 2001, rakouské hranice

Organizátoři: sekce mladých při České nukleární společnosti společně s Jihočeskými taťky – zaměstnanci Jaderné elektrárny Temelín

KONTEXT

Na česko-rakouských hranicích pravidelně demonstrovali a blokovali dopravu protijaderní aktivisté kvůli dostavbě Jaderné elektrárny Temelín (ETE).

ZÁMĚR ORGANIZÁTORŮ

Dát najevo podporu jaderné energii a poukázat na absurditu blokování hranic.

POPIS

Akce začala na parkovišti benzinové pumpy nedaleko hraničního přechodu, kde už čekali zástupci rakouských protijaderných skupin. Po krátké diskusi s policisty se organizátoři a jejich děti vydali k hranici a symbolicky ji na tři minuty zablokovali dětskými vozidly.

PRŮBĚH AKCE

podle vyprávění organizátora Radka Svobody komentuje jaderný chemik Martin Přeček

Skupina organizátorů vzala své děti, jako si je brali rakouští zemědělci, a všichni s malými traktůrkami, nákladáčky a dalšími dětskými vozidly vytvořili blokádní linii vůči rakouským zemědělcům. Ta tam v tu chvíli nebyla, jen pár protijaderných aktivistů, kteří se s organizátory nechali vyfotit, takže „Jádro je dobré“ a „Nein, danke“ – reakce s antireakcí – se setkaly. Součástí celé akce byla i diskuse a tisková konference.

Mladí jaderníci a Jihočeští taťkové nastavili zrcadlo Rakušanům, kteří pravidelně blokovali hraniční přejezd v bezmoci, že v jejich sousedství vzniká jaderná elektrárna a chtěli tak dostavbu zastavit, nebo alespoň zpomalit. Mediálně atraktivní blokáda ale vzbuzovala špatné emoce proti Rakušanům jako národu a hlavně se tak obcházela základní otázka, jestli jádro ano nebo jádro ne. Blokáda plastovými hračkami měla ukázat, že toto není vhodný způsob pro řešení debaty o jádru a že se z toho stává projev národního kontrastu, který se na jednom aspektu uměle zvyšuje a že se z protestů stalo obléhání ČR.

To probíhalo dlouhodobě i u bran ETE, kde se aktivisté opakovaně přivazovali k bráně, což vyvolávalo v zaměstnancích určitý pocit obležení, kdy se racionální hodnocení situace vytrácí a lidé se chovají podle jiných pravidel; buď jednoznačně vytrvávají na svých pozicích, nebo přemýšlí o tom, že nemají potřebu na takovém místě být. Nechápu to – vždyť přeci nedělají nic špatného, tak proč jsou trestáni? Happening byl parodie, ukazoval, že se blokování stalo mainstreamem, pravidelným jevem, který neříká nic nového, ničeho nedosahuje a poškozuje obě strany.

Akce nevzešla z nejvyššího vedení ETE, ale vymysleli ji studenti a jaderní inženýři zodpovědní za technický provoz. Byli přesvědčeni, že svou práci dělají dobře, a proto na ně nejhůř doléhala psychologická blokáda protijaderných aktivistů, kteří vysílali, že to, co dělají, někomu škodí. Protijaderní aktivisté jsou přesvědčeni, že jaderná energie je morálně špatná, protože ubližuje lidem a životnímu prostředí. Ale reaktoroví fyzici museli podstoupit léta vzdělávání a tréninku a ví, v jakých stavech dokáže reaktor ohrozit, na takové situace byli připraveni a navíc byli přesvědčeni, že je to ekologičtější způsob získávání energie než většina tzv. ekologických zdrojů.

Těžko říct, jestli k tomuto závěru došli na základu racionální analýzy celého konceptu jaderné energie, nebo proto, že jsou v oboru dlouhá léta. To je problém jakéhokoliv oboru, kdy si odborníci myslí, že tomu rozumí víc než laici. Je to začarovaný kruh, není možné vytvořit hlídače, kteří by věděli víc než odborníci. ETE je na světě unikátní tím, že před spuštěním na ní proběhla řada mezinárodních kontrolních misí, že zahraniční experti říkají, že je vše pořádku, bez „vrozenných“ chyb. Přemýšlet o bezpečnosti jaderného systému, to je to hlavní. Reaktor je řízen automatickým systémem tak, aby se při jakékoliv výchylce z bezpečnostních parametrů vypnul.

Takže operátoři byli přesvědčeni o své pravdě (stejně jako jsem já), ale vždy je tu míra pochybnosti, konflikt v člověku vždy existuje a je velmi nepříjemné, když je takový typ názoru napadaný nějakou skupinou lidí, kteří hovoří odlišným jazykem a nejsou schopni argumentovat na stejné oborové úrovni, zejména když formulují názory extrémně nepoučeně o tom, jak funguje jaderná energie. Je to jako spor rodiče s malým dítětem, kdy je malé dítě postavené na stejnou úroveň jako dospělý. Pro dospělého je to nepříjemné, nepřesvědčivé, protože má svou moudrost a vzdělání, ale může se stát, že má dítě pravdu. Konflikt o jaderné energii je podobný. Skupina lidí se cítí v pozici rodičů a proti nim povstává hněv malých dětí, které z nějakého nelogického důvodu se šprajcnou a nenechají si domluvit.

Jen se snažím pochopit, situovat psychologické rozpoložení projaderných aktivistů, kteří potřebovali ventilovat svůj postoj, ale velká firma jim to neumožňovala. Firma, kde pracují desítky tisíc lidí, nemá jednu mysl, jen zřídka kdy je schopna komunikovat se skupinkou aktivistů. Navíc je to český stát, který za ETE stojí. Ti taťkové byli vnitřně nešťastní, že nemůžou jít proti aktivistům v barvách svého zaměstnavatele a vytvořit protifrontu, protože to by byla pro ETE zcela neadekvátní odpověď. A tak vznikla iniciativa zezdola, uvnitř firmy, která nakonec měla jen omezenou podporu.

ETE na aktivitu svých několika zaměstnanců nijak nereagovala, ani pozitivně, ani negativně. Podporu měli organizátoři mizivou i od ostatních zaměstnanců, kteří prožívali psychologii obležení a snažili si zachovat neutrální pozici, nechtěli se nechat zatahovat do dialogu s protestujícími, měli by dojem, že se shazují, kdyby používali stejný komunikační prostředek. Asi hrálo velkou roli i to, že v té době chodili lidé na protesty ještě méně než dnes. Veřejný protest je považován za neslušný, je při něm třeba překonat bariéru výchovy: „to není slušný takhle hulákat s transparentem na ulici a vměšovat se do osobního prostoru lidem na ulici“. Tato skořápka „slušnosti“ je naučená umělá bariéra, jako malé dítě tě rodiče učí, že tady se nehuláká a nevyplazuje jazyk. Jsme naučeni, jak slušnost funguje, jak funguje etiketa na ulici. Stejnou konformitou trpěli i zaměstnanci elektrárny, zúčastnit se protestu proti protijaderným aktivistům znamenalo překročit podvědomá pravidla slušnosti a zúčastnit se něčeho, co je tak trochu protispolečenským chováním. Přestože byli přesvědčeni, že to, co dělají ve své práci, je správná věc, tak neměli takový postoj, aby vyjeli s ostatními autobusem, doprovodili je a zúčastnili se protidemonstrace.

POD ČAROU

„Naším cílem bylo udělat si z rakouských blokad legraci, zabránit stupňování napětí mezi Čechy a Rakušany a vrátit tehdejší mezistátní diskurz o spuštění Temelína do patřičné civilizované roviny – na úroveň expertní a mezivládní. Pokud se dobře pamatuji, tak po naší recesistické blokadě se už žádná další skutečná blokáda neuskutečnila, takže cíle bylo dosaženo.“ (organizátor Radek Svoboda)

„Tím, že o jaderné energii tolik vím, ztrácím instinkt, který veřejnost proti tomu problému má, zmizel projadernou propagandou, kterou jsem si sám v sobě vytvořil. Jsem si toho vědom, ale nejsem schopen se bránit, jadernou energii podporuji, protože je správná“ (Martin Přeček).

MEZI ZÁMĚREM A HROU

Stát se umanutou aktivistkou mělo své výhody. Rozdělení na dobrou a zlou stranu barikády mě vytáhlo do boje proti „temným silám“. Přesvědčení o správnosti jednání mi pomáhalo i přes nezkušenost realizovat nápady, přemáhat strach z veřejného vystupování i z konfrontace s mocí a mocnými. Pohlcená pocitem naléhavosti situace a důležitosti tématu jsem díky adrenalinu v noci před akcí neusnula, což mi pomáhalo připravit happening do konce. Potřeba porozumět podstatě a účinkům akcí mi pomáhala překonat únavu a ostych a pozvat známé i neznámé účastníky do hospod a získávat je pro další spolupráci. Dlouho mě nenapadlo, že by to mohlo jít i jinak.

ASYMETRICKÁ VÁLKA

Aktivista Václav Vašků přípravu akce přirovnává k dávným pocitům při přípravě k boji⁵⁴ – a happening svým způsobem boj je, i když se při takovém označení může leckterý aktivista-pacifista ošivat. Akci si můžeme představit jako zápas Davida s Goliášem, kdy David zůstává v bezpečné vzdálenosti, odkud střílí prakem. Organizátor si vytváří bezpečný prostor – odstup – humorem a střílí vtípem. Goliáše nemusí přímo složit kzemi, ale může ho ostřelovat a zasahovat, na což Goliáš musí reagovat. Je náročné udržet úsměv, když vás trečí do rtu, navíc vám nikdo neuvěří, že to nebolí. Zóna humoru ovšem není ani pouze pohodlná, ani zcela neprůstřelná. Aktér musí sebrat odvalu, čas, energii a jít do toho – což neznamená nebát se a jít, ale jít, přestože se bojí. Organizátor je ten, koho policisté legitimují, kdo žije s vědomím, v kdovíjaké protiteroristické složce na něj BIS schraňuje informace. Zároveň riskuje, že se akce nepovede, problému nepomůže a navíc bude odmítnut i on a jeho postoj, prostě nebude David, ale nula.

Nenahlížím na happening jako na něco nevinného a neškodného, ale jako na jeden z prostředků tzv. asymetrické války, což je vojenský výraz pro boj mezi skupinami, které mají nesrovnatelné zdroje. V těchto střetech ovšem nemusí být znevýhodněná skupina bezmocná. Může se opřít například o znalost terénu a odhodlání – jako to dělali Indiáni v koloniálních válkách. Tuto paralelu používám pro „boje“ mezi zajištěnými institucemi a skupinami, které nemají stejné zdroje (peníze, materiál, lidi), protože obě strany mají své slabiny a silné stránky. Například ochranka budovy instituce může na happening vyslat deset policistů, kteří všem účastníkům prověří totožnost, čímž je znervózní a naruší průběh akce. Například pokud médiím dá vyjádření ministr, pak cokoliv řekne, bude otisknuto. Na jednu stranu se politici mohou zaštiťovat mandáty od občanů, na druhou stranu v současné době politická reprezentace ani státní instituce přílišnou důvěru většiny veřejnosti nemají. Na stranu třetí hodně lidí má tendenci věřit silnějšímu a přidávat se k němu (což zase může pomoci organizátorům happeningu, pokud na chvíli získají

---

⁵⁴ Fotograf a bývalý tiskový mluvčí Greenpeace Václav Vašků v jednom rozhovoru říká, že při spoustě akcí (myslí hlavně radikálnější typy, než bývají happeniny, ale pokud pořádáme happening, ve kterém konfrontujeme protivníka přímo, je jeho zkušenost přenosná) cítil mrazení v zádech a věří, že „[...] akce nesou nějakou archetypální zkušenost. Žijeme v době, kdy už nemusíme nasazovat život nebo zdraví pro dobrou věc a možná nám to chybí. [...] Lidi, kteří jdou do akce [...] a čekají na ráno, kdy přelezou plot a budou někde utíkat, aby vylezli na komín a podobně, se cítí tak, jako se možná cítili naši předkové, když se připravovali na nějakou rozhodující bitvu. Nevěděli, jestli to nedopadne špatně. Je to něco, co máme prostě v sobě, v genech a co se v té chvíli probouzí.“ Filip Pospíšil (ed.), *Umění protestu*, Praha: Rubato, 2013, s. 133.

převahu). Instrukce mají také delší životnost než skupiny aktivistů a mohou doufat, že je svou netečností či kličováním unaví a rozloží, což se leckdy stane. Organizátoři happeningu bojují jinak: napadají slabá místa. Malá akční skupinka může připravit kvalitní akci během dvou dnů, protože přemýšlí a tvoří i mimo pracovní dobu, není zatížena schvalováním jednotlivých kroků shora. Na rozdíl od institucionálního kolosu ví, co se v rámci jejich skupiny děje. Instrukce šíří své názory skrze mluvčí, nakloněná média a think tanky, ale happeningem se může na chvíli v daném tématu získat padesát procent mediálního prostoru.

HAPPENINGY NEDĚLAJÍ JEN AKTIVISTÉ

Někdy ovšem happening nepořádají aktivisté, ale skupina, od které bychom to nečekali, například specialisté z Jaderné elektrárny Temelín, kterým byla situace s obléháním hranic a jejich pracoviště nepříjemná natolik, že se s ní rozhodli vyrovnat akcí.⁵⁵ Akce typu happening organizují i politické strany, zejména ty menší, ve kterých je dost původně stranicky nezačleněných aktivistů a málo členů s mandáty – prostě nejsou veřejností vnímány jako součást establishmentu. Potíž s používáním happeningů „opačnou“ stranou je ta, že divák si na prvním místě nepokládá otázku, na co chtějí upozornit, ale proč to dělají. Když dělá happening politik, je větší riziko, že bude laciný, protože jedna z nejdůležitějších věcí je pro něj PR,⁵⁶ což se u aktivistů nepředpokládá (i když s PR profesionální organizace pracují také). Aktivista, který dělá věci jen proto, aby se zviditelnil, začíná být šaškem v negativním slova smyslu, (jde mu o živení ega, ne o téma) a přestává být důvěryhodný. Ale politik pozornost veřejnosti potřebuje, protože se tak dostává na regál se zbožím a to mu pomáhá vyhrát volby. Proto, i když mi například akce slovenského poslance, který na výročí okupace 68 postavil Vasilu Bílakovi na zahrádku tank a namířil kanónem do okna, přijde na místě a vtipná, ptám se hned, zda chtěl především upozornit na téma a podtrhnout svůj názor, nebo se zviditelnit a nahnat si body. Politici mají proto vyjadřování svého postoje akcí a priori ztížené.

U aktivistů většinou nepochybujeme, jestli myslí happening opravdově; nedělají to ani média. Zde se dostáváme k zajímavé otázce: proč to ti lidé – politici i aktivisté – dělají, co je jejich puze- ní? Ke stereotypnímu černobílému vidění patří například přesvědčení, že politikům jde o PR a aktivistům o věc. Odpověď je jistě složitější, každému z nich může jít o různé věci. Například v kauze Opencard oponentům – aktivistovi i politikovi – vadí různé věci: jednomu vadí možnost být kvůli čipu v kartičce sledován, druhému samotný princip sledování lidí. Dalšímu vadí víc předražená zakázka (placená z jeho daní), navíc pro jistou firmu (a ne třeba pro jeho) a absence peněz v samotné MHD. Nebo že úředníci na nižších pozicích, kteří o věci vědí, mlčí ze strachu z vyhazovu, protože obvinění v této kauze padlo na obyčejného úředníka, a že tento přístup ke správě otravuje politiku i celou společnost. Aktivistům i politikům může vadit celý zaběhnutý systém plodící předražené a nesmyslné zakázky, které jsou připraveny na míru konkrétním firmám a které ve výsledku město navíc poškozují, a tak dále.

Motivace mohou být i skrytější: třeba politikům nakonec vlastně závidím, že si mohou beztréstně postavit dům v Prokopském údolí, kde bych taky chtěla bydlet, a chci, aby je někdo chytil za flígr. Nebo jdu ráda do konfliktů a bojů podílet se na velkých věcech a rozhodujících okamžicích. Když člověk vstoupí do veřejného prostoru a něco v něm vyvolá, vstupuje do silového pole, kde jde o moc. Mívá tendenci sám sebe přeceňovat a brát se příliš vážně: „Moje zkušenost

---

⁵⁵ Viz „Kartotéka“, s. 64

⁵⁶ PR – public relations, vztahy s veřejností, i ve smyslu „jak to vypadá“, „aby to nějak vypadalo“ či „dát o sobě vědět“.

i z občanské společnosti je, že člověk podléhá moci, i když žádnou nemá. Vstupuje do pole, které je zvláštní směsí příslibů, že může něco ovlivnit, něco být a stýkat se s důležitými lidmi. Už jen toto vědomí může stačit, aby ztratil soudnost.“ (Václav Němec, filozof) Motivací je spousta a rozhodně to není tak, že jedna patří politikům a druhá aktivistům, každý máme namíchaný vlastní koktejl. Pokud si to uvědomím a přiznám, pomůže mi to vyjasnit si svůj postoj, který bude plastičtější a důvěryhodnější, a nebudu se tak podílet na zjednodušování a dělení světa na dobrý a zlý.

ZMĚNA PŘÍSTUPU: MOC A HRA

Časem se ukázalo, že čerpání síly z umanutosti a záměru konat dobro může fungovat jako impulz pro rozhýbání, vkročení do akce, ale setrváváním v tomto přístupu se síly po čase vyčerpávají, a navíc člověk začíná podivně tuhnout a hořknout. Při soustředění se na nápravu zla může člověka pohlcovat právě ono zlo, které chce překonat svou vůlí k dobrému. Ale vůle nezná míru⁵⁷ a aktivista při umanutém přístupu k úkolu spotřebovává sám sebe (na rozdíl od politiků ve vyšších funkcích, kteří na to mají tým). Může sice mít pocit dobře odvedené práce, ale to nestačí k občerstvování a radosti, natož pak k objevení svých možností. Z neustálého podřizování svých kroků výsledku a setrvávání v pozici bojovníka asymetrické války plyne jen velká únava.

V asymetrické válce nemohu užívat stejné prostředky jako mí protivníci, protože je nemám. Aktivista Jan Piňos připomíná, že i jedinec se může postavit proti velkým silám, měnit osud a politický běh věcí tím, že vydá osobní a odvážné svědectví, ale jinými prostředky: „Naše reálné síly jsou proti systému nedostatečné. Když se mu budeme snažit vzdorovat početní silou, tak nikdy ničeho nedosáhneme. Je potřeba jít na to chytře.“⁵⁸ Ve svých protestech (se zkušeností spíš z blokad a demonstrací než z happeningů) užívá k vyjadřování složité reality symboly. Prací s nimi, převrácením významů a situací, svět „systému“ přenáší jinam, jako to udělali jaderní fyzici, kteří nahradili zemědělský traktor, který používali rakouští aktivisté k zatarasení hranic, traktůrkem plastovým. Traktory, symboly mocných strojů a zdrojů jídla, byly najednou neškodné, „blokační“ jim vzali moc hračkou.

Tak mohu vytvářet vlastní území, vlastní hrací pole. Pokud takto přenáším moc, беру ji mocným a svým způsobem ji neutralizuji. беру moc i samotné moci nad sebou i protivníkem. Zároveň tímto procesem nějakou získávám, přestávám být bezmocná. Rozdávám karty znovu a jinak a to mi dává možnost nastolit pravidla hry. Hra je „žolík“, hrou můžeme reálně a přiznaně měnit své běžné jednání a tím i to, co se pokládá za neměnné – tedy leckdy nepřiznávaná a neuvědomovaná pravidla takzvané reality⁵⁹

---

⁵⁷ Pedagožka Ivana Vostárková nás v seminářích upozorňuje na záludnosti volního přístupu v souvislosti práce s hlasem a obecně přístupu k tělu – tedy sobě – kdy nás přemíra vůle uvádí především do křeče.

⁵⁸ Rozhovor s Janem Piňosem: Filip Pospíšil (ed.), *Umění protestu*, s. 92–93.

⁵⁹ Z konzultací s J. Pilátovou, červen 2015. Odkazuje ke stati Victora Turnera, Týž. „Body, Brain, and Culture“, *Zygon*. 1983, nr. 3, s. 221–245.

MOC A PRAVIDLA

Na první pohled to vypadá, že pravidla určují ti, kdo jsou u moci. Ta ale vyplývá z jejich pozice a do té se dostali dodržováním pravidel,⁶⁰ jež určují mocenské tlaky, případně rigidní stav institucí. Možnost politiků ve vysoké funkci ovlivnit nastavená pravidla je menší, než se zdá. Návrh změny, se kterým ministr přijde, nejspíš začne žít svým životem a on nad ním bude mít jen omezenou kontrolu⁶¹ (což se hodí mít na paměti, když po takovém člověku chci, aby něco prosadil). Moc sama o sobě se tedy nemusí týkat možnosti pravidla ovlivňovat. Skutečnost, že pravidla udává někdo jiný, není pro politika nic zvláštního, ale není zvyklý je přijímat z občanských pozic. Ovšem v happeningu, jelikož vstupují do světa hry, kde to funguje jinak, udávám pravidla právě já. Určuji s kým, kde a kdy se hraje – jsem to já, kdo přichází připraven a ustavuje novou situaci:

Při předávání *Nobelovy ceny za literaturu Václavu Klausovi* jsme, díky slavnostnímu oblečení, květinám a diplomu, prezidenta i jeho ochranku na chvíli zmátli a získali čas pro provedení ceremonie, při které se prezident rozzářil jako sluníčko. Poté, co prohlédl, že je Nobelova cena pouze regionální, nás nechal se slovy „Co je to za nedůstojné šašky? Zrušte to!“ vytlačit bodyguardy.

I když jsme byli vytlačeni, prezidenta jsme přehráli, protože jsme ho nachytali při dětské radosti z pochvaly a následné absurdní reakci „Zrušte to“. Situace pro nás byla připravena – seděl za stolem a přijímal na své autogramiádě fanoušky, čili byl nastaven na přijímání, nemohl utéct nebo situaci ignorovat a musel reagovat. Vyvolání reakce je to, o co v happeningu jde a není samozřejmé, že se to vždy podaří. Výzvou pro nás potom je nejen akci takto nachystat, ale pak ji i ustát. Ne vždy je protivník tak vděčný objekt, jakým byl bývalý prezident.

Možnost udávat pravidla je různá. U Eklpointů⁶² členové hygienické stanice rozdávající před sněmovnou poslancům sáčky na zvracení byli na hru nachystáni a její pravidla znali, ale poslanci se museli orientovat za pochodu. Na první pohled záleželo na nich, jestli se zúčastní a kolik času ve hře stráví, jenomže zrovna u sněmovny poslance oslovuje kdekdo, a ti si proto pochopitelně tvoří obranné mechanismy a chtějí jen projít. Pokud chci, aby někdo na mou hru zareagoval, potřebuji ze všeho nejvíc vytvořit prostor a čas na přijetí pravidel. Myslím tedy na dvě zásadní pravidla: krom času a prostoru na naladění je to samozřejmě srozumitelnost, aby měl šanci

---

⁶⁰ I když leckteří překračují ta oficiální pravidla, dodržují ta skrytá. Například veřejné losování, ve kterém je výherce předem daný, má jasná pravidla – musí se vyjednávat s těmi a podplatit tamty – a na místě se veřejně hraje na losování a tím na dodržování vnějších pravidel. Proslulý je karlovarský případ: „Termín karlovarská losovačka je spojený s výběrem stavební firmy pro výstavbu multifunkční karlovarské arény v roce 2007. Organizátor soutěže vybíral vítěze z uzavřeného osudí několik desítek sekund, zatímco ostatní lístky vytáhl podstatně rychleji. Losující to komentoval, že jsou lístky slepené a nemůže je v osudí oddělit. Přihlížející notářku mužovo počínání rozesmálo.“ „Trest pro Karlovy Vary za „losovačku““ [online]. *lidovky.cz*. 4. 9. 2014. [cit. 25. 5. 2015]. Dostupné z: http://www.lidovky.cz/trest-pro-karlovy-vary-za-losovacku-statu-musi-zaplazit-300-milionu-1fb-zpravy-domov.aspx?c=A140904_083229_In_domov_ele.

⁶¹ Z britského seriálu *Jistě, pane premiére*, díl „Vítězství demokracie“: „Bernard: Co když na tom bude premiér trvat? Sir Humphrey: V tom případě postupujeme podle čtyřfázové strategie. Bernard: Co je to? Tajemník: Standardní reakce našeho ministerstva zahraničí pro období krize, v 1. fázi odpovíme, že se nic nestane. Sir Humphrey: Ve 2. tvrdíme, že se něco stát může, ale my s tím nesmíme nic dělat. Tajemník: Ve 3. připustíme, že něco by se s tím možná dělat mělo, ale my s tím nic dělat nemůžeme. Sir Humphrey: A ve 4., že něco jsme s tím dělat mohli, ale teď už je pozdě.“ *Jistě, pane premiére* [film]. Režie Sydney Lotterby. UK: BBC, 1985.

⁶² Viz „Kartotéka“, s. 46

chytit, o co jde. Pravidly vymezují existenci hry, ke které přizývám, jednáním ve své úloze nabízím úlohu druhému a dodržuji střídání tahů: teď hraji já, teď hraješ ty.

Možnosti času a prostoru bývají podstatně otevřenější, když se nejedná o akci konfrontační, ale přátelskou, kde si čas a prostor určujeme zcela sami (nemusíme lovit poslance apod.) a účastníci pak mají i bezpečnější prostředí pro své jednání:

Průvod s ikonou Václava Klause procházel Václavským náměstím. Kolemjdoucí měli příležitost se zastavit, zaposlouchat se do slavnostního chorálu Klausieleison, prohlédnout žádost o svatořečení podloženou důvody a rozhodnout se, zda budou diváky, průvodu se zúčastní nebo půjdou dál. Jezdec na koni s Klausovým obličejem kynul na všechny strany a nakonec převzal a sám si nasadil svatozář. V jednu chvíli byli účastníci vybídnuti k pokleknutí a hození atributu světce – propisky – na světce. I k tomu se mohli a nemuseli přidat.

Přítomnost a srozumitelnost pravidel je důležitým aspektem happeningu. Nicméně v tom konfrontačním je situace komplikovanější tím, že do hry zatahujeme někoho, kdo o ni nestojí a on svou úlohu chtě nechtě sehrává i proti své vůli.⁶³ Jak tedy vzájemné pozice nastavit tak, abychom hru v happeningu spíš nabízeli, než nutili?

---

⁶³ Do hry se dají těžko vtáhnout potenciální účastníci konající ve funkci podřízeného, například ochranka budovy. Nemůžeme se divit, nemohou jednat za sebe, dělají svou práci a bojí se šéfu. Tento zvláštní druh boje při akci nazval kolega z Rekonstrukce státu „teritoriálním“: Když jsme u Úřadu vlády připravovali prostor „kanceláře“ pro scénku ilustrující projednávaný zákon, zkoušel nás šéf ochranky vyhodit. Přesunuli jsme se na chodník. Šéf

BOJ JAKO AGÓN

Pro hru je nutné vymanit se ze vzájemného nastavení bojovníků. K tomu mi pomáhá pojetí hry podle antropologa a filozofa Rogera Cailloise. Ten je třídí na základě našich potřeb a postojů do několika kategorií. Z těch si vybírám právě agón, protože je pro uchopení hry v happeningu nejdůležitější.⁶⁴ Agón-soutěž, zápas, je hrový způsob, jak přistupovat k realitě boje. Proto být stále ve střehu, bojovat za pravdu, právo a lavičky na náměstí je dost vysilující, stejně jako vyjednávání, upevňování pozic a přímá konfrontace. Pokud přistoupím k boji jako k soutěži, ke hře na přetlačovanou či židličkovanou, může ze mě pocit závažnosti problému a zátěž z vlastní důležitosti spadnout. Postoj k zápasu ovlivňuje mé naladění a vztah k okolí (situaci, tématu, protivníkovi, účastníkům atd.). Agón, kde hráči pomocí pravidel vytváří pro všechny nejrovnější možné podmínky, není přímou paralelou k asymetrické válce. Ale podobá se jí a svedením boje na rovinu hry se obě strany do jisté míry zrovnoprávňují. O to víc je pak případná „výhra“ organizátorů neoddiskutovatelná, protože mají reálně menší moc. V agónu nejde o to přivodit druhému újmu, ale prokázat svou převahu. V happeningu může jít o obojí, protože často chci protivníkovi reálně překazit jeho plány.

Caillois zdůrazňuje přístup ke hře, který pomáhá i psychohygieně happeningu a aktivismu vůbec: Jistěže chceme ve hře „zvíťzit s nejlepším využitím svých schopností a bez nedovolených kroků“. Chceme ale ještě víc: „je třeba vyniknout nad soupeře gentlemanstvím, vnukat mu zásadní důvěru a zvíťzit nad ním bez nevraživosti. Dále je třeba předem akceptovat možný neúspěch, smůlu nebo nepřízeň osudu, smířit se s prohrou a nést ji bez hněvu nebo zoufalství. Ten, kdo se v takových případech zlobí nebo si stěžuje, se diskredituje.“⁶⁵ Caillois uvažuje o hře jako o škole, kde si můžeme cvičit a rozvíjet schopnost plně se angažovat a zároveň si zachovat odstup: „Výhra může být ztracena, dokonce je ke ztrátě předurčena. Způsob, kterým se k vítězství dospělo, je důležitější než samo vítězství.“⁶⁶ Herní přístup nám pomáhá být v agónu-zápasu naplno, ale zároveň si držet od vítězství odstup a tím se soustředit na hru samotnou. Boj může být nelítostný, ale zápas, tím že se děje v rámci hry, získává jinou dimenzi. Jako ten fotbalový, kde mužstva, ačkoliv stojí proti sobě, na jiné rovině hrají spolu (a mají své diváky). Nastražit past, aby v ní politik jako hráč neobstál, je spíš válka. Otevřeností se blíží víc hře – zápasu. V rámci aktivismu a happeningu mohou oba přístupy, podle možností, střídat.

---

se hned vrhl na židli, která přesáhla z chodníku na plácek patřící k Úřadu, a strkal ji o pět centimetrů zpět. Tady už nešlo jen o strach z nadřizených, ale o animální projev obrany svého území.

⁶⁴ I ostatní kategorie – Alea-náhoda; Mimikry-předstírání, hraní postav; Illinx-závrať mě upozorňují na možnosti chápání hry, které by mi mohly jinak uniknout a které mohou pěstovat a rozvíjet. Právě tyto postoje (hazard, předstírání a vytržení) mohou pomoci se stavět k politické realitě a realitě v happeningu jako ke hře a jejich uvědomění nám pomáhá se do jejich možností a nabídek vpravit: Přístup Alea mi umožňuje nechat náhodě věci, které nemohu mít v moci – počasí, skladbu kolemdoucích nebo výslednou interpretaci akce – беру do hry, co se děje. Mimikry: V happeningu se s postupováním fikce a reality počítá, rozehrávám ho úlohou, kterou nepředvádím jen k podívání, ale jedním v ní i v realitě, která se fikcí a mystifikací blíží podmiňovacímu způsobu: „co kdyby to bylo takhle“? Illinx: Vytržení a uchvácení se vyskytují při davových akcích, ale o to se happening nesnaží. Snad je paralelou hladina adrenalinu, se kterou musíte počítat například při vědomí, že zítra půjdete zatknout svého prezidenta. Roger Caillois. *Hry a lidé*. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon, 1998.

⁶⁵ *Tamtéž*, s. 18.

⁶⁶ Na další stránce pak shrnuje: „Stavět se ke skutečnosti jako ke hře, rozšířit prostor velkorysého herního chování, které dokáže zplášit skrblictví, chtivost a zlobu, znamená pracovat na díle civilizace.“ *Tamtéž*, s. 19-20.

HRA JE NAD PRAVIDLY

Hra mi umožňuje získat převahu i tím, že si nastavím vlastní pravidla. Pokud ale přijdu s hotovou situací, pak hru, jak říká v rozhovoru Ivan Vyskočil, využívám a ona mi může můj cíl splnit, ale za nějakou cenu. Podle něj je podstatné, aby si člověk všímal, kdy přestává být tvůrcem hry a stává se jejím partnerem, aby hře nevnucoval svou vůli a nešel na ni vypočítavě, jinak se nejspíš připraví o jeden z jejích hlavních momentů – potěšení a požitek. Pokud je hra příliš racionální, přestává mít inspirující účín, který ze začátku nedohlédneme. To znamená nechat prostor pro účastníky, včetně protivníků, a být na jejich jednání, na vývoj situace zvědavý. Jde o vnitřní nastavení, otevření se ke hře. Takto mohu přistupovat k nabídce úlohy pro protivníka-soupeře. Takový přístup ke hře mi pomůže nastavit pravidla tak, aby se situace mohla rozehrát.

Ještě jednou k Eklpointům: Zaměstnanci hygienické stanice si pravidla částečně ušili na míru. Zčásti proto, že si nemohli vybrat prostor a čas, jinde by poslance nepotkali. Nicméně blicími pytlíky jasně určili rámeček, který mohli poslanci jen těžko převrátit naruby nebo z něj uniknout. To je způsob, jak čelit moci v asymetrické válce a dát najevo svou převahu. Zároveň tu ovšem byl i prostor pro setkání, poslanci měli šanci jednat podle svého, a i když se jejich reakce většinou nerozvíjely, byl v nich rozdíl. Jeden hru nepřijal a chrtil fráze, druhý se vrátil: „Co jste to řekl?“, třetí si pytlík vzal se slovy: ten budu potřebovat. V prvním případě vyšel poslanec z konfrontace jako ten, kdo nemá smysl pro humor a je trapný, druhý neměl smysl pro humor a byl agresivní. Třetí, ač situaci k blití potvrdil, vyšel z konfrontace nejlépe. Z nastavené situace nemá šanci vyklouznout zcela nebo zvrátit vyznění, ale sám za sebe může v úloze poslance-člověka díky hře jednat svobodně.

Představme si situaci, v níž by poslanci nespěchali exponovaným místem do práce, ale v příznivějším prostředí, které by více nahrávalo možnosti hru přijmout a rozvinout. Co kdyby se třetí vrátil s tím, že potřebuje ještě nějaké pytlíky pro kolegy, kteří dnes nedorazí? Nebo – pozor – co kdyby pytlík opravdu použil a začal zvracet? Tím by nepochybně aktivistu přehrál. Získal by kredit možná ne jako poslanec, ale jako hráč. Spolu by se dostali k jiné kvalitě jednání, hra by je posunula na vyšší úroveň. Aktivista by ztratil část výhody a ještě by se mohl sám dostat do situace, kterou by neustál. Například by řekl, že je to nechutné, čímž by hru zkazil. Ale jako ten, kdo je teď na tahu, by mohl poslanci otřít ústa rukávem hygienického pláště s omluvou, že na blicí ubrousky nepomyslel. Nebo by začal zvracet s ním. Politická situace by se tím nezměnila, ale happening by rozhodně působil v subtilnějších vrstvách, vztahy mezi účastníky i vztah k situaci na blití by se určitě přerovnaly.

Kdo by vyhrál? Zvracením by poslanec sice potvrdil nastavenou situaci, ale na druhou stranu by se jeho čin dal vykládat jako satirický prostředek inverzí a karikaturou, vyjádření postoje opakem. Od začátku prohrává jako poslanec, ale má šanci vyhrát jako hráč. Spolu s aktivistou se dostanou na novou rovinu skutečnosti, nehrají proti sobě, ale spolu. A to je vrchol toho, co hra nabízí. V podařené hře získáváme k protivníkovi respekt a on k nám. Stáváme se partnery, což není v často hysterickém vztahu politik-aktivista samozřejmostí. Připravujeme si i půdu pro případné vyjednávání. To se děje i v případě, že je akce úspěšná mediálně a vyzní v politikův neprospěch, to ale zůstáváme na mocenské úrovni. Vztah založený na vzájemnosti uvolňuje ochotu k politickému jednání. Hra je nad pravidly, má převahu i nad hráči. Převaha je v hravosti. Ale stalo se to někdy, usilují o to organizátoři happeningu? Součástí happeningu jsou výzvy a toto je jedna z nich. Vyfabulované pokračování Eklpointů beru jako ideál herní situace, který bych sama chtěla zažít. K tomu mohu směřovat, i když podmínky nejsou ideální, pokud nastavím pravidla tak, aby se podobné rozehrání předem nevyloučilo.

Hra je způsob, jak k otevřenosti účastníky svádět: „Děti si hrají spontánně, dospělí ne, proto je dobré je svádět, netahat ani nestrkat. Nejde o kauzalitu, jasnou příčinu – účinek, ale právě o možnost hry. Hra může člověka upoutat, uchvátit – ale nutný předstupeň je, že svádí.“⁶⁷ Předpokladem hry je svobodná účast – hrají, protože chci. Poslanci, kterým před parlamentem zastoupím chodník, nepřišli hrát hru, ale přišli do práce. Někdo smysl hry nahlédne a bude se chtít účastnit, jiný ne a já jeho odmítnutí respektuji. V tom se happening pohybuje mezi hrou a pastí: Lidé jsou postaveni do situace, kde se musí projevit – a to je jiný princip než princip hry. Musím něco udělat, musí se něco stát – *to happen*. Opravdová otevřenost je podle mě nejtěžší a nejdůležitější část. Právě tu první organizátoři v happeningu hledali, ačkoli byla zároveň tím nejtěžším momentem; těm dnešním jde často o přesvědčování. Ale bez dostatečné otevřenosti (udělám něco a dám čas na reakci) se akce nestane happeningem, ani když ji tak organizátoři z nedostatku jiných pojmů nazvou.

HRA, ÚČEL A SMYSL

Hra jako soutěž mi pomáhá se postavit k situaci a jejím podmínkám: Unesu protivníka z jeho pevnosti do agónu, kde určím pravidla a nechám věci náhodě. Ve zvědoměné hře-soutěži se mohu uvolnit a nechat vystoupit hru v jejím jádru tak, jak ji popisuje fenomenolog Eugen Fink:

„Hra má v poměru k běhu života a k jeho neklidné dynamice, temné problematičnosti a k neustále štvoucímu odkazu na budoucnost charakter uklidněné přítomnosti a soběstačnosti smyslu – podobá se ‚oáze‘ dosaženého štěstí v pustině našeho ostatního pachtění za štěstím a tantalovského hledání. Hra nás unáší. Tím, že si hrajeme, jsme na chvíli propuštěni ze životního shonu, jsme jakoby přesazeni na jinou hvězdu, kde se život zdá být světlejší, odpoutanější a zdařilejší.“⁶⁸ V této oáze mohu s protivníkem (či přátelskými účastníky) zapomenout své společenské role a setkat se

---

⁶⁷ Z konzultací s J. Pilátovou, červen 2015.

⁶⁸ Eugen Fink, *Oáza štěstí*, Praha: Mladá fronta, 1992, s. 15.

na stejné úrovni jako lidské bytosti. To je ovšem vzácné a v praxi jde opět o okamžiky, a ani ty nelze naplánovat ani požadovat.

K takto charakterizované hře staví do protikladu honbu za budoucností, kterou běžně praktikujeme, a uklidněnou přítomnost hry, jež nás oslovuje a občerstvuje, dovoluje nám být právě teď. Zaměření na budoucnost nazývá účelem a upozorňuje, že účel hry kontaminuje:

„[...] když už si třeba hrajeme za účelem' tělesné zdatnosti, [...] tak je hra narušena, protože se stala cvičením kvůli něčemu jinému. V takovém provedení je hra postavena před cizí cíle [...], neděje se potom jasně sama kvůli sobě. Právě čistá soběstačnost, plný, v sobě uzavřený smysl herního aktu umožňuje, aby se ve hře zjevila možnost lidského pobytu v čase, který nás nestrhává a nepopohání, nýbrž spíše poskytuje prodlevu, je jakoby zábleskem věčnosti.“⁶⁹

Takové hry je těžké v dospělosti dosáhnout vůbec, natož v happeningu, kterým sleduji účel, který nás od hry odvádí. O vztahu mezi účelem a konáním píše německý filozof a teolog Romano Guardini; ve stati *Liturgie jako hra* uvažuje o „bezúčelnosti“ liturgie, dětské hry a tvorby v souvislosti s komplementárním pólem životních účelů: „Účelem [...] nazýváme jisté pořadající ,cosí', jež určité věci či úkony podřizuje jiným a způsobuje, že jedno směřuje k druhému, že něco je tu kvůli čemu jinému. To podřízené, prostředek, čerpá svůj význam ze své způsobilosti sloužit něčemu nadřazenému, účelu.“⁷⁰ Hledisko účelu přemísťuje těžiště věci mimo ni, k určitému cíli; zároveň každá věc však také spočívá v sobě a je svým vlastním účelem neboli smyslem:

„[...] nemají přísně vzato žádný účel, ale mají smysl. A tento smysl se nenaplnuje tím, že vyvolává nějaký účinek, který se uskutečňuje mimo ně samy, že přispívají k existenci nebo k proměně něčeho cizího; jejich smysl spočívá v tom, že jsou, čím jsou. Z pojmového hlediska jsou bezúčelné, ale smysluplné. Účel a smysl představují dvojí podobu faktu, že jsoucí věc má svůj důvod a své oprávnění k tomu, aby měla vlastní bytí a vlastní bytnost. Z hlediska účelu se věc začleňuje do řádu, který ji samu přesahuje; z hlediska smyslu spočívá v sobě samé.“⁷¹

Toto řešíme při happeningu – pořádně ho jak kvůli něčemu vně, protože chceme změnit politickou realitu, tak kvůli jeho vnitřnímu smyslu, který se klube už při přípravě, ale především v dění při akci, kdy získávám novou zkušenost, setkávám se s účastníky, uvědomuji si a proměňuji své postoje. O smysluplnosti mluví Přemysl Rut v události staršího data, která nevnikla za účelem, ale spontánně:

Na začátku normalizace ČSSR porazilo SSSR v hokeji. Duch šedesátých let ještě nebyl udušen a lidé, kteří měli smysl pro dění a potřebu se setkat, se večer po zápase vydali z radosti do ulic, někteří měli v jedné ruce vařečku, v druhé poklici a zpívali. [...] Byla to atmosféra karnevalu s charakterem hry, přestože tu byla okupační vojska, a takto jsme dávali najevo nechuť k velkému bratru. Vztah hokeje a skutečnosti okupace je žádný. Nikdo si nemyslel, že hokejovým zápasem se změní poměry v socialistickém

---

⁶⁹ *Tamtéž*, s. 16.

⁷⁰ Romano Guardini, *O duchu liturgie*, Praha: Česká křesťanská akademie, 1993, s. 3.

⁷¹ Guardini k tomu dále dodává: „Ztratí-li život přísný řád účelů, stává se hříčkou krasoduchů. Je-li však vtěsnán do strnulé soustavy výlučně účelového pohledu na svět, umírá. Obojí, účel i smysl, patří k sobě. Účel je cílem usilování, práce, pořadající činnost; smysl je obsahem existence, kvetoucího, zrajícího života. Jsou to dva póly bytí: účel a smysl, snaha a růst, práce a plození, pořádání a tvorba.“ *Tamtéž*, s. 33.

táboře. Hokejový zápas byl záminkou, aby se lidé, na které se šlape a zmenšuje se jim životní prostor, nadechli a vydali se do neprobádaného území, kde se může stát cokoliv, ale bude tam radost.⁷²

Ovšem happeningy by se téměř neděly, kdybychom k nim nedostali impulz zvenčí, a je to právě účel, který nás často vybudí k aktivitě. Organizátoři jeho váhu ale často přeceňují: V extrémním případě chtějí přitáhnout pozornost k tématu a přímočaře sdělit, jak by se situace měla řešit. Takové akce bývají součástí dlouhodobé kampaně, důvodem pro ně nebývá ani tak nápad nebo vnitřní potřeba se veřejně ozvat akcí, jako spíš střízlivé uvážení prostředků a poměru cena/výkon. Organizátoři většinou neplánují zapojit kolemjdoucí nebo jiné případné účastníky, ale připravují akci pro média a sociální sítě a eliminují možnosti dezinterpretace sdělovaného názoru. Nepracují s otevřeností, nekladou (si) otázky, které jsou pro formu happeningu klíčové, a především nemají zájem o setrvání v akci samotné. Akci mají pod kontrolou, dělají ji pro věc, která stojí mimo ni. V prosazení (veřejného) zájmu může být úspěšná, jen už ji oproti běžnému pojmenovávání nepovažují za happening:

Vedli jsme kampaň proti znefunkčnění zákona o svobodném přístupu k informacím. Téma bylo mediálně nezajímavé, proto bylo pro ministry jednoduché zákon v tichosti změnit, a tak jsme uspořádali scénku, kdy se občané dožadují informací a úřednice jejich žádosti za dohledu politiků skartuje. Akce ilustrací problému splnila funkci mediálního beranidla a v kombinaci s kampaní a vyjednáváním se podařilo změnu zákona zastavit.

Účel nás sice od smyslu happeningu může odvádět, ale nemá cenu účel a smysl (a účel a hru) stavět jen proti sobě, protože fungují i spolu. Happening není ani ryze účelová akce srovnatelná s propagandou nebo reklamou, ani nezávazná hra s politickým tématem. Happening oba póly kloubí, vytváří mezi nimi napětí, ve kterém sám vzniká, je na tomto protikladu založen. Účel a smysl můžeme hledat u následující akce:

Členové Buskerville (příliš) dlouhodobě vyjednávali s radou města možnost hrát na ulici. Členka skupiny proto i vystoupila na zasedání zastupitelstva s požadavkem změny vyhlášky – a ten zazpívala. Tímto způsobem přitáhla k tématu pozornost zastupitelů, což byl účel. Zpívat (natož v takové situaci) je velmi osobní záležitost. Díky tomu mohli zastupitelé odložit svá brnění a zasedací místnost proměnit na koncertní sál, při kterém rozdělení aktivistka-politici (a politici mezi sebou) na chvíli zmizelo. Všichni se setkali v poslechu a potlesku. Zažili si, jak může fungovat oživení nehostinného místa.

Účel a smysl se propojily. Zároveň smysl mohl mít pro každého účastníka tento výstup trochu jiný, protože smysl není zcela v naší moci, může se vyjevit a projevit teprve za několik let a v úplně jiných situacích.

---

⁷² Konec happeningu už ale radostný nebyl, situace se změnila zásahem zvenčí: *Takhle jsme došli na Václavské náměstí a tam vypuklo něco divného. V happeningu se něco změnilo a začaly létat kameny na výkladní skříň sovětského Aeroflotu. Byl z toho průšvih a zatýkání, moc toho využila k represím. Pak se ukázalo, že šlo o provokaci státní bezpečnosti. To je rozdíl mezi bezúčelným, ale smysl majícím radováním se v ulicích, a konkrétním účelem, který byl jiný, než jak to vypadalo a lidé se k tomu přidali a nevěděli, že jsou manipulováni mocí, které se chtěly vymknout.* Účel zde dosadili provokatéři svým chováním. Pravý smysl akce, radování se ze symbolického hokejového vítězství nad protivníkem, se ale vytunelovat nedá, ani když ho mocnější protihráči ukradnou a přejmenují. Pro účastníky oslavy vítězství (Davida nad Goliášem) bylo zfalšování jejího smyslu jasné a usvědčovalo režim, ale těm, kdo se o tom dočetli, to jasné být nemuselo.

ÚČEL A ZÁMĚR

Změnit vyhlášku se sice podařilo, ale rada se už nechtěla zabývat navrhovanými pravidly (hlukové limity, časové omezení hraní), a tak ze situace, kdy policisté běžně brali buskerům hudební nástroje, bylo najednou možné cokoliv. Město nejprve okamžitě ožilo živou muzikou, po čase se ale většina umělců i neumělců začala stávat součástí podivného disneylandu centra města, spolu s voskovými figurínami a plyšovým žralokem, který turistům nabízí thajskou masáž. Z buskingu se stal byznys buskerských profesionálů a možná i mafie, kteří se podílí na požívání centra a vytváření neregulovaného hluku.

Účel, změnu vyhlášky, se podařilo splnit, ale původní *záměr* oživit město jen částečně. Účel a záměr jsem doposud v knize příliš nerozlišovala, ale i když je v běžné řeči vnímáme většinou jako synonyma, nepokládám tyto dva pojmy za ekvivalentní. Účel je „jisté, pořádací cosi“, je vně a pořádá mě. Zatímco záměr vychází z člověka, je to má cesta, kterou se vydám. Směr cesty může pomáhat určovat účel, ale záměr ho přesahuje, ve směru záměru mohu pokračovat, i když jsem účelu dosáhla. Pokud se soustředím pouze na stanovený účel, tak hledám účinné prostředky k přiblížení a vše, co potkám, upravuji tak, aby mě to k němu posunulo. Je to racionální konstrukt, který si stanovím, zatímco záměr je otevřenější, tvořený nejen rozumem, obsahuje nás celé i s prožíváním a jednáním. Záměr je proces, který se cestou a v situaci mění – zatímco pokud jdu za účelem, mohu kosit hlava nehlava.

Happening je osobní záležitost a mluvit pouze o účelu by nás od sebe odvádělo příliš k vnějšku. Přenesením těžiště a pozornosti z účelu na záměr zdůrazňuji svou úlohu. Nemohu se odvolat jen na „dělám to, protože je to správné“, i když s tzv. veřejným zájmem má smysl své záměry poměřovat vždy, ale za záměrem si stojím především osobně, беру ho na sebe. Zaměřím a stávám se činným účastníkem toho, kam mě to vede. Proto považuji za výhodné se soustředit spíš na svůj záměr než na účel akce.

ZÁMĚRY A SITUACE, RŮZNÉ ZÁMĚRY

Při přípravě akce vnímám nejen záměr, ale i danou situaci, do které vstupuji:

Plánovaný scénář: Rozšíříme zprávu, že jsme si nechali udělat sochu korupce. Vybereme pro ni místo, ideálně v parku, pozveme veřejnost a novináře, sochu zahalíme. Proneseme projevy, poděkujeme magistrátu, ministerstvu financí, Evropské unii, zataháme za šňůrku... a tam nebude nic, prázdné. Jen cedulka, kolik na sochu přispěla EU na dotacích. Všechno rozkradeno. To je socha korupce (Piráti).

Nápad vznikl, když byl zatčen hejtman David Rath za zneužívání peněz z EU. Organizátoři jej ale uskutečnili až o půl roku později, týden před krajskými volbami. Akce tak nemohla vyznít jako legrace ze zaběhaného systému zneužívání dotací, ale jako předvolební kampaň. Nápad s ukradenou sochou, jako metaforou peněz nalévaných do projektů, které nakonec nikdo neuskuteční nebo nejsou vůbec potřeba, považuji za přesný. Ale ač je korupce věčné téma, tak volby ho přebily, nezapočítaná změna situace způsobila schizofrenii akce, protože happeningová forma je se situací-kontextem zcela provázána. Je třeba počítat s tím, že čím déle trvá příprava akce, tím víc se mění situace a s ní i záměry – a tím spíš je třeba je znovu diskutovat, protože si organizátoři jejich proměny nemusí uvědomit. V případě Sochy korupce byl rozpor navíc ještě v tom, že organizátorů bylo víc a každý si akci představoval trochu jinak:

Řečníci při odhalování sochy začali v satiricky: „Kdo z vás ví, jak korupce vypadá, jak pojmout něco, co si každý představuje jinak? Proto jsme se rozhodli korupci konkretizovat a dokonce zhmotnit, abychom mohli pojmout zkoumaný jev z více úhlů pohledu a vnímat jej i smysly.“ Ten postupně opouštěli a dostávali se k transparentnosti státu. Projevy završila lídryně Pirátů pro Středočeský kraj: „Chceme otevřít hospodaření kraje, aby bylo vidět, kam proudí peníze institucí. Otevřenost máme na programu dlouho.“

Tento poslední vstup ale nebyl v souhře s happeningem, udělal z celé akce předvolební propagaci pirátského přístupu k transparentnosti. Pokud bych se účastnila této akce na protest proti zneužívání dotací, cítila bych se nejspíš zneužitá, protože se akce tváří jako něco jiného, než co je, a já tak pod záminkou organizátorů podporuji akci o něčem jiném. Zároveň taková úvaha by byla ode mne i dost naivní, protože když akci pořádá politik, musím si klást nejprve otázku, proč to dělá. Politik, který užívá způsoby „patřící“ aktivistům, musí počítat s tím, že je to matoucí a zejména před volbami s nimi zacházet citlivě. Lze udělat slušnou prezentační akci podobného rázu, ale důvěryhodnější je v pozvánce svůj záměr prezentovat program přiznat. Jinak akce povede k dvojitému vyznění vždy, přestože nápad vznikl spontánně v reakci na situaci a organizátoři měli chuť udělat akci kvůli pointě, kdy spadne zahalení, socha bude fuč a zbude jen nablýskaná cedule „Tento projekt je spolufinancován Evropským fondem soudružnosti a konkurenceschopnosti Operační program umění – výzva budoucnosti.“

Rozpor mezi záměrem opravdovým a prezentovaným (který nemusí být vědomý) nejspíš vyjde najevo. Vždy stojí za to se ptát, jakou roli hraje záměr propagovat nějakou osobu, organizaci

nebo její činnost – a to se týká i aktivistů.⁷³ Dále to, že má záměry nakonec každý trochu jiné, je samozřejmé, ale organizátoři by si je měli vyjasnit a rozhodnout se pro ten hlavní, který akci povede a bude tvarovat. Ty další se stejně projeví, ale zapůsobí jen jako doprovod. Rozlišování, tříbení a vybírání je podstatné, jinak směs motivů ovlivňuje přípravu, provedení i vyznění. Například pokud záměr neplyne ze spontánního impulzu, třeba emoce zlosti nebo dobrého nápadu, často pak v přípravě chybí elán, a namísto toho je živena ze zdroje vůle a pocitu povinnosti – a to je v akci nakonec poznat.

ZÁMĚR REÁLNÝ A ZÁMĚR HERNÍ

Při přípravě happeningu nechci přemýšlet účelově, práce se záměry mi nabízí jiný přístup, kdy si víc všímám situace a jsem citlivější vůči jejím proměnám. To mění i můj přístup – nechávám otevřený konec, což mi poskytuje i možnost se zřeknout přemrštěného pocitu odpovědnosti za výsledek. Plánovat happening účelově je protimluv, protože v jeho podstatě je otevřenost – co se při něm stane, co vyvolá. Akce konaná za účelem se může v happening proměnit, může se to přihodit, ale nejspíš se to nestane. Otevřený konec se podařil například u Nobelovy ceny, která nebyla zatížena konkrétním účelem:

Médii prolétla zpráva, že Václav Klaus hrozí Nadaci Konráda Adenauera, že vrátí cenu, kterou mu před lety udělila, protože nenechala na své konferenci přednášet jeho oblíbeného ekonomu. Nicméně vyšlo najevo, že nadace prezidentovi nikdy toto prestižní ocenění nedala. Aby to nebylo prezidentovi líto, rozhodli jsme se mu předat rovnou cenu Nobelovku. Záměr vymezit se vůči ostudě a udělat si z něj legraci jsme vtáhli do akce, ztvárnili ho cenou a mohli k němu od té chvíle vše směřovat – vytvoření diplomu, příležitost k předání, naše úlohy a jednání v nich. Na autogramiádě jeho nové knihy jsme si stoupli do fronty, a i když jsme se cítili nejistě – nevěděli jsme, jak to na místě bude vypadat a neměli s takovým jednáním zkušenosti – provedl nás situací právě záměr.

Při přípravě, a zejména když se happening rozjede v akci, začne být zásadní, jestli se vztahuji k vnějšímu účelu, nebo jestli plně vnímám situaci, která je nepředvídatelná. Čili chci protivníka ztrapnit, nebo mu předat cenu a reagovat na to, co se stane dál? V praxi nelze mluvit jen o buď – anebo, ale o odstínech: soustředím se spíš na předávání nebo ho chci ztrapnit nebo se snažím neztrapnit se při tom – a kolik zajců najednou můžu chytat? Záměr mi pomáhá se v těchto dilematech a pokušeních orientovat a soustředit. Jednání v happeningu je hlavně situační, ne vypočítané na výsledek, efekt nebo srozumitelnost. Cesta se objevuje při našlapování a já musím jednat okamžitě. Realizace záměru je proces ve vnitřním čase, soustředění na účel mi ale prožitek bytí v situaci příliš nepoprává. Při předávání jsme se nesoustředili na výsledek, ale na proces. Záměr neznamená, že vím do detailu, co udělám, ale je to mé vnitřní nastavení, které mi pomáhá orientovat se v situaci a nepropást to, co od ní očekávám. Nechávám se záměrem vést a беру do hry vše, co se děje.

---

⁷³ Snaha upozornit na vlastní organizaci se v mém případě projevila například tak, že jsem její jméno zbytečně zdůrazňovala a jednou i vytiskla logo A4, které jsem nenápadně držela v záběru fotografií; oboje vyznělo dost křečovité. Je pravda, že když organizátor médiím neřekne, kdo akci pořádá, nejspíš budou psát „mladí lidé“ nebo „recesisté“, čímž mohou osten akce shodit. Na druhou stranu přílišná snaha být za akcí rozpoznán, natož se jí přímo zviditelňovat je kontraproduktivní, protože divák tuto snahu vycítí, což ovlivní jeho přístup k akci i tématu. Organizátoři často míru tohoto záměru nepřiznávají ani nahlas, ani sobě. A právě o míru jde, protože podepsat se je v pořádku; je třeba si být vědom, co to s akcí dělá, když se to přežene.

ŠVÉDSKÁ AKADEMIE
zde shromážděná 8. března 2012
se v souladu s pokyny Alfreda Nobela
ustanovenými v jeho závěti z 27. listopadu 1895

uděluje panu

Václavu Klausovi

REGIONÁLNÍ NOBELOVU CENU

za mimořádný celoživotní přínos české literatuře.

Odůvodnění:

Švédská akademie při udělení ceny vzala v úvahu zejména mimořádnou autorovu produktivitu a tvůrčí lehkost, díky níž zaplavuje český knižní trh každý rok novým literárním skvostem. Dále ocenila autorův myšlenkový přínos a vytrvalost, s níž zastává svérázné názory, jež dlouhodobě přispívají k dobré náladě české veřejnosti i ke zvyšování zisků vybraných ekonomických subjektů. Akademie též vysoce hodnotí hojnost a četnost neotřelých formulací a novotvarů, jimiž autor významně obohatil český jazyk. Přihlédla též k množství pozitivních ohlasů a citací autorova díla, které nijak nesnižuje skutečnost, že drtivá většina těchto ohlasů a citací se objevuje v textech autora samého.

V happeningu chápů záměr ve dvou významech. Zaprvé záměr ve významu reálném: vymezit se a udělat si legraci. Pak je tu záměr ve významu herním, zaměření jako dynamický proces v situaci-akci, který mě vede. Podle mě se podařeným happeningům blíží nejvíc ty akce, kdy se *podaří záměr reálný převést na záměr herní*, kdy svůj postoj vyjádřím jednáním v herní situaci a ten reálný v podstatě pustím. Zde náš herní záměr určoval náš tělesný postoj, vystupování a načasování. Směřovali jsme k předání ceny a vše, co se dělo, k tomu patřilo, i když hrozilo, že nás vyvedou příliš brzy.

Původní reálný záměr organizátorů Sochy korupce bylo vymezit se vůči zneužívání dotací. Nápad ztvárňoval záměr přesně – v původním plánu se jim tedy podařilo záměr reálný na záměr herní převést. Nesoulad ale vytvořila nepojmenovaná změna záměru, což způsobilo, že překrytí mezi sochou korupce a propagací strany už nenastalo. Více záměrů vede k rozpadu happeningu i z toho důvodu, že se záměr reálný a herní nakonec nepřekryjí.

Při této příležitosti shrnu vztah mezi hrou, účelem, smyslem a záměrem: Organizátoři kladou často důraz víc na účel než na smysl akce, ale happening není účelový prostředek, nýbrž otevřená událost, při které si nemůžeme být předem jisti jejím vyzněním. Snahou dostat ho pod kontrolu přestává být happeningem; to, že jím tak akci pojmenujeme, nic nezmění. Pokud jdu za účelem, soustředím se na něco vnějšího, ale happening se děje, jeho podstatou je přítomnost. Rozpor mezi účelovostí, která happening kazí, a smyslem, který ho naplňuje, řeším uchopením celé situace jako hry-agónu. Hra má moc unést protivníky – aktivistu a politika – z boje na hrací hřiště a proměnit jejich vztah v soupeření. Přirovnání je i obrazné, nemusí jít o přímou konfrontaci tváří v tvář, ale o můj vztah – mým protivníkem/nepřítelem může být i lhostejnost lidí k veřejnému prostoru. Přijetím agónu se účel dostane dovnitř hry a stává se účelem herním – součástí hry. Akce se mění z prostředku ve věc samu, dostává smysl.

Ke zpřítomnění hry nám dále pomáhá, když místo s účelem pracujeme se záměrem, který se od vnějšího účelu liší – jde o vztah, prostor mezi mnou a tím, čeho chci dosáhnout. Předdefinováním pojmu „záměr“ komplikuji situaci proto, abych nabourala běžnou provázanost záměru a účelu a uvědomila si, že záměr někdy lépe naplním právě tím, když se na vnější účel nebudu tolik fixovat. Pokud beru záměr jako prostor, cestu, mění se můj přístup – nemusím si ji kolíkovat předem, ale mohu přeměřovat a respektovat záměr v proměnách vůči situaci, a tak mě neodvádí z akce. Záměr reálný v happeningu získává další rozměr převedením na záměr herní, který provedu přímým jednáním – znechucení ze zametání kauz poslanců pod koberec dám najevo například rozdáváním sáčků na zvracení, a ne že budu rozdávat barevné a vtipné letáky a při tom metat kotrmelce, aby to byl happening. Při zpětném pohledu mohu zjistit, že happening posloužil i konkrétnímu účelu, ale mít na něj i na sebe takový požadavek předem mě, a tím pádem i happening, omezuje.

SE ZÁMĚREM A HROU

V happeningu s truhlíky chtěli organizátoři upozornit na nesmyslnost betonových van ve veřejném prostoru. Nalili do nich vodu (tak objevili a doslova naplnili jejich skrytý účel) a herní záměr byl jasný – jdeme se koupat. Když po sobě a po projíždějících autech stříleli účastníci koupání v truhlíku vodními pistolkami a hráli si s kachničkou, jejich jednání nesměřovalo v tu chvíli ani ke zviditelnění kauzy, ani proti radnici, ale existovalo samo v sobě. Dováděli ve dříve nenáviděném

truhlíku, až je zdravili i policisté, které oslovilo téma, nápad a prožívaná situace, a proto se zúčastnili. Vystoupili ze své funkce a jednali za sebe – akci podpořili houkáním.

Aktivisté výsledek pustili ze zřetele, happening se mohl dít a hra rozvinout. Přesto akce nakonec zasáhla i do reality: vytvořila mediální tlak na radnici, která umístění betonových van začala řešit. Divák by mohl říct, že akce splnila účel. Ale organizátoři takový úspěch nepředpokládali, měli potřebu na téma upozornit – a když přišel nápad, tak ho realizovali. Kdyby se o takový úspěch-účel snažili, racionální směřování k němu by hru kontaminovalo. Chtěli by, aby to vypadalo dobře, místo aby událost stavěli zevnitř a šli po smyslu a hře. To, co diváky oslovilo a co televize vysílala, byl nápad a hra, prožívaná přítomnost – zasazené do kontextu.

Je těžké udělat takto dobrou akci, když je součástí dlouhodobé kampaně a organizátor je zatížen představami o tom, jak má dopadnout. Happening není show pro upoutání pozornosti, má smysl sám v sobě, jinak je, jak zaznělo v rozhovoru s Václavem Němcem, upocený. To hrozí nejen, když je užitý jako prostředek k dosažení plánované změny, ale i tehdy, když mu pořádný záměr chybí. Natož když se uskutečnit musí, a ještě k tomu má za úkol být „hravý“:

Jednou jsme u Rudolfiny, když byla červená pro auta, skákali přes švihadla na přechodu. Chtěli jsme ukázat, jak by mohl prostor fungovat jinak. V rámci mezinárodní skupiny jsme dělali dohromady pět akcí, kamarádka na to napsala projekt, čímž to bylo vymezené, museli jsme pak dělat akci, i když jsme neměli nápad. To je nejhorší, když nemáš nápad a uděláš si ze hry povinnost. A na tom to skončilo, protože to bylo umělé. (Anna Dosoudilová, bohemistka, studentka DAMU)

Potíž byla v samotné hře, která byla nalajnovaná od začátku do konce (přechodu) a jako hra se jen tvářila. Nápad skákat přes švihadlo na Palachově náměstí je poněkud mimo zájmy věkových

kategorií, které se zde pohybují, a dost možná i mimo zájmy samotných organizátorů. Pokud akce vnitřně neoslovuje ani je, těžko může navázat hlubší vztah s okolím. Skákající skupina na přechodu snad kolemjdoucí i jedoucí zaujme i pobaví, někteří zamávají a zahoukají, ale co s tím dál? Kdyby to byla spontánní recese, kdy si chceme zablblnout a uvidíme, co se stane, proč ne; ale proč ano? Ambicí bylo tematizovat veřejný prostor, což se nepodařilo zpracovat do tvaru i proto, že si aktéři vybrali téma i záměr příliš vágně a nepřevodli ho do konkrétního herního záměru akce. K happeningu patří mísení hry a reality, opravdového světa; kdo by ale ve skutečnosti chtěl trávit čas skákáním přes švihadlo na křižovatce? Organizátoři nepracovali pořádně s prostorem a lidmi na Palachově náměstí, hra byla uměle dosazená a samoučelná. Vytvoření brouzdaliště pro cachtání s kachničkami může sice na první pohled vypadat stejně dětinsky jako švihadla, ale tam situace vstupovala do kontextu: truhlíky jsou k ničemu, ale ráchat se v nich ve špinavé vodě u silnice je lepší než celý betonový projekt. Organizátoři užívali podmínky, které pootočili, a dostali se tak do jiného kontextu. Na Palachově náměstí je lákavý spíš kulatý betonový útvar, střecha podzemních garáží. Dal by se zde umístit například ping-pongový stůl a uspořádat mezi organizátory a účastníky turnaj, ke kterému by plakáty lákaly i kolemjdoucí, ukázka jiného fungování veřejného prostoru by se tak otevřela všem zájemcům.

Je to záměr, který dává happeningu obsah a vnitřní řád, a tím organizátory vede v jednání. Hra pak naplňuje prostor a čas přítomností, která diváky zve k účasti. S happeningem, médií, s jasným formulováním názorů nemá zkušenosti každý organizátor, se záměrem a hrou ale ano. V tomto happeningu se podařilo hru pokazit, dokonce zničit. Nebyli sice hnáni vidinou viditelné změny, ale podlehlí skrytému účelu – nutnosti splnit projekt: museli předstírat a hrát, že si hrají.

ZÁMĚR A POSTOJ

O záměru píšu jako o překlenování vzdálenosti zevnitř ven. *To* ve mně, z čeho záměr vychází a co souvisí s impulzem a důvodem, proč se do akce pouštím, je můj *postoj*. O ten se opírám a opírám o něj i svůj záměr, který z mého postoje jak vychází, tak ho zpětně ovlivňuje. Happening je vyjádřením nejen názoru, jak by věci měly být, ale také jak já se k nim stavím. Postoj i záměr jsou osobní, ale není samozřejmé, že svůj postoj znám: „Mít postoj znamená zaujímat vztah, stanovisko. Člověk si ho nejen formuluje, ale i zažívá. Nejde o to se přesvědčovat, to pak postoj přejímám, ale nemám ho vnitřně prožitý, vytvářený zkušeností. Je těžké si to vyjasnit, člověk se musí provrtat k sobě, proto spousta lidí říká, já nevím.“ Postoj si zvědomujeme i vytváříme při přípravě ujasňováním záměrů a přímo v akci svým jednáním. Nejde jen o postoj ke konkrétnímu tématu, ale o postoj k politice, společnosti, ke světu: „Zároveň je to obraz toho, jak se vztahuji k sobě. A to se pak fyzicky propíše i do postoje fyzického.“⁷⁴ Při aktivismu může člověk propadnout pocitu, že celá republika je prolezlá korupcí a mafií a slušného člověka aby pohledal. Po čase se ale spravedlivé rozhořčení může začít obracet proti němu. Může se stát, že to, nad čím se rozhořčoval (a povyšoval), začne vtahovat a požírat jeho samotného.

Fyzický propis do těla si můžeme představit – nebo i na sobě vnímat – jako stažená ramena v neustálé obraně, bradu bojovně vysunutou (známe z kovbojek), zařatou čelist atd. Ten si sice na sobě nemusíme ani my, ani druhý uvědomit a pojmenovat, ale přesto jej ostatní vnímají a reagují na něj. Happening je fyzická akce, tím se liší od tiskové zprávy, článku, petice apod. Člověk přináší osobní svědectví a je v něm vidět celý, je vnímán po všech stránkách, vydává se všanc, přestože jedná v úloze. Ta mu může pomoci, ale neschová se za ni úplně. Stejně jako se

---

⁷⁴ Z konzultace s Ivanou Vostárkovou, červen 2015.

neschová za slova, protože druzí budou vnímat ne jen to, co říká, ale především jak to říká, a to plyne právě z jeho postoje. Diváci vycítí, jestli má aktivista zájem, nadhled nebo je vzteklý. Vycítí rozpory, proto je ošidné používat tzv. hravé prvky, protože to prý funguje, když ve skutečnosti máme právě vztek. Podle našeho ladění i protivník pozná, jestli mu nabízíme hru doopravdy, nebo jestli ho chceme ztrapnit. Vývoj situace samozřejmě záleží na jeho citlivosti a ochotě ke hře, čili na jeho postoji. Ale proto je třeba si při přípravě co nejpřesněji (což neznamená nejstátičtěji) pojmenovávat své záměry. Je mým hlavním záměrem poslancům ukázat, jaká jsou pakáží, nebo jim nabídnout pytlík na zvracení? Záměr má každý účastník i organizátor trochu jiný, ale vyjasněný a pojmenovaný záměr je to, co je může sjednocovat a ladit na podobnou notu.

Postoj a záměr nás pravdivě ladí, všechno se chystá v nevědomí. Vědomí může sáhnout po ušlechtilých slovech, ale když je záměr potopit, tak agrese a invaze jsou v hlase obsaženy. Pravda z člověka vždy vyjde, mentální přesvědčenost je málo. Čili je to nejen nápad, zpracování, tvar, záměr atd., na kterých akce stojí, ale především náš postoj. To, jak se k tématu, protivníkovi a světu vnitřně stavíme, je dobře vidět a slyšet. Tuto dimenzi aktéři často podceňují, proto považují odbočkou do psychosomatiky za důležitou. Happening provádíme jednáním, což je záležitost celého člověka, nejen samotného těla a nejen intelektu. Happening je živá akce, čili tady a teď, fyzické jednání v situaci, kdy se toho odehrává mnohem víc, než jen představení intelektuální glosy politické situace.

Jak postoj tělesný podporuje postoj názorový, můžeme vidět v následujících příkladech:

Akce Optimalizování žádostí o informace a akce Konkurz na loajálního úředníka měly společné okolnosti. Obě jsme pořádali jako scénku pro média, ale rozdílně jsme si poradili s provedením. U Optimalizace hrály dvě skupiny a dva jednotlivci – houfek občanů a řada politiků, občanka a úřednice. Ve výsledné scéně úřednice drží škrtnutý nápis „platy náměstků“, politici naddimenzovaný transparent „Naše protikorupční vláda se rozhodla, že občané mají příliš dobrý přístup k informacím“, občanka „Po novele zbudou z informací jen cáry“ a transparent „Optimalizované vyřizování informací“ drží pro jistotu i skartovačka.

V Konkursu procházel kandidát úřednickými disciplínami. Proměnil se v loutku, se kterou horní patra systému – v kravatě a v černých brýlích – pracovala ke zdárnému řešení úkonů na pracovišti. Kandidát pan Pavel se proměnil v loajálního úředníka především tělovým napětím, tedy totálním tělovým povolením. Jeho postoj se – v rámci herní situace – zcela zhroutil. Místo slov sděloval právě postojem. I díky tomu pak používala média záběry ze scénky opakovaně.

S postojem přímo souvisí naše ladění. Když se při přípravě ponoříme do tvoření a v akci do jednání, uvolníme se, necháme se být a (chvílemi) na účel zapomeneme, přeladíme se z neklidu a vypětí do modu, v němž se takové stavy, odpoutány od účelů, mění v napínavost hry. Co myslím laděním: v divadle se mluví o přenosu napětí mezi herci a diváky, které způsobuje, že nejen díky hercům, ale právě i díky divákům je každé představení jiné. Nejde jen o smích, výkřiky, potlesk, ale i o zpětnou vazbu tělového napětí, která mezi diváky a herci vzniká. To mohou přejímat účastníci-diváci do sebe a reagovat na něj (podobně jako když někdo v místnosti zívá a mě to nutí taky); i tudy happening působí, není to jen intelektuální či estetická událost. Tělové napětí mě upozorňuje, v jakém (výmluvném a sdělném) ladění a tedy i postoji se nacházím a co tím pádem předávám dál spoluúčastníkům v procesu přípravy i v akci, novinářům i divákům. Hra v happeningu můj postoj pomáhá transformovat, a vysílat ho do okolí – což ovlivňuje postoj diváků k akci. Mohu vysázet argumenty, ale když budu v křeči, výsledek bude upocený. Ke křeči vede málo času na přípravu, pocit zodpovědnosti, adrenalin z akce a nakonec marná snaha mít vše pod kontrolou. Ale to, co v happeningu oslovuje, je hra a tah na bránu spíš než tlak.

POSTOJ A HRA

Happening není primárně o vnějších účincích, ale o těch, které má na své aktéry. V následujícím příkladu organizátoři nebyli zatíženi ani konfrontací s protivníkem, ani dlouhodobou agendou:

V Okamurově ideálním státu v ohradě bečely ovečky a poslouchali na slovo pastýře. Pastýř si hrál s nimi a ony si hrály na šikanu – jaké je to být vystrkovaný a vystrkovat: To, co jim vadilo v realitě, vzaly na sebe. Roli, kterou jim Okamura určil, zvětšily v zrcadle. Jedna ovečka chtěla svou účastí především upozornit na rasismus, ale najednou zjistila, že s ní hra něco dělá: „Když do mě ostatní tlačily a šťouchaly, nebylo kam uhnout. I když to byla jen hra, bylo to nepříjemné. S lidmi, co znám, to nevádí, ale od někoho v masce... to jsou cizí ovce, ty nemám ráda! Takže jsem začala také utlačovat.“

Účastnice znala scénář a měla danou úlohu, ale mohla v ní jednat – hrát – podle svého, nemusela ukazovat kamerám, o co přesně tady jde, protože to vyjadřovala celá situace. Kdyby dělala ovci jen na oko, pro scénku, tak by se do hry nezapojila tak otevřeně a naplno. Díky tomu mohla prožít šikanující vzorec i z druhé strany. Zjistila, co cítí, jaký postoj se může v takové situaci projevit. Možná tím víc pochopila i sebe, i Okamuru. Postoj objevujeme a ověřujeme i během akce.

Čím víc rozehráváme, tím víc nás hra může překvapit. Může nás i zaskočit, to je ten moment, kdy hra hraje s člověkem a otevírá nás k naplňování dalších momentů happeningu, jako je otevřenost, společenství, nadhled atd. Nechávám se hrou prostoupit, pojmout do zvláštního stavu, který mě proměňuje a tím mění i můj vztah k tématu a situaci. Můj přístup k zápasu jako ke hře pomáhá rozpouštět zatuhlost a pocit důležitosti, které s sebou aktivismus nese. Hra je podle mě způsob, jak se vyrovnat s mocí a nenechat se jí pohltnout. Hra může být přístupem k tíživé skutečnosti, která na první pohled vypadá, že s ní nejde hnout. Proto happening může být občerstvujícím momentem a může inspirovat nejen při přípravě a pořádání akce, ale i prosakovat do celkového přístupu člověka v konání tzv. dobra.

Chtít po sobě a po happeningu, aby obsahoval všechny momenty, účinkoval po stránce psychohygienické, proměňoval vztahy a onášel nás do uklidňující přítomnosti hry, by nás nejspíš zablokovalo. Taková příprava a promýšlení by pohltily naši spontaneitu a hru samotnou. Nejde o manuál, jak udělat akci, aby byla podařená. Sleduji, co happening vytváří a co ho kazí a mé úvahy nejsou vodítkem k plnění úkolu, ale ke všímání si, co může happening nabídnout.

SYMBOLY A SATIRA

Abych si ujasnila význam a roli hry v happeningu, oslovila jsem ke spolupráci na knize *Happening: Mezi záměrem a hrou* pedagogy a studenty religionisty, kteří se tématem otevřenosti a účelovosti ve vztahu k politickým akcím zabývali také. Společně koukali rituální prvky v politicko-satirickém průvodu Sametové posvícení.⁷⁵ Sametové posvícení vystihuje téma především maskami, zatímco happening jednáním v situaci, nicméně v obou případech potřebujeme podobné prostředky, které umožní v krátkém čase a na malém prostoru téma zpřítomnit, abychom diváka pozastavili a vytvořili pro něj prostor pro vytvoření postoje.

Religionisté v knize popisují dvě možnosti vedoucí k otevřené akci. Jednou je satira, druhou symbol. V nadcházející kapitole rozeberu, jak zacházet se symboly, abychom využili jejich potenciál k satirickému vystižení tématu a působení na diváka. Díky propojení religionistických teorií se Sametovým posvícením jsem si zásadní roli symbolu v akcích mohla uvědomit a pochopit lépe než případným samostudiem obecně teoretické literatury. Budu proto vycházet především z článků Martina Pehala a Radka Chlupa a symbol vymezím způsobem, který vyplývá z článku a diskusí nad nimi a mé zkušenosti s ním v happeningu.

CO DOKÁŽE SYMBOL

Symbol umí to, co pro happening potřebujeme: Dokáže říct za krátký čas říci mnoho. Je to na jednu stranu výstižný obraz. Zároveň nepodává jasnou informaci. Konkrétní symbol nemá jeden konkrétní význam, ale nese jich mnoho, a ty navíc nejsou všechny jasné na první pohled. Jeho výstižnost není přímočará a jeho konkrétní významy nemůžeme jasně definovat, symbol nás ale provokuje, abychom je hledali.

Význam a účinek symbolu vyvstane i jeho srovnáním se znakem. Rozdíl mezi znakem a symbolem je paralelní k rozdílu mezi účelným jednáním a hrou. Zatímco znak je možné vyjádřit nějakým přímočarým, neobrazným způsobem (dopravní značky, piktogramy, uniformy...), symbol nemá jeden konkrétní význam, dokáže zahrnout více významových rovin a vyvolávat množství různých asociací. „V tomto smyslu mají symboly velký potenciál, ale také velké komunikační omezení. Zatímco znaky mohou dobře sloužit k předání jasného poselství, symboly toto poselství spíše rozmlžují a otevírají ho různým interpretacím.“⁷⁶ To by se na první pohled mohlo zdát jako nevýhoda, symbol však paradoxně toto „rozmlžování“ provádí ruku v ruce se svou schopností být hutnou zkratkou, což vytváří napětí mezi jasností a otevřeností. Tím práce se symboly zapadá do konceptu, o který nám v happeningu jde, tedy že sdělení nepředáváme, ale necháváme mezi aktérem a divákem vznikat význam. Symboly vyvoláváním významů člověka nutí přemýšlet a hledat „ten pravý“.

---

⁷⁵ I když Posvícení nepovažuji za happening, protože jde o pravidelnou akci s jasně danou hranicí mezi organizátory a diváky je to performativní vstup do veřejného prostoru se společenským tématem. Díky tomu se s ním v řadě momentů překrývá a jeho organizátoři si kladou podobné otázky. Více k rozdílu mezi Sametovým posvícením a happeningem v *Happening: Mezi záměrem a hrou*, 2017, NAMU, s. 133. Dostupné také z ufar.ff.cuni.cz/sites/default/files/imce/Radek/happening_web_0629.pdf.

⁷⁶ Radek Chlup v „Symbolická účinnost v Sametovém posvícení“, in *Happening: Mezi záměrem a hrou* s. 186, Chlup k rozlišení mezi znakem a symbolem odkazuje na Victora Turnera „Symbols in Ndembu Ritual“, s. 28-29.

Symbyly jsou v akci přítomny, ať si to uvědomujeme, nebo ne. Proto je zásadní s nimi pracovat vědomě a důsledně, jinak nejenže nevyužijeme jejich potenciálu, ale jejich hutnost se může obrátit proti nám. Významy se mohou vzájemně přehlušovat, protiřečit si, nebo se z nich může vyloupnout něco skrytého, co jsme nečekali a co do vyznění nepatří – a pak namísto kondenzace nastane zmatek.

ZPŮSOB PRÁCE SE SYMBOLY (A METAFOROU) V HAPPENINGU

Když se řekne symbol, představíme si většinou symboly navázané na náboženství (kříž) nebo stát (vlajka), případně symboly tradiční kultury (májka). Symboly máme běžně spojené spíše s něčím výsostným, posvátným, vznešeným. Pro začátek nebudu pracovat s takto silnými symboly, ale s takovými, o kterých by nás jako o symbolech přemýšlet nenapadlo. Přesto se s nimi dá zacházet „symbolicky“, a proto je budu pro potřeby happeningu nazývat symboly.

Vysvětlím to na příkladu, se kterým jsme se setkali už v kapitole *Momenty*. Když jsme nesouhlasili s „optimalizací“ pražské hromadné dopravy, tak jsme, převlečeni za zřízence Dopravního podniku, zabalili člověka-cestujícího do fólie a překládali ho z tramvaje do tramvaje. Co jsme tou situací rozehrávali? Nezacházeli jsme s cestujícím jako s člověkem, který má své potřeby, ale jako s balíkem, který se má dopravovat efektivně. Dále – když o někom řeknu, že je balík, soudím, že není úplně bystrý, a tím pádem s ním mohu manipulovat stejně jako s věcí. Jak s věcí – tak i s člověkem, balík se nebrání, a člověk-balík si nechá leccos nakukat. Další věc, kterou balík evokuje, je balík peněz. Změny v jízdách řádech zavedl Dopravní podnik⁷⁷ prý proto, že chtěl šetřit peníze daňových poplatníků (jenže šetřit zrovna na pohodlí cestujícího není funkční a balík se tím rozhodně nezíská).

Balík jsme si nevypůjčili z tradice, náboženství ani státnosti. Co nás tedy opravňuje uvažovat o něm jako o symbolu, jak došlo k proměně z „obyčejného objektu“ na symbol?⁷⁸ Za prvé ona vícevýznamovost. To ale není nic neobvyklého, to jazyk umí. Náš happeningový balík ale i zároveň k tomu vyjadřuje vztah Dopravního podniku k cestujícímu. Jak jsme k takovému propojení dospěli? Tím, že spojujeme dvě věci, které by nás sice hned nenapadly, ale potenciál propojení v nich je. Hledáme tu pravou metaforu.

Ze základní školy jsme většinou zvyklí považovat metafory za záležitost neobvyklého jazyka, za prostředek básnické obraznosti a řečnických obrátů. Metafora ale ve skutečnosti prostupuje celý náš každodenní život. Náš obyčejný pojmový systém, v jehož rámci myslíme i jednáme, má v podstatě metaforickou povahu.⁷⁹ Například i věty „jde to s ním z kopce, přijde kvůli ní o rozum, je do ní blázen“ jsou metaforické – nevyjadřují viditelnou skutečnost přímo, ale obrazy, v jejichž světle tato skutečnost nabývá nového významu. To znamená, že při hledání výstižných obrazů pro danou situaci nemusíme být nadstandardně kreativní, stačí uvažovat obyčejným způsobem. Metafora umožňuje pochopit jeden jev na základě druhého: Zvýrazňujeme díky ní určitou životní zkušenost (v odpolední špičce se v tramvaji často dost tlačíme) a ostatní (v dopoledních hodinách bývá jízda tramvají příjemná a navíc máme jednu z nejlepších MHD na světě)

---

⁷⁷ Zde se dopouštím zjednodušení. Ve skutečnosti jízdni řády po Praze organizuje městem vlastněná společnost Ropid. Jenomže Ropid nikdo nezná, a proto občanské iniciativy do tiskových zpráv takto zjednodušují. Je třeba dodat, že v roce 2017 byl provoz veřejné dopravy naopak posílen nejvíc za jeho historii.

⁷⁸ Jakákoliv věc může vystoupit ze své prakticko-komunikační roviny a proměnou kontextu se „nabít“ širším významem. Například i kříž byl původně šibenice.

⁷⁹ George Lakoff a Mark Johnson ve své knize *Metafory, kterými žijeme*, Host, Brno 2002, s. 15.

necháváme stranou. Zúžení kontextu a zaměření se na jeden z aspektů je nutné, aby se metafora mohla „strefit“, to znamená, aby vystihla analogičnost vztahů mezi jevy, které „přirovnává“ - nebo lépe řečeno propojuje.

Zatímco v běžném životě s metaforami pracujeme jazykově, v happeningu nezůstáváme u slov, ale metaforu fyzicky ztvárníme. Fyzické ztvárnění je důležité proto, že nám pomáhá téma uchopit i jinak než jen v čistě mentální rovině. Když metaforu najdeme, vezmeme ji doslova – a ztělesníme ji. Metafora tím vystoupí do popředí, získá na významu. Díky tomu, že metafory za běžných okolností doslova nebereme, tak jejím ztvárněním vystoupí absurdita, na kterou chceme upozornit. V případě cestujícího-balíku se Dopravní podnik najednou stává přepravcem materiálu namísto člověka.⁸⁰

FYZIČNO A EMOCE

Symboly umí tedy kromě mnohovýznamovosti ještě dvě zásadní věci. Pokud obraz cestujícího-balíku nenechám na úrovni jazykové, ale ztělesním ho, stává se mocnějším. Proč? Manipulace s balíkem pak už na nás působí nejen na úrovni mentální, ale i fyzické. To znamená, že si o situaci cestujícího nejen něco pomyslíme, ale reagujeme i tělově. Pokud stojí balík nehybně opřen o stěnu tramvaje, naše tělo jeho tělové napětí zrcadlí a nepohodlí cestujícího už není jen myšlenková představa. O balíku nejen mluvíme, ale ztvárníme ho a téma z roviny racionální dostaneme na rovinu smyslovou. Nejde tedy jen o výstižnou myšlenku, ale fyzickým ztvárněním přímo zasahujeme i rovinu, která sice není jasně pojmenovatelnou součástí našich úvah, ale vrhá na ně nové světlo. Takto tělesně funguje celý happening a symboly v něm tuto fyzickou hloubku umocňují svou hutnou zkratkou.

Třetí rovina působení, vedle racionální a fyzické, je rovina emocí. Symbolická akce vyvolává v divákovi emoce, které vznikají nejen jako reakce na informaci, ale i jako emoční reakce na zážitky vtělené akce. Tak v nás vzniká cosi jako ozvěna, kdy s námi původní podnět rezonuje v několika sférách. Když námi projede tělová představa mačkání se, cítíme se nepříjemně, nechceme to a uvědomíme si, že nechceme být jako balík co nejrychleji přepraveni k místu určení, ale chceme si jízdu užít po svém, třeba si číst nebo koukat z okna. Sledování zabaleného a nakládaného člověka jako balík nás nechá poznat, oč jde, jedním rázem, zatímco zpráva o změnách v dopravě, i kdyby přiznala, že bude méně tramvajů nebo míst k sezení, nás tak snadno nezasáhne.

Pro ty, kteří se s happeningem ztotožňují, se může heslo „cestující je balík“ stát symbolickým popsáním změny v dopravě, a mohou zahrnout tento obraz natrvalo do svého porozumění a postoje k fungování hromadné dopravy. Tohoto vystižení jsme dosáhli vícevýznamovou metaforou, kterou jsme proměnili ve fyzickou akci, případně obraz. A k metafoře jsme dospěli satiricky, zveličením – protože, ve skutečnosti s námi Dopravní podnik jako s balíkem nenakládá. Stejně jako happening, tak i symboly vyvolávají v člověku něco, co není plně verbalizovatelné a nejde vystihnout jen prohlášením. Nejenže koncentruje a spojuje významy, ale také vyvolává v člověku usazené fyzické a emocionální reakce. Působením tří vrstev – racionální, emoční a fyzické – si uvědomíme, že máme k mačkání se v tramvaji odpor a že si chceme svůj čas užít v pohodlí.

---

⁸⁰ K roli ztvárňování metafor ve vztahu k Sametovému posvícení viz Radek Chlup, „Symbolická účinnost v Sameťovém posvícení,“ in *Mezi záměrem a hrou*, s. 174. O stranu dál uvádí příklad metaforické tematizace rasismu: „Jedna ze skupin své vystoupení podřídila metafoře „čištění“ společnosti od menšin: „Čističi“ měli na hlavách kbelíky a v rukou košťata, cíl jejich činnosti reprezentoval kontejner na odpad, z něhož trčely lidské končetiny. Díky fyzickému ztvárnění je mentální postoj „čističů“ lépe uchopitelný a lze lépe tematizovat jeho nepatřičnost.“

Aktivací stránky rozumové, ale i emocionální a tělesné, nás symbol zasahuje a vtahuje do tématu hlouběji, než by to dovedly jen argumenty. Zároveň nejde o to, aby divák všechny významové roviny okamžitě rozluštil, nejspíš si uvědomí jen kousek z celkového obrazu. Ani mně jako organizátorovi při plánování nedochází symbolické souvislosti v míře, kterou zde popisuji, tu rozkrývám až tímto rozbořením. Při přípravě a v akci je organizátor veden inspirací, hrou, intuicí. Ale symboly na nás působí, i když si je přímo nepojmenováváme. Jsou součástí naší zkušenosti, oslovují nás na hlubší nevědomé rovině.

PRO VÁCLAVA KLAUSE SVATOZÁŘ

Na cestujícím balíku jsem ukázala častější způsob práce se symboly, které jsou na míru happeningu. V dalším příkladu se setkáme se symboly, které v naší společnosti již existují i mimo happeningový rámec. Váží se v něm na tradičně kulturní, náboženský i státní kontext. Symbolická složka happeningu je v nich patrnější a organizátoři s ní pracují přímo a do velké míry vědomě, proto mohu symbolickou vrstvu ukázat důkladněji.

Ve velkolepé akci *Svatořečení* se organizátoři rozhodli k absolutnímu kroku – prohlásit a rituálně zajistit tehdejšího prezidenta Václava Klause za svatého. Stejně jako (tradiční) symbol rozehrává více významových rovin, tak organizátoři na více rovinách vycítili, proč bylo vhodné přistoupit právě k tomuto aktu.

Za prvé sebepojetí (bývalého) prezidenta přesahuje realitu a potenciál smrtelníka. Václav Klaus o svém jednání a činech hovoří jako o bezchybných, a navíc sám sebe prezentuje na základě těchto svých kvalit jako vzor pro generace současné i budoucí (je to znát i z jeho memoárů Rok první až Rok Devátý). Svatozář symbolizuje neomylnost, nedotknutelnost, tedy vyvýšení z lidské úrovně. Jestliže si Václav Klaus sbírá a v pracovně vystavuje medaile a diplomy všeho druhu, je nasnadě domněnka, že by o vyznamenání sám stál. Svatozář navíc ještě žádný smrtelník zaživa ještě nedostal. Za třetí se svatozářím souvisí i obraty jako „svatoušek“ nebo „tvářit se jak svatej“. To by vystihovalo jeho nepřiznávanou roli v divokých letech privatizace státního majetku, nebo okolnosti jeho druhého zvolení do prezidentského úřadu a další otazníky, nebo spíš vykřičníky, které jeho politickou kariéru provázejí. Svatozář pak nejenže pokryje minulost, ale hodí se i pro bezpečné pokračování jeho způsobu politiky. Svatozář poslouží jako doživotní imunita.

Právě politické skutky Václava Klause, ať už byly jeho přímou zásluhou, či důsledkem jeho (v různých funkcích) panování, byly oficiálním důvodem pro svatořečení. Natolik překračovaly zdravý rozum, nastavená pravidla a zákony společnosti, že je organizátoři mohli prohlásit za zázračné a náležitě zapsat.⁸¹ Například zázrak s kupónovou privatizací: „Když statky pozemské v zemi naší rozdíleny byly, tu moudře kázal všechna světla zhasnouti, by každý dle schopností svých podílu svého na statcích obecných po zásluze dosíci mohl. I nastala tma po celé zemi a v době té mnoho úkazů podivuhodných na nebi, na zemi i v podsvětí se dalo, nad nimiž dodnes rozum lidský se pozastavuje se, jedni zázrakem jmění své rozhojnili, jiní pak nenadále statků svých pozbyli.“⁸²

---

⁸¹ O tom více v rozhovoru s Václavem Němcem v příloze s. 113.

⁸² Celou akci organizovala (r. 2011) pro tento účel založená iniciativa Z.L.O.S.T. (svým názvem odkazuje k iniciativě D.O.S.T.). Ta uspořádala prezidentovy skutky, prohlásila je za zázraky, sepsala je do pamfletu jako žádost kongregaci. Příklad dalšího ze skutků: „Vždy za pravdu se neochvějně bral, aniž jazykům zlovolným sluchu do-

NAPOJENÍ NA TRADIČNÍ SYMBOLY

Hlavní důvod, proč si mohli organizátoři svatořečení dovolit, byla tradice jednoho již existujícího svatého Václava. Pojítkem je křestní jméno a to, že oba Václavové byli hlavou státu. Další pro-
pojení je v tom, jak Václav K. na svého „předchůdce“ aktivně navazuje sám. Angažuje se při
svatováclavských slavnostech ve Staré Boleslavi, někdy dokonce i v rámci mše. Je to i díky tomu,
že se hlásí ke kardinálu Dukovi a po jeho boku hovoří o tradičních hodnotách, o ochraně rodiny
a této zemi. Tím se stal ochráncem i chráněncem církve, která svatořečení zařídila i předchozí-
mu Václavovi.

Jaký význam svatý Václav pro Čechy reprezentuje? Asi i neznabozi vědí, že čeká v Blaníku s voj-
skem, aby zachránil Čechy, až bude nejhůř. Svým způsobem je svatý Václav symbolem paradox-
ním, protože jako historická osobnost toho moc nedokázal, byl podřízen sousednímu státu a
ještě ke všemu byl nakonec zavražděn bratrem. Není to typ Karla IV., který buduje říši, šťastně
zemře a celý život je nejen součástí, ale i hybatelem evropského establishmentu. Ovšem právě
proto byl první Václav vhodným kandidátem na světce, světci se přece nerealizují ve světské
moci. Proto je Václav příhodným svatým pro Čechy, kteří byli často podrobena „cizí moci“. Svatý
Václav dodával duševní a duchovní sílu v situacích, kdy se nedostávalo síly světské. Svatost je
moc duchovní. Václav sice byl zprvu součástí moci světské, ale ta ho zlikvidovala. To mu dodává
vůči světské moci větší subverzivní potenciál, než mají svatí, kteří byli poustevníky nebo založili
kláštery. V osobě našeho patrona se kondenzuje motiv neúspěšné světské moci – a od ní zřetel-
ně odlišené moci duchovní.

Protože svatý Václav není patronem etablovaných vladařů, ale poddaných, je deklarované na-
pojování Václava Klause o to nepatřičnější. Svatého Václava máme dnes spojeného s Václav-
ským náměstím jako místem společenského odporu. Je to klíčové místo, kde se národ shromaž-
ďoval k oslavám i k truchlení, ale kde se dělají i ty největší demonstrace; 17. listopadu chce
navštívit i většina těch, kdo si vyjdou do ulic připomenout hodnoty Sametové revoluce. Svatý
Václav má tedy tuto subverzivní konotaci. I proto je tak absurdní, že se Václav Klaus snaží na
svatého Václava napojit, byť jen nepřímo. Ambice stát se jako svatý Václav naším patronem,
směrodatnou morální i mocenskou autoritou, může být pro dočasně všemocného člověka, který
touží být veleben, tak lákavá, že mu rozdíl mezi mocí světskou a duchovní připadá bezvýznamný.

Václav Klaus ve své reálné působnosti často čerpal ze síly symbolů. Na to happening reaguje, a
spojení mezi ním a svatým Václavem shazuje. Ukazuje, že ve skutečnosti takové spojení neexis-
tuje a že snaha vytvořit ho pro politické účely je směšná. Symbol svatého Václava umožňuje
zesměšnit Václava Klause, který si na symbol jen hraje. Hraje si i happening, ale otevřeně: před-
vádí, co Klausovy snahy znamenají a dovádí je do extrémů. Tím, že se udělá Václav Klaus sva-
tým, může divák uvidět tuto neadekvátnost, přestože nezná pozadí všech jeho skutků, ani nere-
flektuje všechny detaily happeningu. Happening nezsměšňuje svatého Václava, naopak, počítá
s tím, že tento symbol je natolik silný, že obstojí, že se „obhájí“ sám.

Organizátoři se rozhodli vidinu „posvěcené autority“ zviditelnit a nevyslovenému přání vyhovět.
Svatořečení Václava Klause bylo happeningem velkolepým jak vzhledem k protagonistovi a
velikosti ztvárňovaného tématu, tak počtem organizátorů, účastníků a celkovou dramaturgií:

---

přával, aniž kdy k nebezpečství a posměchu mu z toho kynoucím přihlížel, ba byť i pravda sama proti němu
svědčila, ze zákopů svých ni o píd' neustoupil.“

Po Václavském náměstí jde slavnostní průvod duchovních, chrámového sboru, andělů i obyčejných věřících, kteří se cestou k podívané přidávají. Vepředu první z kněží nese zlatou ikonu budoucího světce. Uprostřed na masopustním koni jede Václav Klaus. Do pomalého kroku všichni zpívají chorál na známé motivy a sloky zakončují přáním Klausie eleison.⁸³ Procesí projde až pod sochu svatého Václava, kde má hlavní řečnice proslov o zásluhách světce budoucího. Pak se přistoupí ke svatořečení. Věřící pokleknou před ikonou i budoucím světcem a jeden z kněží mu podává svatozář. Tu si od něj prezident bere a sám si ji nasazuje. V tu chvíli ho dav zasypává hrstmi světcových atributů – plnicími pery.⁸⁴

V průvodu se objevují další symbolické předměty, například ikona ve zlatém rámu, na které svatý třímá své atributy. Vybraní členové průvodu zároveň ikonu v malém provedení rozdávali kolemjdoucím, takže si ji doma mohou přidělat na ledničku, ikona má magickou moc sama o sobě. V tomto případě i v přeneseném významu, Václav Klaus pro mnohé opravdu ikonou byl; jak díky funkci prezidenta, tak pro světonázor, tak jako vzor v podnikání. Zobrazený svatý třímá v ruce hned dva atributy, narcis a pero. Atribut pera si vysloužil na slavné návštěvě v Chile a narcis zase vystihuje jeho upřímné nepochybování o sobě a svých činech.

Symbols se v průvodu ovšem nevyskytují pouze jako vystavené předměty nesoucí významy. Symbolická rovina existuje nejen v symbolu jako předmětu (ikona, socha, svatozář), ale stejně tak i v symbolickém jednání. Byly to právě symbolické úkony, jimiž nakonec náš protagonista dosáhl „svatosti“. Tím, že si svatozář nasadil sám, se v našich očích přiblížil Napoleonovi, který sice byl velký vladař, ale byl by rád ještě větší – i proto se prohlásil císařem. Náš svatý se tím ovšem sám shazuje: svatozář se nedá nasadit, protože se nad světcem objevuje sama od sebe, ale v naší akci se k ní chová jako ke koruně. I to je ale omyl, ani vladařskou korunu si člověk nenasazuje sám, propůjčuje mu ji vyšší autorita, což by vladař z boží vůle i vládce z vůle lidu měl vědět. Ještě vyšší stupeň povznesení z lidské úrovně, svatořečení, může probíhat až po smrti. Nicméně náš průvod živého protagonistu v jeho jednání podporuje stejně, jako „lid“ povznášel a utvrzoval v nepřiměřeném sebepojetí našeho předsedu vlády a prezidenta.

---

⁸³ „Svatý Václave, vévodo české země, kníže náš, pros za nás Boha, svou pravou ruku, Klausie elejson.“

⁸⁴ Parafráze podle již zaznamenaného happeningu v knize *Satira. Maska. Happening*. s. XXXVI, v kartotéce happeningů.

SATIRA

Víme ovšem, že ve skutečnosti nemůžeme nikoho svatořečit. To je hra. Ani si nemyslíme, že by Václav Klaus byl vhodný kandidát na svatého. A to je satira. Satira je tradiční žánr pro kritiky politické nebo společenské situace, který umožňuje odstup od situace skrze její zlehčení nebo až zesměšnění. Satirik vykresluje a přehání jednotlivé prvky kritizované situace a jejich vztahy, čímž vystihuje podstatu problému. Jak se satirou organizátoři, ať už vědomě, nebo intuitivně, pracovali? Centrální satirický prvek je myšlenka svatořečení: Vycházíme z toho, že Václav Klaus se skoro chová a sám o sobě vyjadřuje tak, jako by snad byl svatý. Když toto *snad* a *skoro* vezmu vážně, představím si je v akci a výsledná představa funguje, ztvárním ji.

Prostor mezi realitou (tedy – naší interpretací reality) a oním *skoro* nesmí být příliš velký. Jde o to dotáhnout představu o krok (i když velký) dál, kam už ale realita směřuje sama. Proto je důležité poznat onen směr a neodbočit, jinak je výsledek křečovitý a hrdinovi naší satiry bychom přičítali něco, co mu nepatří, kam nesměřuje. Když si důvod zesměšnění „vycucáme z prstu“, nemůže satira fungovat. U Václava Klause šlo tedy o tyto kroky: je rád veleben a má rád tituly, dáme mu tedy takový, jaký nikdo zaživa nedostal. Vnímá sám sebe jako mravní vzor, uděláme ho tedy vzorem pro celý svět – světcem. Stylizuje se do otcovsko-státní role – dobře, uděláme z něj národní symbol. Obcuje s preláty, ba dokonce káže při svatováclavské mši – vše směřuje k tomu, aby se svatému Václavu minimálně vyrovnal. Nakonec vyjde najevo, že je ještě víc. Nandává si svatozář sám.

Při rozboru toho, jakým způsobem proměna prezidenta ve svatého nastala, se ukazují dva základní satirické principy. Za prvé celou dobu při zpracovávání tématu nabubřelosti přeháníme, zveličujeme. *Zveličení* je hlavní a nejčastější satirický princip uplatňovaný nejen v happeningu. Zveličení ukazuje věc v její absurditě. Druhým principem, se kterým pracujeme, je *převrácení*. My si totiž nemyslíme, že by byl prezident vzorem mravním, spíše naopak. Čili zveličujeme – a zároveň i převracíme to, co považujeme za realitu. Toto převrácení můžeme vidět i na nás, členech průvodu, kteří si myslíme, že prezident by měl jít ve skutečnosti ne před soud boží, aby byl povýšen, ale před soud světský, aby šel za katr. Když před ním poklekáme a velebíme ho, tak jím ve skutečnosti pohrdáme, ale zároveň se i bojíme jeho moci a vlivu na naše životy. Poklekem vyjadřujeme i to, že v mnoha ohledech jsme skutečně vůči prezidentovi bezmocní a happening je skoro to jediné, co s tím můžeme dělat.

Zatímco svatý je zveličený, průvod tak nepůsobí. Chová se, jak se na katolické procesí patří. Věřící nepadají na kolena každou chvíli ani se před svatým neplazí, ale pokojně jdou v pomalém rytmu svatoklausovského chorálu. Vůči svatému, který si svou roli gesticky užívá, kyne davům a nedočkavě sahá po svatozáři, je průvod v kontrastu. Zveličení protagonisty je díky tomu v komičtější, než kdybychom zvětšili všechny prvky stejnou měrou.

Když věřící dovedli kandidáta svatosti k místu proměny a poklekli, adept vylezl na štafle. V tu chvíli happening zviditelnil princip přítomný po celou dobu, a to vztah vyvýšení a shození. I pokleknutí je součástí vyvýšení, pokleknutím nejen vyjadřujeme, ale přímo stvrzujeme nebo vytváříme něco vznešeného. Ale před námi je chlápek na štaflích. To, jak vážně poklekneme, akcentuje satirický kontrast. Vyvýšení a shození zde kombinuje tradiční gesta s přímočaře komickými štaflemi, které ještě odkrytěji demaskují pocit nadřazenosti. Proslov pod sochou svatého Václava je zároveň velkolepý a ironický. Klausije eleison je kontrapunkt Kyrie eleison. Tím, že zpíváme Klausu smiluj se, vytváříme dojem nechvějné víry v tohoto člověka, což je vzhledem k tomu, že lidský jedinec nemůže v takové pozici obstát, ironické jak vůči adeptovi svatosti, tak vůči jeho uctívacům. Způsob pochybného vyvýšení ztělesňuje i kůň, který je z prostěradla a

konstrukce, která se může každou chvílí zhroutit. A to je zde i základní princip: Vyzvedávám tak vysoko, že to musí spadnout. To platí i pro atributy plnicího pera a narcisu: to, že neházím květiny, jak je zvykem, ale pera, napojují se na standardní situaci satiricky a tím ji shazují. Když se někdo rituálně skloní, má to svůj význam, když někdo stojí na vyvýšeném stupínku tak opět. Když pracujeme se štaflema, tak pracujeme se symbolickým vyvýšením, ale štaflema ho shazujeme.

A PRO MILOŠE ZEMANA PRASEČÍ KŮŽI?

Na dalším příkladu, opět s prezidentem, ukáží možnosti i úskalí symbolického působení ještě z jiné stránky. Jedná se opět o prezidentský průvod, tentokrát s následníkem Václava Klause. Organizátoři zvolili na první pohled opačnou cestu k vytváření obrazu prezidenta: místo aby dostal svatozář, byl ušit z prasečích kůží a vyplněn vajgly a lahvemi od alkoholu.

Můžeme říct, že lahve a vajgly znázorňují prezidentův vztah k alkoholu a nikotinu. S prasečí kůží už je to jinak. Sice příměr k praseti jako divák chápu, ale nevím hned proč. Jako první mě napadá příměr „špinavý jako prase“, ale tento význam za inspiraci nejspíš nesloužil. Případná fyzická podobnost mezi tímto zvířetem a prezidentovou tváří by k happeningu nestačila. Když uvažuji dál, vzpomenu si na prasata u koryta, k nimž jsou přirovnáváni politici, kterým jde především o peníze. Ale tomuto prezidentovi nejde o peníze. O co tedy jde?

Je to chování, vystupování na veřejnosti, nevybíravé komentáře o novinářích („jsou to idioti“) a napadání dalších skupin občanů, které vede snad tento způsob chování nějak k prasečí metafoře? Nebo ustálené obraty jako „ožral se jako prase“? Nebo s na odiv vystavovanou pokleslou lidovostí a prasetem jako požívačným všežravcem? Tudy snad, vědomě nebo nevědomě, mohly výtvarnice dojít k návrhu figuríny. Když se blížilo výročí prezidentovy inaugurace, chtěla hlavní organizátorka Daniela Grohová připomenout prezidentovy nectnosti, a tak ji napadlo provést figurínu po královské cestě. Jak průvod vypadal, cituji podle jejího vyprávění:

Na dřevěném vozíku seděl král v obleku a s korunou, vytvořený z prasečích kůží, dobytčích kopyt, vykouřených cigaret, láhví od Becherovky a oděný do slušivého obleku. Vozík střídavě táhlo jedenáct účastníků průvodu, kteří se tvářili rozmrzele, měli šedé obličej a oblečení. V rukou drželi rámečky s hesly arogance, lež, xenofobie, bezohlednost, nadutost, uzurpace, dehonestace a kolemjdoucím rozdávali letáčky, na kterých bylo heslo vysvětleno v kontextu v podobě zkrácené novinové zprávy. V popředí průvodu šel bubeníček, který zároveň upozorňoval kolemjdoucí na blížící se vůz. Za vozem hrála trumpetistka dekadentní fanfáry. Průvod vyrazil od Prašné brány a mířil královskou cestou na Hradčanské náměstí. Účastníci položili rámečky s prezidentovými nectnostmi před sochu T. G. Masaryka.⁸⁵

Postava krále mi přijde trefená a vypovídající. To, že ho vezou královskou stezkou k Masarykovi, také. Ale něco mi tu nesedí, co to je? Zarámovaná slova Lež, xenofobie, arogance jsou stížnosti, ba přímá obvinění. Ne že by se prezidenta netýkaly, ale užitá slova, byť ve formě rámečku, působí jako transparenty na politické demonstraci, a ty do happeningu nepatří.

---

⁸⁵ Viz „Kartotéka“, s. 53.

PRÁCE SE SATIRICKÝM TEXTEM

Když přivezli figurínu na hrad, rozestavěli kolem sochy prvního prezidenta výčet nectností prezidenta současného, jako kdyby Masarykovi žalovali. I kvůli zobecnění výtek pod názvem „nectnosti“ začíná happening zavánět něčím, čemu by se organizátoři měli vyhýbat jak čert kříži, a to moralizováním. Happening není svou (hrovou) podstatou morální kritikou, ale jde mu o pozici šaškovskou, ze které dění glosuje a vyjadřuje v obrazech. Rámečky jsou jiný žánr, který happening narušuje. Z hlediska satiry jde o nedodělanost, text v rámečcích je totiž výchozím materiálem pro další zpracování. Inspirativní je, jak se s tímto vyrovnali organizátoři Sametového posvícení. Zavedli pravidlo, které přímé užívání jasně formulovaného sdělení nepovoluje: „Tímto pravidlem se organizátoři snaží zamezit fosilizaci celé události v myslích diváků [...] (organizátoři posvícení) chtějí zkrátka zabránit tomu, aby divák dospíval k ukvapeným a černobílým záměrům. Potřebuje v divákovi evokovat stav otevřenosti podnětům, který umožní navázat s průvodem vnitřní dialog.“⁸⁶ Toto navázání dialogu je klíčové nejen pro zahájení dialogu mezi divákem a průvodem, ale i v divákovi samotném. Jde o to upozornit ho na téma a nechat přemýšlet a vytvářet si postoj, ne mu nějaký postoj přímo ukázat nebo dokonce vnucovat. Těžko se stane účastníkem dialogu, když mu na kus papíru napíšeme, co se nám nelíbí a proč protestujeme. Transparentům se organizátoři Sametového posvícení brání i proto, že poutají příliš mnoho pozornosti. Po přečtení už divák to, co se děje kolem, vnímá na základě významu, který právě na základě doporučení pochopil. To je pro většinu z nás přirozené, protože jsme zvyklí spíš myslet, než vnímat.

Pokud bychom chtěli rámečky pro akci využít, jak jinak s nimi naložit? Rozhodně dodržet satirický žánr. To je náročnější a ne v každé skupině je někdo, kdo to dokáže sám, proto je lepší hledat společně. Funkčním východiskem spolupráce skupiny nebývá dlouhý text, ale navrhování výstižných slov nebo vět. Inspirací může být právě text Václava Němce o skutcích předchozího prezidenta. Ten je sice obsahem (autor sledoval skutky prezidenta dlouhodobě a psal o něm novinové články) i formou (jako filosofovi je mu práce s textem vlastní) možná příliš náročným příkladem, ale vystihuje, jak se satirou zacházet. Už klíčové pojmenování: zatímco u Miloše Zemana máme nectnosti, u Václava Klause to byly zázračné skutky. Nabízí se proměna nectností na ctnosti. Například vybrané prezidentovy výroky by mohly být vyzdvíženy jako morální vzor pro mládež hodný následování v komunikaci, například s učiteli, rodiči nebo jen sami mezi sebou. Rozmístění rámečků kolem Masaryka by pak dávalo smysl – prezident pokračuje v jeho linii prezident – příklad pro svůj lid.

DODRŽET SATIRU

Podobně jako rámečky mi v tomto happeningu nesedí ještě jedna věc. Kdo jsou ty šedé postavy, které táhnou káru s prezidentem-králem? Jsou to nešťastní poddaní, kteří odsuzují jeho nectnosti a je jim zle i z toho, že ho musí táhnout? No ale tihle, kteří si na něj stěžují, ti ho asi nevolili, ne? Ti spíš doma skřípali zuby, nebo organizovali protestní akce. Proč ho tedy vezou na hrad? Neměli by ho vézt jeho podporovatelé? Situace je nepřehledná, nedrží pohromadě, vztah mezi králem a poddanými je nejasný. Takto by z toho prase vyšlo vítězně. Happening ale děláme

---

⁸⁶ Martin Pehal, „Sametové posvícení jako hra symbolů“, in *Happening: Mezi záměrem a hrou*, s. 140. Inspirativní může být i pravidlo Sametového posvícení, kdy zobrazený text musí být srozumitelný pouze ve vztahu k prvkům v rámci skupiny, ale nikoliv sám o sobě. Jazyk pak nefunguje jako přenašeč informací tím způsobem, že by se divák dozvěděl, kdo a proč před ním defiluje. *Tamtéž*, s. 148.

proto, že chceme vyhrát my, co tedy chtějí organizátoři, když si jedou stěžovat na zlého tatíčka k pomníku tatíčka dobrého? Má slézt ze soklu a zastat se jich?

Problém je, že se tvůrci vyjádřili přímo sami za sebe. Svou občanskou angažovanost brali příliš vážně a doslova. Do happeningu se tak dostala jejich nálada a moralistický tón: král je prase, fuj, a my z toho máme depresi. Dojít ke svatořečení nebo i jen glose, že cestující je balík, je kus cesty. Tu nám umožňuje náš postoj. Pokud bychom situaci v MHD brali pouze vážně, vydali bychom prohlášení, že je méně měst k sezení a že cestující není žádný balík. Připustit a vzít do hry, že cestující balík je, je o pár kroků dál. Téma mohu brát pořád vážně, ale zároveň si ze situace dělám srandu. Organizátoři stejně jako u rámečků neudělali potřebný odstup od reality a především od sebe. Svou každodenní náladu lze vzít jen jako impuls, který se může transformovat do nové hrové úlohy. Satira je jako barevný filtr, přes který se na něco dívám, zabarvuje všechno, nejen protivníka, ale i mne. V každém dílčím prvku je vědomí (satirického) odstupu a tyto prvky jsou v souhře a vzájemně se posilují.

Se satirou se v případě figuríny krále pracovat podařilo. Přestože je prasečí, tak se usmívá a vypadá nadmíru spokojeně, v podstatě je estetický, tvůrkyně mu věnovaly značnou péči. Na sobě má oblek (nikoli hnůj, ten si případně asociujeme). Na rozdíl od šedivých postav zapadá do obrazu inaugurace. Jak se tedy orientovat v tom, co funguje v rámci satiry, co spolu hraje, a kdy se to začne sypat? Za prvé jakmile jednou jednáme v satirickém modu, tak je jasné, co chceme způsobit – rozesmát sebe i ostatní. V satirě smích a remcání nejde dohromady. Za druhé je důležité si uvědomit, že se nesměji jen konkrétním postavám, ale i obecně lidským vlastnostem nebo situaci. Ve Svatořečení se tematizovala ješitnost, nadutost – a na druhé straně (tedy té „naší“) také servilita. Nejde už jen o konkrétního člověka, ale o obecně rysy a činy ve funkci – ať už ve funkci prezidenta nebo občana. I zde se fungování satiry a symbolů prolínají: směju se sice něčemu konkrétnímu, ale to zároveň dostávám na obecnou rovinu, díky tomu to začne rezonovat s naší obecnou zkušeností, a tím to má větší sílu. Nejde jen o konkrétní problém, ale o jeho zobecnění a spojení s námi.

Za třetí si musíme dát pozor na moralizování a nezapomenout si dělat legraci i ze sebe. Při *Svatořečení* poddaní poklekli a přijali svou podřízenost. To je cesta od výsměchu ke vtipu. Protože posměch je jen ventil, ale „můžu hledat dvířka k tomu, jak se smát jinak, jak něco investovat, aby to nebyla jen reakce na tíseň, instinktivní upouštění páry, kdy bych mohl řvát nebo proklínat, ale já se místo toho chechtám, protože je to bezpečnější. Je možné hledat a objevovat, co je vlastně k smíchu.“⁸⁷ Toto hledání a objevování je tvůrčí proces, který nás může dovést k proměně postoje a osvobodí od našeho pocitu vzteku a bezmoci. Otázka pro královský průvod potom je, jak to že tento odstup nenastal, když socha musela dát výtvarnicím značné množství práce? Socha tento odstup v sobě měla, ale další nesourodost vznikly nejspíš tím, že ji vytvořily již půl roku před akcí, ale nápad s průvodem vznikl jindy a s jinými lidmi. Kdyby ji tvořili i ti z průvodu, dostali by šanci na proměnu postoje.⁸⁸ Poťouchlá radost ze vznikající sochy by jim pomohla kýžený odstup si najít.

Obvykle se satira vnímá především jako výsměch, ale chci zdůraznit, že potenciál satiry je větší. „Zasmát se dá velmi rozdílně. Zasmát se mohu sama nebo s někým, můžeme se smát spolu, nebo se můžeme smát proti někomu. A když proti někomu, můžu se zasmát tak, že to osvobo-

---

⁸⁷ Z rozhovoru s Janou Pilátovou z knihy *Satira. Maska. Happening*, s. 105.

⁸⁸ Což práce s hmotou nabízí a právě s tímto procesem se při výrobě masek na Sametové posvícení počítá.

zuje, nebo tak, že mě to naopak přilepí na mé místo."⁸⁹ Dobrá satira je jako dobrý vtip, který se liší od výsměchu tím, že je vždy sebereflexivní. Pokud se druhému vysmívám jako někomu, kdo je jiný, tak vnímám vysmívané vlastnosti jako zcela cizí. Ale ve skutečné satíře a skutečném vtipu jsem to trochu i já. Vtipům bychom se zdaleka tolik nesmáli, kdybychom se s jejich postavami alespoň částečně neidentifikovali.

SATIRA, SYMBOLY A METODIKA VZORCŮ

Pro vytvoření satiricky a symbolicky komplikovanější akce stojí za to si uvědomit hlubší strukturní logiku satiry a tu respektovat. Tento strukturovaný přístup popíšu pomocí vztahu dominantního a subverzivního vzorce. Inspirací je mi britská antropoložka Mary Douglas a její analýza vtipů. Vtip podle ní „uvádí nesouvislé prvky do vzájemného vztahu takovým způsobem, že jeden přijímaný vzorec je zpochybněn vynořením dalšího vzorce, jenž byl v tom prvním jakýmsi způsobem ukryt.“⁹⁰ Vtip do poslední chvíle rozvíjí dominantní vzorec, nějakou situaci, která nám je běžná, ale na konci je překvapení, ona subverze. Dominantní vzorec může mít devadesát procent prostoru, „shodí“ ho však pár zbývajících pár slov. Například oblíbené vtipy Američan, Rus a Čech⁹¹ sice pracují s klišé, přesto je posluchač celou dobu napjatý, jak to dopadne. Dominantním vzorcem jsou zde dva silné národy, které mají vzhledem k Čechovi neomezené prostředky a chovají se přímočaře. Čech je ale vždy převezme tím, že předpokládaná pravidla hry obejde, „podvrátí“.

Happening dělá v tomto ohledu něco podobného jako vtip, byť s některými odlišnostmi. Vezměme si v našem průvodu samotnou sochu krále: Král, jak se na krále patří, jede v průvodu. Jede vyvýšen. Je slavnostně oblečen. Z větší vzdálenosti splňuje dominantní vzorec, který králi v průvodu náleží. Ale při bližším pohledu zjistíme, že je ušit z prasečích kůží. To je subverzivní prvek, v němž spočívá vtip celé akce. Kdyby organizátoři vezli rovnou špinavé prase, tak tento moment vtipu nenastane. To, že je v obleku, rozehrává mezi dominantním a subverzivním vzorcem napětí.

Zásadní rozdíl mezi vtipem a happeningem je samozřejmě v tom, že ve vtipu je hlavní moment převrácení, a tedy i výbuch smíchu, na konci, zatímco v happeningu tomu tak většinou není. V případě královského průvodu je problematická podstata krále zřejmá od začátku.⁹² To předpokládá mírně odlišnou práci se vzorci: zatímco ve vtipu je subverzivní vzorec po většinu času úplně skryt, aby se v závěrečné pointě mohl nečekaně vynořit a opanovat situaci, v happeningu je zpravidla subverzivní vzorec zřejmý po celou dobu, a proto je třeba dbát na to, aby příliš nebil do očí a pouze nenápadně zpoza dominantního vzorce vykukoval. Pokud situace vypadá na

---

⁸⁹ Z rozhovoru s Janou Pilátovou z knihy *Satira. Maska. Happening*, s. 105.

⁹⁰ Mary Douglas, „Jokes“, in *Implicit Meanings: Essays in Anthropology*, London – New York: Routledge, 1975, s. 96; cituji podle Radek Chlup, *Vtip a náboženství. Posvátno jako mysterium ludicrum et ridiculum*, Religio, Brno, 2005, s. 263.

⁹¹ Čech, Rus, Američan a Skot letí letadlem, když to náhle začne padat k zemi. "Dohodneme se," navrhuje Skot, "že ten, kdo to přežije, dá těm ostatním dvě stě liber jako výpomoc na cestu do nebe a poděkování Bohu, že to přežil." Letadlo spadne a jediný Skot to nepřežije. Zbylí tři mu jdou na pohřeb. Američan hodí do rakve dvě stě liber, Rus také hodí do rakve dvě stě liber, podle dohody. Čech vypíše šek na šest set liber, hodí jej do hrobu a vezme si čtyři stovky zpátky.

⁹² Na druhou stranu v příkladu *Předávání Nobelovy ceny pro Václava Klause* měla akce strukturu vtipu i časově – tvářili jsme se vážně, pronášeli slavnostní řeč, byli slavnostně oblečeni, drželi květiny a diplom... jen obsah řeči začínal být čím dál víc dvojsmyslný.

první pohled především vážně, pak se subverzivnímu prvku zasmějeme tím spíš. Jestli se podařilo trefit prvek, který si říkal o převrácení, a urovnat kolem něj ty ostatní, poznám podle napětí, které táhne každou dobrou akci. Pokud vezu prezidenta, který vypadá jako prase, vzniká kontrast, který napětí vytváří. Pokud toto prase oslavuji, napětí roste. To se ovšem nestane, pokud jsem z prasete v depresi.⁹³

Dívat se na happening touto šablonou vzorců je praktické v tom, že nám to umožňuje lépe analyzovat některé momenty, v nichž happening ne zcela funguje. Zatímco v našem průvodu sice vzorce dobře fungovaly v dílčím prvku sochy, u průvodu jako celku už dodržované nebyly. Rozeberme si podrobněji, v čem byl problém a jak by mohla vypadat důslednější práce se vzorci.

Happening chtěl tematizovat stav, kdy je na jedné straně prezident tradičně ten nejváženější reprezentant státu, ale v tomto konkrétním případě se chová nemožně, zároveň přesto to spousta lidí přijímá. Výchozím bodem je tak v tomto případě váženost funkce, kterou lze vhodně vyjádřit korunovačním průvodem. *Původní* korunovační průvod se pro nás stane *dominantním vzorcem*. K tomuto dominantnímu vzorci je třeba vztáhnout problematické chování tohoto konkrétního prezidenta, jež bude hrát roli vzorce subverzivního. Má-li ovšem nastat ten správný „vtipový“ efekt, nesmí tento subverzivní vzorec příliš dominovat. Měl by být pouze ukryt v pozadí, zatímco hlavní tón musí udávat vzorec dominantní.

Připomeňme si jen, jak před staletími onen původní vzorec vypadal: Oslavný průvod plný fanfár a provolávání slávy směřoval důstojně na Hrad, kde byl král korunován. Co to znamenalo, jaký význam měla korunovace pro stát a jaký význam měl král pro svůj lid? Naši obrozenci v 19. století jako posledního českého krále uznávali Ferdinanda V. právě proto, že se nechal na pražském hradě korunovat. Musel to tedy být pro lidi důležitý fakt, a možná ani ne fakt, jako zcela proměňující akt. Král plnil sjednocující funkci pro všechny lid, měl všem a každému dodávat pocit, že je královská moc ochrání,⁹⁴ což se ustavovalo právě na začátku – korunovací.⁹⁵

Průvod byl oslavný především ceremoniálně, lidé měli jásání jako zadání, ale řada z nich mohla mít nefalšovaný důvod k radosti i díky pocitu sjednocení, ochrany a síly i vzhledem ke svátečnímu volnu a různým darům pro oslavovatele. Když se vrátím k naší skupince vezoucí krále, vidím, že k radosti mají daleko. A tím se obraz stává nejasný a divně se třísť. Opakuje se zde podobný omyl, jako u textu v rámečcích: Satira funguje, jen když je vznikající obraz soudržný a dílčí prvky neutíkají každý jiným směrem. Stejně to platí pro symbolické vzorce. Pokud oslavujeme krále a vezeme ho na hrad, je na místě slavit, i když je král prasečí. To se může zdát organizátorům na první pohled přeházené (nechci oslavovat toho, koho nesnáším), ale přehazovat a obracet naruby (neboli invertovat) můžeme a máme, jen ne nahodile a všechno. Musíme zachovat souhru

---

⁹³ Tento způsob převrácení, kdy vezeme a oslavujeme pokřiveného krále, z naší a jiných kultur známe velice dobře – s tím si hraje masopust. Masopust je jeden z kontextů, kterým musím na tento happening pohlížet, i když v masopustu konkrétní prezident nejedí. Masopust je velké téma samo o sobě, ze kterého český satirický happening také čerpá. Nechávám (celou dizertaci) tento fenomén stranou pro jeho přílišnou komplexitu a zároveň pro to, že se mu věnuje podrobně v tematicky podobné práci kolegyně Olga Cieslarová.

⁹⁴ Viz Jean-Paul Roux: Král má úzké vazby s božstvem [...], je však zároveň i člověkem v plném smyslu tohoto slova, který svým způsobem zahrnuje či symbolizuje celé lidstvo. [...] Král usměrňuje kosmický řád, počasí, přírodní jevy, pravidelnou obnovu stvoření, úrodu plodnost a zdraví, za něž rovněž nese zodpovědnost. Jean-Paul Roux, *Král. Mýty a symboly*, Argo, Praha, 2009, s. 30.

⁹⁵ Pouto mezi panovníkem a poddanými vyzářovalo i z veselí, jaké pravidelně provázelo obřady královského svěcení. Tento rituál [...] byl i lidovým svátkem, jaký lze jen těžko srovnávat s odměřeností současných oficiálních ceremonií. *Tamtéž*, s. 244.

v rámci vzorce. Musím vzít do hry všechny dílčí prvky (trasa, poddaní, král, korunovace atd.) a uvážit, co s nimi. Je třeba si uvědomit, že symbol nevzniká na základě jednoho obrazu, ale že je spojnicí několika rovin, že je to celý vzorec. K inauguraci patří nejen král, ale i ti poddaní, kteří se chovají určitým způsobem. Proto si nemohu vzít jen něco (v tomto případě krále). Pokud mě napadá obraz dřív, než proberu prvky, tak ho třídím zpětně: jak se tento obraz vztahuje k původnímu rámci a celé současné situaci? Chci respektovat původní vzorec se vším, co k němu patří, ale zároveň ho propojit se situací, kterou kritizuji.

Podle původního vzorce král sjednocuje království. Na tomto vzorci chceme akci postavit. Ne tvrdíme ovšem, že ten náš „král“ sjednocuje. Stavíme proto vůči němu vlastní vzorec – vezeme krále prasečího. Je klíčové, aby náš vzorec a ten původní byly neustále ve vztahu a zároveň ten náš nový fungoval soudržně. Tedy prvky z původního vzorce by měly být zachovány, ale můžeme jim dodat další významy. A to se týká i šedivých postav. Podle původního vzorce by se měly radovat, protože vézt krále na hrad je událost zásadní pro celé království. Je tedy třeba slavit, i když je král prasečí.

Ne vždy je situace se vzorci takto jasná. O něco komplikovanější je příklad s balíkem. Zatímco u průvodu je mi jasné, že subverzivní prvek je prasečí kůže, zde žádný takový dílčí prvek není. Namísto toho jsou tu dva rovnocenné vzorce: dopravování člověka a přepravování balíku. Nemohu říct, že jeden z nich je váženější, přirozeně dominantnější. Subverzivní tu není ani jeden z výchozích vzorců, nýbrž až složený vzorec, který vznikl jejich spojením: přeprava člověka jakožto balíka. Zatímco přeprava balíku a ježdění tramvají jsou obyčejné seriózní věci, subverzivnost se do hry dostává jejich propojením do vzorce člověk-balík. Jeho komičnost spočívá v tom, že propojuje dvě vzájemně nekompatibilní věci a až v jejich spojení vznikne kontrast.

Jinými slovy, dominantní a subverzivní vzorce jsou strukturální záležitosti, nejsou to vlastnosti dílčích vzorců, které stavím proti sobě, ale celé výsledné struktury, do níž jsou tyto dílčí vzorce zapojeny. V tomto je struktura happeningu s balíkem složitější než královský průvod, ve kterém je jasné, že král bude vzorec dominantní, zatímco prase subverzivní. U balíku výchozí vzorce samy v sobě žádnou dominanci nebo subverzivnost nemají. Dominantní je až vzniklá situace, ve které se pohybujeme: Zřízenec naloží balík na rudl, doveze ho k tramvaji, vezme ho do podpaží, vynese do schodů, další stanici vystoupí a čeká s ním na zastávce. Subverzivita vzniká v kontrastu vytvořené situace, kterou bereme vážně, ale která je zároveň absurdní. Právě tato absurdnost je subverzivní. Aby však její subverzivnost mohla vyniknout a plnohodnotně existovat, musím ji vzít vážně a tvářit se, že je samozřejmá.

Hlavní problém u akcí nebývá v subverzi, ale právě v nedostatečném ztvárnění dominantního vzorce. Aktéři si nejsou dostatečně vědomi dominantního vzorce – neboli rámce situace, ve které jednají – a přistupují k happeningu především z pozice subverze, chtějí ukázat absurditu něčeho. Neberou dost vážně dominantní vzorec, a kvůli tomu se pak nevytvoří dostatečné napětí. To jsem dříve v dizertaci nazývala jako problém vypadávání z role.

Dominantní vzorec se nebere vážně, ale „dělá se recese“, například kdyby se třeba zřízenec a člověk-balík nezvyklé situaci chechtali. Stejně tak bychom ale napětí oslabili i tím, kdyby si balík stěžoval na nepohodlí – což by byla obdoba šedivých osob v královském u průvodu. Hlavní poselství tohoto modelu vzorců tedy je, že napětí v akci spočívá v důsledném jednání v dominantním vzorci. Subverzivní vzorec může být sice od začátku viditelný, ale není zviditelňovaný. Tento typ analýzy nám tedy slouží k tomu, abychom se mohli zpětně podívat na situaci, kterou vytváříme, mohli se ujistit, že všechno sedí, a zároveň v situaci jednali tak, jak si to ona žádá.

KRÁL, NEBO DIONÝSOS?

Je tradiční královský průvod tím nejlepším dominantním vzorcem, ke kterému se vztahovat? Ještě než jsem přemýšlela o významu krále pro společnost, tak mě napadl jiný obraz – průvod dionýsovský. I v tomto případě by se postavy mohly veselit, jen opojeněji. A v cíli cesty, na náměstí Pražského Hradu, by byly nachystány korunovační klenoty. Ale než by korunovační ceremonie stihla proběhnout, král by je pozvracel.⁹⁶ Jenomže, není taková scénka trochu trapná, když už pointu (prezidentovu nevolnost) známe? Scéna s korunovačními klenoty je na hradě přítomná, tak proč ji opakovat. Navíc provedení zvracení je pro happening zbytečně vulgární.

Pokud bych se k tomuto nápadu chovala jen podle citu, opustím ho pro jeho zmíněné nedostatečnosti. Pokud se na nápad podívám pozorněji, zjistím, že už motám dohromady dvě věci: Dionýsa a korunovaci. A pokud se budu zabývat i symbolickými významy, zjistím, že Dionýsovi se nepatří, aby se jel někam pozvracet. Mohl by se sice opilecky chovat, ale spíš v tom rozjařeném, vitálním smyslu. Dionýsos je sice reprezentantem bujnosti a vína, ale on těmito chaos budícími prvky doplňuje řád. Na rozdíl od našeho prezidenta, kterého řada lidí vnímá tak, že ho alkohol ovládá a činí ho zranitelným a nevypočitatelným a tím i neschopným řád ztělesňovat a plnit sjednocovací funkci.⁹⁷ Dionýsos má oproti tomu fenomén alkoholu pod kontrolou, vládne on jemu, ne naopak. Když symbolickým vzorcům věnuji, mohu se líp zorientovat v jejich možnostech a úskalích, a pak třeba i na první pohled lákavý nápad zavčas opustit.

GESTA

Jak bychom bývali mohli nejasnou roli šedivých postav v královském průvodu odhalit včas? Organizátoři při přípravě věnovali velkou část své energie vymýšlení textů v rámečcích. K ujasnění koncepce průvodu by ale víc vedlo soustředění se na to, co budou v průvodu dělat. Tím by si mohli snáze všimnout nesouladu krále na „kočáru“ se shrbeným průvodem. Vztah osob k figuríně by se vyjasnil a zároveň by se prokreslilo téma celé akce.

Pro variantu s oslavováním krále se nabízí zpěv, mávání fanglemi, vyhazování klobouku do výšky, klanění se figuríně a provolávání slávy. Taková drobná dílčí jednání můžeme nazývat *gesty*, v latině slovo *gesta* znamená provedená jednání, činy. Jasně a konkrétní gesto nám pomáhá vložit se do akce. Takové uvolněné jednání v situaci není nic samozřejmého. „Královský průvod“ šel příliš rychle, což bývá reakce na to, když jsme nejistí a chceme mít věc za sebou. V případě happeningového průvodu se ke zrychlení dá strhnout docela snadno, na rozdíl od „opravdového“ průvodu, kdy se spíš loudáme. Akce potřebuje svůj čas a rytmus, ve kterém se může rozvinout a dít, pak teprve může diváky oslovit natolik, že dostanou impuls a odvahu se přidat. Tvoříme tím místo pro jejich jednání. Gesto nejen potřebuje, ale zároveň i dává čas, pomůže mi *být*, namísto nervozity a soustředění se na to, jestli jsme dost srozumitelní nebo vtipní. Gesta je třeba si zkoušet předem, protože jinak mají účastníci tendenci se v akci gesticky chytit toho nejvýraznějšího prvku (např. hudby), což je problém, pokud ten není v souladu s celkovým vyzněním.⁹⁸

---

⁹⁶ Narážka na incident s korunovačními klenoty ze dne 10. 5. 2013, kdy prezident při slavnostní návštěvě korunovačních klenotů přišel ve stavu, který ze všeho nejvíc připomínal stav značně podroušený.

⁹⁷ Je lhostejné, zda je alkohol skutečně příčinou Zemanova chování. I alkohol je symbol, který vystihuje, jak je Zeman řadou lidí vnímán. Z tohoto úhlu pohledu je jedno, jestli prezidentovo vrávorání je ovlivněno alkoholem, nebo mu alkohol naopak pomáhá na nohách stát. Ale nějak se chová, a to vystihuje opilce.

⁹⁸ Jako se stalo jedné skupině v Sametovém posvícení, jejíž plán byl ztvárnit „agresivní čističe ulic“ (rasistické postoje). Postavy s košťaty v rukou a kbelíky na hlavách zuřivě zametaly a naslouchaly rapující vůdkyni. Nako-

Zároveň toto zkoušení předem nás dostane do akce i před ní samotnou a „zapne“ další roviny naší tvořivosti.

Význam gest v happeningu vyvstane, když pochopíme jejich význam v reálných ceremoniích i v běžném životě. Na každodenní rovině je typickým gestem podání ruky, kdy se chci s druhým sblížit. Na opačné straně může být zvednutý prostředníček. Oběma gesty vyjadřuji a zároveň utvářím vztah, obracím se na někoho, nebo proti někomu. Takto se dříve utvářely i širší společenské vztahy.⁹⁹ Podání ruky znamená také „ruku na to“ a toto gesto provádíme po podepsání smlouvy, stvrzujeme ji tím. Dnes má pro nás větší význam ona smlouva, ale dříve to bylo právě gesto, protože zavazovala celou osobu.¹⁰⁰

Gesto prostě není jen vnějšková ilustrace, ale má moc proměňovat skutečnost. V happeningu se gestickým zveřejněním vztahů situace stává srozumitelnější, v našem příkladu se ujasní role mezi panovníkem a poddanými a poddané navíc mezi sebou propojí do jedné společenské vrstvy. Z tohoto pohledu dostává svůj význam i nehybnost figuríny, protože strnulostí králové vyjadřovali svůj majestát. Gestem nakládáme nejen se svým tělem, ale i s předměty, s nimiž symbolicky zacházíme. Ty mají také vysokou symbolickou hodnotu nebo přímo moc. Proto i v happeningu s takovými předměty, například se svatozáří, podle toho nakládáme.

Zkoušením/zakoušením se gesto tvaruje, získává svůj obsah a vykresluje se tak i samotné téma. Proces nalézání gesta mi pomáhá najít a ujasnit si i můj *postoj* a nabízí mi tak něco, k čemu pouze myšlením nedostanu. S gestem mám zpětnou vazbu, neboť se mnou (na rozdíl do transparentu) něco i *dělá*. Zatímco transparent mě jen utvrzuje v tom, na co jsem si již přišel, gesto má moc proměňovat nejen vztahy, ale i nás samotné, i když danou situaci v happeningu jenom hrajeme. Jestliže házím do vzduchu čepici a juchám nad prezidentem, tak přestože mi ve skutečnosti leze krkem, děje se se mnou podobný proces, který jsem popsala v situaci s cestujícím-balíkem: fyzickým pohybem se dotýkám své psychiky a tím mohu ve svém slavnostně rozpustilém gestu prožít něco nečekaného – třeba záblesk té moci, kterou je král obklopen. Když se na chvíli pocítím být součástí tohoto magického spojení lidu a krále mohu najednou zjistit, že je mi v tom vlastně dobře.

Jak to gesto dělá? Gesto „zve“ do těla emocionalitu. Jak vysvětluje Nick Crossley, pokud tělesně hraji například stav extáze, smutku, či klidu, tak se takový stav často opravdu dostaví.¹⁰¹ Takto monarchické rituály generují majestát, který je pak vnímán jako síla, vyzařující z monarchy.¹⁰² Potom nelze říct, zda moc (ve smyslu vyzařování) král má, nebo mu ji dává lid, je to oboustranný proces.

---

nec je ale víc než slova uchvátil rytmus a dobrá nálada, a tak místo zametání začaly tancovat. Což najednou význam celého tématu značně zkomplikovalo. „Nepochybně by se vyplatilo tyto pohyby nacvičit předem, neboť tanec s košťaty v rukou nabral význam, který původně zamýšlenému sdělení zcela protičečil. Pozornost věnovaná pohybové stránce jako nositeli významu byla bohužel výrazně podceňena.“ Evelyne Koubková, „Roztančené kbelíky“, in *Happening: Mezi záměrem a hrou*, s. 166.

⁹⁹ Srov. Jean-Claude Schmitt, *Svět středověkých gest*, Praha: Vyšehrad, 2004, s. 17. „Gesta umožňují předání politických či náboženských pravomocí, jež jsou základem společenské soudržnosti, veřejně tak vyjadřují její sílu a vytvářejí její živoucí obraz, například když král přijímá do svých rukou vazalovu lenní přísahu nebo když biskup pokládá ruku na pokorně skloněnou hlavu nového kněze.“ *Tamtéž*, s. 15.

¹⁰⁰ *Tamtéž*.

¹⁰¹ Nick Crossley, „Ritual, Body Technique, and (Inter)Subjectivity“, in N. Crossley and K. Schilbrack (eds.), *Thinking Through Rituals: Philosophical Perspectives*. London: Routledge, 2004, s. 43–44.

¹⁰² *Tamtéž*, s. 44. Totéž platí podle Crossleyho i o náboženství: „Fyzik a metafyzik Blaise Pascal tvrdil, že se nemodlí proto, že věří v Boha, nýbrž věří v Boha proto, že se modlí. Svou modlitbou Boha zakoušel.“ s. 44

Proto se gestům vydáváme tak trochu všanc. To se přihodilo v jiné akci organizátorky průvodu, v happeningu *Ideální stát*: V ohradce-státu bílé ovce (lidé na čtyřech končetinách s kůží na hřbetě) vytlačovaly jednu ovci černou. Jedna z „bílých ovcí“ následně v rozhovoru přiznala, že jí celá situace mačkání byla dost nepříjemná, a tak se najednou do vytlačování pustila spontánně. Čili ovčí-stádní chování ji dostalo do stavu, ve kterém z nové perspektivy zakusila pocity, které se jí touto situací spustily. Tato jasná gesta (vytlačování) se přenáší i na diváka, který se pak stejným nebo svým vlastním gestem může k akci přidat,¹⁰³ nebo jen skrze pozorné diváctví je nechat projít svým tělem. Pokud se plně vystavím účinkům gesta a jeho symbolickému působení, pak se tím celá napojuji na celou symbolickou strukturu, ve které se situace odehrává. To, co mě proměňuje, už není jen gesto samotné, ale celá tato struktura.

Takový psychosomaticko-intelektuální krok je vlastně nebezpečný, protože ohrožuje můj původní postoj. Sama pak vstupuji na nejisté pole a zakouším, že věci nemusí být tak černobílé ani u našeho prezidenta. Co když na mocném prezidentovi opravdu něco je? Co když opravdu může něco přinášet? Vliv prováděné akce na aktéry může být nepředvídatelný. Co se ale děje každopádně, je získání odstupu. Uvolňuji a osvobozuji se od původního nastavení – deprese nad stavem věci. Tím, že gestem oslavuji toho, který mi leze krkem, procházím proměnou. Byť to nemyslím vážně, měním perspektivu. A tím opět pochopím, že to, co kritizuji, se týká i mě.

SE SYMBOLY UMĚŘENĚ

Symbol představuje nadčasovou rovinu a celou obraznou strukturu, která se vztahuje se k něčemu, co v kultuře tradičně existuje. Sílu takových symbolů ukazují na příkladech obou průvodů. Nicméně jejich symbolická míra není pro happening typická, pro něj jsou typičtější symboly v slabším slova smyslu, které bychom na první pohled za symboly ani neoznačili. V příkladu ze začátku kapitoly cestující-balík tradiční váhu nemá, stává se symbolem pouze pro danou situaci. Způsob práce je ale podobný, jako s „doopravdovým“ symbolem, nejde o tisíciletou tradici, ale o komplexní přístup k jeho rovinám.

Happening zpravidla vychází z nějakého dobrého nápadu. Typický problém pak bývá, že organizátor u nadhození prvních nápadů zůstane. Organizátoři často nápady srší, a místo aby je od určité chvíle rozvíjeli do všech důsledků a asociací, tak přihazují další. Původní obraz se začne tříštit, nebo vůbec nevznikne, a happening nedrží pohromadě. Nápady nestačí, musím s nimi konzistentně pracovat. To znamená identifikovat symbolický obraz, který za nápadem je, ten pak důsledně rozvíjet a prokreslovat – a nepřebíjet ho obrazem, který vychází z jiného nápadu (a který tím pádem míří jinam). Pak teprve může vznikat sourodý tvar. Když tímto procesem při přípravě neprojdou, tvar se nejspíš rozplizne a zůstane jen v náznaku.

Když propojím jednotlivé obrazy, začnou vznikat nové rozměry, které jsou v nich obsažené, často aniž si je uvědomujeme. Udělat z nápadu symbol znamená vzít nápad vážně a začít s ním pracovat jako s obrazem, dát mu autonomii, promyslet ho do detailů a nechat vylézt tvar. Nápad je záblesk, kdy mě napadne kousek obrazu. Rozvíjením se začnou ukazovat i jeho další stránky, na konci procesu se z něj může stát symbol, a pak celý symbolický vzorec. Dokonce, i když pracuji se symboly, které představují tradičnější vzorce, začnu v nich teprve důsledným domýšlením aktivovat další vrstvy, které by mi při povrchnější práci zůstaly skryty.

---

¹⁰³ Což se v tomto i happeningu i stalo: Jeden z diváků se do akce skutečně zapojil, oblékl na sebe bílou kůži a šel spolu s ostatními ovce vytlačovat.

Není tedy nejdůležitější tradice, která by v nás aktivovala transcendentno, hlubinnou lidskost nebo společenskou jednotu, ale konzistence – proto si mohou vystačit s balíkem. Tradiční symboly a symboly ad. hoc. můžeme vnímat jako dva póly, mezi kterými se pohybujeme. Happening *Ideální stát*¹⁰⁴ není tak symbolicky bohatý jako *Korunovace*, ale s tradičním symbolem pracuje. Organizátorka vzala do hry plakát populistického politika Tomia Okamury, na kterém bílé ovce vykopávají ze stáda ovci černou. Už Okamura (tedy spíše švýcarská neonacistická strana, od které Okamurova předvolební kampaň nápad zkopírovala) využil tradiční symbolický obraz bílé a černé ovce. Organizátorka nezůstala jen u ovcí, ale doplnila i celé stádo a pastýře, který jim určoval chování. Tím, že se napojila na tradiční symbolickou strukturu a síť asociací, získala akce větší hloubku.

Stojí za to nechat si evokovat obrazy, které za nápadem jsou, a rozvíjet je, namísto chtít to mít rychle hotové. Jinak může organizátor sklouznout k tomu, že naplácně cokoliv na cokoliv a výsledkem je třicetivteřinová banalita. Odstrašujícím příkladem pro mě byl „happening“ na demonstraci proti zvýšení DPH u knih, který se „odehrál“ na Staroměstském náměstí: Poté, co dořečnili řečníci, jsme se přesunuli o pár metrů vedle, kde se před fotoaparáty naaranžoval kat v kápi a jakože stínal civilně oblečenou dívku, která na sobě měla širokou izolepou nalepené knihy. Organizátor zřejmě propojoval kata, hrozbu menšího prodeje knih a popravu českých pánů na Staroměstském náměstí. Poprava jako průměr ke sníženému příjmu pro nakladatelství je ale přemrštěná a souvislost s náměstím náhodná.

Při vybírání tradičního symbolu je třeba zvážit, zda pro danou situaci nejsou příliš velkolepé a zvolit vhodnou sílu. Klausovy zásluhy o stát, ty vystižené v žádosti, i ty z jeho vlastní propagace, jsou tak velké, že nasazení symbolického kalibru, jakým je svatozář, dovolují. Zvolit takovou událost lze jak pro uvedená symbolická napojení, tak proto, že je prezident a jeho činy jsou státotvorně významné. U jiné mocné a podobně kontroverzní osoby by to už na místě nebylo.

Jak tedy udělat akci na obranu knih adekvátně? Organizátoři sami uspořádali o pár dnů později na Karlově mostu akci, při které stavěli hradbu z knih. Chtěli tím připomenout výročí Pražského povstání a nutnost bojovat za svobodu projevu, kterou zvýšená daň nepřímo omezí. Tento happening na mě zapůsobil a až teď rozumím proč. Návaznost na Pražské povstání mi přijde trochu moc, nicméně akce měla jiné velmi vydařených symbolických a happeningových aspektů. Pokud v ulici stavíme z nezvyklých předmětů hradbu, opravdu to asociuje barikády a ty zase boj za svobodu. Barikáda není primárně překážka, ale opěrný bod, ze kterého můžeme střílet. Stavbou z knih děláme spotřební materiál, protože barikády se staví ze starých krámu, čímž se knihy dostaly do pozice, že již k ničemu nejsou. Zároveň existuje nějaká kultura knihy, cítíme, že se s nimi takto nezachází, a tak vzniká rozpor. Na knihách zároveň opravdu stavíme – kulturní svět. Happening stál na dobrém fyzickém ztvárnění s ryzími prvky opravdovosti a otevřené situace, mohl se zúčastnit každý, dokonce i kolemjdoucí, a barikáda tak vznikala společně.

Při práci s velkými symboly máme výhodu, že při citlivém zacházení nás jejich jasná tradiční forma dokáže sama vést. Zároveň s nimi ale musíme pracovat citlivě a nepřepálit, aby nevznikl kontrast mezi tradičním, etablovaným symbolem a (často nízkým) politickým děním. Proto je práce se silnými symboly riskantní a může sklouznout k povrchnosti – vezmu kata a Staromák a „dál to neřeším“. Tradiční symbol do akce přináší závažnost, která musí odpovídat tématu. Pokud je symbolické ztvárnění přehnané, vyznívá přehnaně i přístup organizátorů, divákovi se s tématem nepropojí a nakonec ho mohou spíš odradit. Stínání knihy je jedním z příkladů, kdy se

---

¹⁰⁴ viz „Kartotéka“ s. 56.

organizátoři rozhodnou cokoliv, co je ohroženo, zrušeno nebo odvoláno z funkce, symbolicky pohřbít – například demokracii, spravedlnost, kulturu nebo zastávku metra.¹⁰⁵ Síla symbolu prostě musí odpovídat tematizované situaci.

Symbole „na jedno použití“ mě paradoxně mohou vést k větší hloubce tím, že se nemohu spolehnout na jejich automatickou srozumitelnost a musím usilovat o co největší jasnost. Z metafory dotažené do důsledků vytvořím propracovaný, konzistentní obraz. Tím vzniká symbol, jen ne v tom tradičním smyslu, ale ve smyslu komplexní, zhuštěné zkratky. Pro potřeby happeningu tedy každý obraz, který dokáže rozehrávat síť významů, má potenciál se stát symbolem a funguje podobně. Pokud se rozhodnu pro symboly tradiční, vstupuji do hlubší, mnohvrstevnaté sítě významů, kterou se ale musím pokusit rozkrýt a pracovat s ní důsledně.

---

¹⁰⁵ K poslednímu příkladu: Pohřbívání stanice metra ani situaci nevystihovalo, protože prý šlo o její rekonstrukci (což byla další kauza). Organizátor Erik Čipera chtěl upozornit hlavně na to, že tato stanice metra měla jako jedna z mála v centru výtah pro lidi na vozíku. Po „pohřbu“, v druhé polovině akce, se Erik vydal s vozíčkáři průvodem z Lazarské k nejbližší bezbariérové stanici metra Florenc, což situaci vozíčkářů vystihovalo a happening by si s tím vystačil.

ZÁVĚR

Název dizertace evokuje napětí, s nímž se tvůrci happeningů musí vypořádávat: na jedné straně stojí jejich *záměr*, který souvisí s aktivistickým úsilím rozvíjeným i mimo rámec happeningu, na straně druhé pak *hra*, s níž tento záměr v happeningu zkoušejí ztvárnit. Jelikož jsou aktéři zpravidla zakotveni ve světě politického aktivismu, mají často tendenci akcentovat záměr na úkor hry. Pokud ovšem záměr hru pohltí, pohltí zároveň i akci samotnou a ta se z tohoto důvodu skutečným happeningem nestane.

V kapitole *Mezi záměrem a hrou* jsme viděli, že záměr a hra nejsou jediné pojmy, jimiž je možné toto napětí popsat. Nabízím optiku Finkova a Guardiniho rozlišení *účelu* jako vnějšího cíle, jemuž je jednání instrumentálně podřízeno, a *smyslu*, který věci dávají samy v sobě bez odkazu k něčemu vnějšmu. Právě účelovost, jasná představa o výsledku happeningu znemožňuje. Smysl je naopak na straně hry, která osvobozuje od honby za vnějšími cíli a nechává nás prodlévat v situaci tady a teď. Záměr je v této optice pojítkem mezi smyslem/hrou a účelem. Zatímco účel stojí vně, záměr vychází zevnitř, přiznává osobní pozici aktéra. Orientuje se podle účelu, na rozdíl od něho je však zakotven v přítomnosti a vyjadřuje aktuální směřování a cestu, po níž se jednající člověk vydává. Záměr je proces, který sice míří ke svému cíli, ale může se proměňovat v reakci na vývoj situace tak, aby byl stále tady a teď, aby – jako naplánovaný program – nezamrzl v minulosti, ale ani se jako vize nevnášel v budoucnosti.

Záměr tak je v kontaktu s účelem, ale neschází mu ani rozměr hry. Proto se ukázalo jako praktické rozlišit dva druhy záměru: *záměr reálný*, tedy zamýšlený otisk ve světě, o nějž aktivistovi opravdu jde, a *záměr herní*, na němž je happening postaven a který vede aktérovo jednání. Pro happening je rozhodující dobré uchopení reálného záměru a jeho převedení na záměr herní. Cílem by nemělo být upoutat pozornost, nýbrž si vzít za své určité téma a hravě je domýšlet dál. Spojení „mezi záměrem a hrou“ v názvu dizertace tak v této perspektivě nemá znamenat „buď – anebo“. Nejde protikladné napětí mezi hrou a jejím protikladem, ale o pozitivně vymezené pole, v němž reálný a herní záměr spolupracují a vytvářejí kreativní napětí, jež happeningu dává jeho sílu. Bohužel ale happeningům často chybí záměr v obou významech. Na jednu stranu jim schází ujasněný vztah mezi happeningem a tím, kam aktéři míří, o co jim ve vztahu k danému tématu jde. Reálný záměr happeningu často není jasný a splývá s účelem, jímž je přivolání pozornosti. Místo aby jednali v intencích záměru, zaměřují se organizátoři na účel, a ten je stále stejný: upozornit na sebe, tedy na téma, kterému se věnují. Důraz na zviditelnění však ve skutečnosti od tématu spíše odvádí. Happening má pak k tématu jen povrchní vztah, nevychází z postoje a záměru a nejde zevnitř ven. Hned od počátku se vztahuje k něčemu vnějšmu a schází mu vnitřní zakotvení. Na druhou stranu bývá stejně nepropracovaný i herní záměr, hravé prvky jsou často používány jen na efekt, aniž by byly s tématem provázané. K tomuto neblahému stavu přispívá přítomnost médií, nebo obecně záznam akce, který účastníky i organizátory rozpolcuje: jedním v rámci situace, nebo chci, aby to pro kameru vypadalo dobře?

Proč ale vlastně potřebuje happening hru? V čem by překlad reálného záměru do řádu hry měl být silnější než jeho prosté předání? Hra je způsobem, jak našemu konání, které nemůže být nezaujaté, dodat *otevřenost*, a to jak na straně aktérů, tak diváků. Aktivistům dává možnost od svého tématu podstoupit, nechat se jeho rozvinutím překvapit, získat nadhled a lehkost. Svým otevřeným koncem jim hra pomáhá uvolnit se od přehnaného pocitu odpovědnosti za výsledek,

a rozpouští tak zatuhlost a pocit důležitosti, které s sebou aktivismus nese. Její zásadní účinek na diváka je zase ten, že si divák téma k sobě pustí, že se zastaví a otočí.

Abychom ocenili specifický účinek této hry na diváky, je užitečné happening porovnat s jiným aktivistickým způsobem vyjádření postoje, jímž je demonstrace. Ta dokáže jasněji deklarovat názory a emoce, a proto se s ní člověk většinou buď ztotožní, nebo ji odmítne, což může leckoho odrazovat. Neznamená to jistě, že by happening pro svůj herní ráz měl být lepší než demonstrace. Oba způsoby mají své příležitosti, a pokud chci zasáhnout do veřejného do prostoru, volím formu vědomě podle potřeb. Jsou témata a situace, kde je přímočaré vyjádření názoru cenné a důležité. Daní za ně je ale jednak nevyhnutelné zjednodušování, jednak vytváření hranice mezi „námi“ a „nimi“, která může část nevyhraněných diváků odcizit. Hra naopak tuto hranici dokáže překlenout, protože na účast netlačí, nýbrž k ní svádí. Navíc stojí hra v kontrastu vůči světu, v němž jsou lidem do hlav zasazována jasná sdělení. Hra nedává jasné odpovědi, jejím úkolem je téma rozehrát, nechat ho nedořečené, a tím diváka vybízet k vlastní aktivitě. Pokud si odpovědi musí hledat a domýšlet sám, nebudou dost možná shodné s těmi, jež by podali sami aktivisté, ale budou silnější v tom, že budou vyrůstat z osobní zkušenosti, a budou mít proto pevnější základy.

Vzdát se nároku na plnou kontrolu a vydržet hraní, aniž by měli vše pojištěné, je pro organizátory happeningů asi tím nejobtížnějším úkolem. Je příznačné, že již první organizátoři happeningů v 60. letech zprvu na otevřenost kladli velký důraz, pak ovšem své performance sami začali uzavírat a fyzické zapojení diváka pro ně přestalo být důležité. Namísto toho chtěli divákovi čím dál častěji něco předvést, chtěli ho zaujmout, ale už ho nepotřebovali k dotvoření akce. Původní happening překračoval hranice mezi různými druhy umění, mezi uměním a každodenností, mezi umělcem a divákem. Právě zapojení diváka bylo na happeningu to nejzajímavější a nové. Představovalo největší výzvu, ale bylo tak obtížné, že se od něj postupně upouštělo. Není tudíž divu, že i dnes zůstává otevřenost vůči divákům tím nejnáročnějším momentem. Je těžké nebrat happening jen jako prostředek k přesvědčování a lákadlo, jehož prostřednictvím je předáváno sdělení shodným způsobem jako v reklamě, a které tak namísto hravého kladení otázek nabízí nové jistoty. Na happeningu je ale vzácné právě ono znejistění, díky němuž si divák význam musí hledat.

Právě s ohledem na otevřenost happeningu je klíčový ústřední koncept záměru. Pro ten je charakteristické, že nemá jednoznačný konec. Udává pouze směr a vybízí diváka, aby tím směrem sám pokračoval a problém domýšlel a třeba i jednal. Záměr je ukazatel, vede člověka po cestě, která není pevně vykolíkováná. To sice na jednu stranu člověku bere spolehnutí na jistotu, na druhou stranu mu to však nabízí stabilitu jiného typu: jestliže konec záměru nedohlédneme, není moudré se o tento hypotetický vzdálený konec opírat, a je naopak lepší opřít se o to, co je blízko a co máme v sobě.

Udržení otevřenosti je obtížné mimo jiné i proto, že se kvůli ní značně komplikují účinky happeningu. Zatímco organizátoři by chtěli veřejnosti především jasně přetlumočit své téma a postoj, při dobře rozehraném happeningu nikdy nemůžeme vědět, jak přesně naše jednání diváka ovlivní, jaké asociace v něm vyvolá a k čemu ho pohne.

Otevřenosti se dá dosáhnout i užíváním symbolické vrstvy. Symbol svou otevřeností patří do světa hry, neboť na rozdíl od znaku nemá jeden konkrétní význam a spíše různé významy asociuje a rozehrává. Soustředění se na práci se symbolickou vrstvou má význam, neboť organizátoři s ní pracují, ať už si to uvědomují nebo ne a navíc touto cestou vzniká příležitost oslovovat

člověka – ať už aktéra či diváka – na hlubší rovině a ovlivňovat jeho postoj v psychosomatickém smyslu, jenž tvoří podhoubí vědomých názorů.

Symbol v happeningu charakterizují jako mnohovýznamový obraz, který umí v hutné zkratce vyjadřovat komplexní problematiku ztvárňovaného tématu. Nepracujeme v něm pouze se symboly tradičními, ale i se symboly vytvořenými pro happening ad hoc, které můžeme označit také jako ztělesněné metafory. Ty působí na člověka nejen po stránce rozumové, ale i emocionální a tělesné a tím ho zasahují a zprostředkovávají mu téma přímo a na více rovinách.

Symbol neexistuje sám o sobě, ale je součástí sítě symbolických asociací, i ty je nutné si pro akci uvědomit a zacházet s ní. Součástí tohoto širšího symbolického kontextu se stáváme i my účastníci tím, že v něm jednáme. Jednotlivá dílčí jednání nazývám gesta. Ta vyjadřují a vytváří vztahy mezi postavami a předměty a tím pomáhají situaci vystavět, činit ji srozumitelnou a zároveň i otevřenou pro další případné účastníky. Gesto je srozumitelné navenek, divák se ho může „chytit“. Gesto mě zatahuje do symbolického vzorce a proměňuje mě samotného, dává mi zakoušet to, co jím vyjadřuji. Gesto ve mně aktivuje vrstvy postavy/emoce/postoje, které ztvárňuji. Tím se začíná stírat hranice mezi „oni“, na které akce míří, a „já“, a najednou jsme to „my“, naše témata a naše vlastnosti.

Tento proces nastává i při dobrém satirickém přístupu a ztvárnění. Dobrá satira se nevysmívá, ale směje. Je opět sebereflexivní. Hlavní satirické principy v happeningu jsou zveličování a inverze. Symbolické a satirické aspekty v happeningu splývají: Symbolický vzorec je strukturován satiricky. Pro vytvoření satiricky a symbolicky komplikovanější akce stojí za to si uvědomit hlubší strukturální logiku satiry a tu respektovat. Tento strukturovaný přístup popisují pomocí vztahu dominantního a subverzivního vzorce. Dominantním vzorcem je kulturně-společensky známý princip, například korunovace. Tento dominantní vzorec dodržuji a podle něj akci stavím a vztahuji k němu všechny její dílčí prvky. Do dominantního vzorce vložím subverzivní prvek, a to svatozář. Tím, že vyměním korunu za svatozář, posouvám celé vyznění – zveličením vytvářím vzorec, který je vůči původnímu dominantnímu vzorem subverzivním. Nakonec upozorňuji, že každá akce musí míru symbolické váhy unést. Je kontraproduktivní stavět akci na příliš silném symbolickém vzorci, když je téma akce poněkud pomíjivé.

K happeningu je třeba přistupovat s určitou vírou v to, že dobře zvládnutá hra má smysl, že energie jí vygenerovaná se neztrácí. Zatímco na účel se dá ukázat předem, smysl je zahalen tajemstvím a často se ukazuje až po letech. Je možné, že bezprostředně se akce v ničem neprojeví a zjevný účinek typu politického rozhodnutí nevyvolá. Má ale šanci se některým ze svých střípků uchytit v duších aktérů i diváků, žít v nich svým životem, a přispět tak do mozaiky, která třeba až po letech povede k jednání, jež s tématem happeningu zdánlivě nijak nesouvisí, ale přitom navazuje na jeho záměr ve smyslu nasměrování.

Pro organizátory happeningů je užitečné být svými vlastními diváky a sledovat každý detail svého jednání, jeho tvar, přesvědčivost a opravdovost. Není podstatné, jestli si diváci povšimnou všech detailů, podstatné je, jestli o ně pečují aktéři. Pak se účinek žádné maličkosti neztratí, ani kdyby ji nikdo „neviděl“. Jinými slovy, happening potřebuje důvěru v to, že dobře zvládnutá akce smysl má, byť není snadné na něj ukázat. Při takovémto přístupu bude dobře zakotven ve svých aktérech a bude šance, že alespoň v některých divácích se zachytí, rozvine a přispěje k proměně jejich osobního postoje.

POST SCRIPTUM: BUDOUCNOST HAPPENINGU?

Přišla jsem studovat KaTAP jako občanská aktivistka, která řeší protikorupční opatření a komunikaci zastupitelů s občany. Pod vlivem katedry jsem začala uvažovat a psát o politických tématech čím dál méně politicky. Až přišla chvíle, kdy jsem happeningy pořádat přestala. Je na místě se ptát, proč se tak stalo. Není náhodou mnou nabízený hrovější přístup k happeningu v tomto ohledu zcela nefunkční? Neznamená to, že můj přístup je poněkud kabinetní a nedokáže nás přimět vstát od stolu a jít do veřejného prostoru? Jako protiargument lze uvést, že happeningů se obecně dělá méně. Není tedy to jen mým přístupem, něco se stalo v celé společnosti, protože se jich obecně dělá méně než v období, které jsem zkoumala. Na druhou stranu se ale pořád nějaké dělají. Odpověď na výše položenou otázku je tudíž složitější. Zamyslím se proto na závěr, co se změnilo ve společnosti a co v mém přístupu.

PROMĚNA SPOLEČENSKÝCH TÉMAT A VEŘEJNÉHO PROSTORU, AKTIVISTÉ V POLITICE

V předchozích letech byly hlavními politickými tématy, která hýbala veřejností, korupce a chybějící komunikace státu s občany. Předtím velká část veřejnosti korupci spíše bagatelizovala, až přišlo období, kdy se dostala na povrch spousta konkrétních kauz s konkrétními postupy a jmény. Na čas nastalo celospolečenské znepokojení korupcí, což pro aktivismus vytvářelo příznivé prostředí. Ne že by byl postoj veřejnosti k aktivistům zcela vstřícný, nicméně spousta lidí se shodovala na tom, že pokud se státní správa a politici chovají nekorektně, tak by „někdo něco“ měl dělat. Tento stav však netrval dlouho. Po několika letech si veřejnost na nejasné hospodaření a investice do nefunkčních projektů poněkud zvykla.¹⁰⁶

Tato atmosféra, kdy šlo o to zaujmout a nabídnout postoj, se zároveň začala komplikovat, když se názory veřejnosti a tím i ona sama začaly polarizovat. Nejdříve dva tábory postojů vůči prezidentovi, dále romská problematika, migranti a v současnosti řízení státu jako firmy. Zatímco jsme dříve přemýšleli, jak vyburcovat/nalákat k vytvoření postoje, najednou veřejnost netrpí nedostatkem postoje, ale jeho vyhraněností. Pokud je naším záměrem nejen trefně pojmenovat problém a provést psychohygienu, ale především trochu zaviklat navyknutým, pak udělat dobrou akci na současná témata je výzva nejtěžšího kalibru.

Veřejný prostor se začal plnit akcemi. Začaly do něj výrazněji vstupovat skupiny, které pořádají protiromské a protiuprchlické demonstrace, a zaujaly významnou skupinu „normálních“ lidí. A nešlo jen o demonstrace. Kontroverzní akce „Okupanti obsazují Prahu“ Martina Konvičky¹⁰⁷ byl regulérní happening, byť z nečekané strany – „normálně“ by občanská společnost bojovala proti

---

¹⁰⁶ V tomto ohledu možná „napomohl“ i seriál Kancelář Blaník, který rozkryl a popsal na konkrétních „fiktivních“ příkladech některé způsoby hospodaření s penězi. Naučil nás těmito procesům rozumět a smát se, ale zároveň tím oslabil šokující rozměr. Vypráví se vtipy a uvolňuje se napětí, ale je to stabilní stav, podobné kauzy nás už nepřimějí jít do ulic.

¹⁰⁷ Na Staroměstské náměstí přijel Martin Konvička na velbloudu, za ním na džípu „bojovníci“ Islámského státu, s vlajkou Islámského státu, volali Alláh akbar a stříleli z maket zbraní do vzduchu. Protiislámský aktivista Konvička řečnil, jak by vypadala země pod muslimskou vládou: Zavřou se vysoké školy, spálí knihy, ženy budou bičovány a kamenovány. Parafrázováno dle „Konvičkovci vjeli na náměstí a stříleli“ [online]. lidovky.cz. 21.9. 2016 [cit. 30.7. 2017]. Dostupné z: http://www.lidovky.cz/na-staromestskem-namesti-radili-falesni-islamiste-a-vystrasili-turisty-14a-/zpravy-domov.aspx?c=A160821_162717_In_domov_ele.

nenávisti k uprchlíkům. Znepřehlednilo se, kdo kam patří (Tvářit se jako aktivista se již šestým rokem daří i Andreji Babišovi). Do veřejného prostoru se pokouší pod rouškou kreativity stále více vstupovat i komerční subjekty. Nakonec je třeba říct, že veřejný prostor proměnili i sami původní aktivisté častými akcemi. Nejedná se zdaleka jen o happening, ale i o podobné akce jako Zažít město jinak a zabydlování města i jen zahrádkami před restauracemi. Tím klesá mediální atraktivita, protože vstupování do veřejného prostoru přestává být něco výjimečného. Na druhou stranu ale se tak vytváří vhodné prostředí pro diváky – kolemjdoucí jsou otevřenější a jim přirozenější dění sledovat.

NÍCENÍ

Na podzim 2014 přestalo happeningy pořádat několik významných skupin aktivistů. V komunálních volbách vstoupili do obecních zastupitelstev a ovlivňují veřejné věci z této nové pozice (většinou z opozice). Stali se ovšem součástí „establishmentu“ a happeningy z jejich repertoáru automaticky vypadly. S těmito aktivisty jsem v minulosti akce spolupořádala, a teď jako partneři zmizeli. Sama jsem se přestala zasedání zastupitelstva účastnit, a tím přestala být divákem rozhodování o městu. Bezprostřední pohyb v prostředí vzbuzuje bezprostřední reakce a nápady, situace naživo roznítí víc než noviny.

Právě díky tomuto odříznutí se mi konečně mohla otevřít nová dimenze. Mohla jsem teprve hrovou a symbolickou rovinu uvidět, rozkrýt a rozvést. Když mě přestal zajímat účel a začala zajímat hra, přišlo víc nápadů a zvědavosti, co se stane. Jenomže se ukázalo, že pro uspořádání happeningu mi tento ukázkový přístup nestačí, protože nevytváří napětí, které by mě rozpohybovalo k akci. Ukázalo se, že přímé nícení, zlost na stav věcí a konkrétní osoby a boj za tzv. dobro – čili chuť něco konkrétního měnit – byl zřejmě jednou z podmínek ke konání. Že potřebuji přeci jen propadnout mánii a přehnanému optimismu, které mě do realizace vtáhnou. Nejdřív jsem si myslela, že postrádaný drive mohu získat ze hry, ale hra samotná mě nikdy k takové časové a energetické investici nevyburcovala. Odstup získaný i díky KATaPu se pro pořádání happeningu zdá najednou příliš velký. Systematické rozvíjení aspektu hry mě odstředilo do opačného extrému. Znamená to, že když člověk není trochu zaslepený, tak to nejde, že příliš poctivá reflexe znemožňuje a rozkládá jednání? Že s hravostí se musí opatrně, když je jí moc tak to nefunguje a člověk s ní sám sebe paralyzuje?

RIZIKO HRY

Riziko hry je opravdu v tom, že může rozpouštět drive k realizaci. Příliš jsem se vzdálila pragmatickým cílům, kvůli kterým se politické happeningy dělají. Mé puzení bylo primárně zakotveno v politice, to hravé mě opustit komfortní zónu nenuť. Politický happening potřebuje i druhý pól nejen kvůli průběhu a cíli, ale i kvůli začátku. Ať může lehký fanatismus, černobílé vidění světa a účelovost připadat leckomu poněkud odpudivě, tak se obávám, že bez něj to prostě nejde.

Jedna z mých otázek v dizertaci byla, jestli jsou účel a hra vůbec slučitelné, protože hra poskytuje odstup a zmenšuje jednoznačnost, zatímco účel vede jasně jedním směrem. Mohlo se na první pohled zdát, že hrozba hry je v přílišném rozmlžování výpovědi. Ukázalo se ale, že když je hrový a symbolický tvar čistý, jsou i otevřené happeningy zároveň srozumitelné. Neznamená to, že když přestane být polopatický, tak přestane být i politický. Nebezpečí hry je to v tom, že začne aktivistu proměňovat a tím mu brát jeho původní spouštěč. Drive honby za účelem je sice

poněkud omezující, zato dává potřebnou vstupní energii. Člověk pro spuštění akce opravdu potřebuje o něco více zaslepenosti než reflexe.

Co s tím? Možná hra s poněkud jednostrannou naštvaností v rozporu být nemusí a propojit pro aktivizaci člověka lze, pokud se necháme zasáhnout bojem za dobro a budeme čerpat z impulsu hněvu. Dát reflexi a odstup na chvíli do závorek a podlehnout zlosti a chuti porazit, nebo spíš vypéct, protivníka – tuto fázi si vědomě opečovat?

PROMĚNA HAPPENINGU

V současném stavu rozpolcené společnosti nestačí kreativně zveřejnit postoj a provést psychohygienickou očistu, distanci a přechodné osvobození od tíže situace, ale pokoušet se znejistět zatvrzelé strany. Happening je závislý na svém kontextu, a ten se mění, proto považuji za výzvu rozvíjet i happening subtilnější, který by na tento kontext příliš přesvědčené společnosti reagoval. Pokud máme každá polovina svůj názor a jsme cílené rozdělováni, jde v happeningu spíš o to vrátit se k jeho kořenům, kde je důraz na hravost, otevřenost zpochybňování a kladení otázek tam, kde je jasno. Je to náročná výzva, ale dobrý hrový happening znejišťovat a odkrývat různé vrstvy významů umí. Představa, že půjdu do akce s tím, že se chci s protivníkem setkat ve hře jako člověk s člověkem a dojít ke vzájemné katarzi je samozřejmě naivní. Ale mohu do toho jít s tím, že ho chci porazit a zároveň nechat ve svém postoji uličku pro „co kdyby k setkání došlo“.

Na aktivizaci je třeba trochu fanatického zápalu, protože drive se mnohem snáz získává z vyhrčené pozice. A organizátor potřebuje absolutní nasazení. Ale je pak těžké pořádat vybalancované happenings, například právě na zamýšlení se nad tématem uprchlíků. Člověk musí mít přeci jen do určité míry jasno, co chce říct. Ale odpověď na otázky kolem uprchlíků, ale i kontroverzního prezidenta, jsou dost náročné a zatím je nemáme. Možná by stálo za to v těchto náročných tématech happeningem jen pokládat otázky. Je otázkou, zda takový fanatický znejišťovač sokratovského typu existuje.

Možná se happening založený na impulsu nedá dlouhodobě udržet a v této spontánní podobě si bude muset na chvíli zase odpočinout. Některé jeho hrové principy happeningu se mohou zatím kultivovat v jiných žánrech, které se pro ně pokusí vytvořit stabilizovanější rámec, který na aktivizačním drivu není tolik závislý. Pokusem v tomto směru je právě Sametové posvícení. Zatímco organizátoři happeningů počítají s politickým dopadem, u Posvícení je primární práce skupin se sebou samými. Zároveň Posvícení nabízí možné řešení problému aktivizace: Propojuje zázemí (zčásti i finanční), zkušené organizátory a skupiny, pro které je kreativní zpracování tématu osvěžující k jejich celoroční činnosti. Happening potřebuje rozhněvanost a účel, bez nich nemá na realizaci energii – na rozdíl od Posvícení, které je pravidelné a vedené ke kreativnímu zpracování tématu, díky čemuž si účastník může dovolit nedávat reflexi tolik do závorek.

VÝHLED

Obrozenecké hnutí českého aktivismu a jeho prvotní časy jsou zřejmě pro tentokrát za námi. Poprvé se naveliko otevřel prostor, který přitáhl i typ lidí, kteří pořádali happenings. Díky společenským proudům, kdy se o korupci a účast občanů na politice veřejnost zajímala, se mohlo i pomocí happeningů něco měnit. O pár let dříve by protikorupční aktivisté zřejmě takové úspěchy neměli. Poprvé se občanská společnost nastartovala a rozjela v takovém měřítku. Nyní sice

stále jede, ale je tím i stabilizovanější. Možná i proto není taková atmosféra pro organizátory happeningů, které potřebují trochu dramatu i v rámci sdružení, dostatečně aktivizující.

Pro koho tedy píšu? Možná je to i zpráva o jedné etapě, vzpomínka na zlaté časy korupce, kdy jsme si mohli takto neškodná témata dovolit. Politická situace se mění a vzniknou další generace aktivistů. I díky zmiňovaným protestům proti menšinám vznikají a jsou aktivní skupiny, které se jich zastávají. Sociální témata, hájení sociálně nebo zdravotně znevýhodněných lidí, jsou obecně mnohem silnější.

Happenings stále různé skupiny pořádají. Stala se z něj ustálená forma protestu, která se teď nevyvíjí a opakuje zavedené vzorce jak symbolického tak satirického jednání. To na nějakou dobu nemusí vadit a může plnit svůj účel. Zároveň je zde ale riziko, že z ustálených forem se časem vytratí happeningový rozměr a bude z něj ozvláštněný protest. Stálo by proto za to i tento typ „užitkového“ happeningu přece jen rozvíjet a nenechat ho vyčpět.

PŘÍLOHY

ROZHOVOR S VÁCLAVEM NĚMCEM: OPRAVDOVOST V HAPPENINGU

Václave, neokrádáme happening o něco, když ho užíváme z velké části jako prostředek ovlivňování politického života?

Podle mě není možný happening bez nějakého záměru. Aby byl happening happeningem, musí v něm být záměr nebo něco, co bych nazval poselstvím. Happeningem člověk vstupuje do veřejného prostoru, je to forma vyjádření ve veřejném prostoru. Happening je svého druhu politický akt. Tím se liší od taškařice, od masopustního průvodu či obecně od rituálního konání. Myslím, že je zásadní rozdíl mezi happeningem a rituálem. V rituálu jde primárně o symbolické jednání. Rituál může být čistou hrou, jejímž smyslem je symbolické ztvárnění skutečnosti, které právě předpokládá odpoutání od skutečnosti a od praktických účelů. To je také princip divadla, které se původně z rituálů vydělilo. Vrstva čiré hry je podle mne v rituálech vrstvou základní. Myslím, že radost z čiré hry, nebo spíš fascinace hrou jakožto symbolickou reprezentací skutečnosti je původnější motivací mytických slavností nebo rituálů než snaha prostřednictvím rituálů ovlivnit skutečnost. Nedá se popřít, že rituály v archaických společnostech často sledovaly nějaký záměr a jejich cílem bylo ovlivnit skutečnost, například zajistit dobrou úrodu atd. Pokud měl rituál v archaických společnostech nějaký záměr, byl to záměr jiného typu, než jakým je nesen happening. Rituál byl pojímán jako magické konání, jehož cílem bylo ovlivnit vyšší kosmické či božské síly a skrze ně dosáhnout kýžené změny ve vnějším světě.

Pokud dnes uvažujeme o účelovosti nebo záměru v souvislosti s hrou či happeningem, nemáme na mysli tuto účelovost v magickém slova smyslu. I když jsme například při vynášení Morany-Klause u příležitosti konce Klausova prezidentského funkčního období do médií neúnavně opakovali, že cílem této akce je mimo jiné rituálně zajistit, aby se dotyčný vynášený už nikdy nevrátil do vysoké politiky, nebylo to samozřejmě míněno zcela vážně. Byla to součást stylizace v rámci dimenze hry, z níž jsme nemohli vypadnout, pokud jsme do ní jednou vstoupili v rámci happeningu. Kdybychom něco takového netvrdili, tak bychom „kazili hru“, byli bychom kazisvěty světa hry.

Co je podle tebe happening, jaké je jeho místo mezi politickým záměrem a hrou?

Happening je cílené vyjádření, cílený vstup do veřejného prostoru. Na druhé straně rozdíl mezi happeningem a jiným vstupem do veřejného prostoru, vážným či „seriózním“ politickým aktem spočívá právě v tom, že happening zároveň pracuje s dimenzí hry či symbolického ztvárnění skutečnosti. Jeden z významných aspektů účelovosti happeningu je ten, že slouží jako prostředek, jak vůbec vstoupit do veřejného prostoru, jenž je v moderní době do značné míry zprostředkovan či suplován médii. Rozhodnutí zvolit happening místo jiného prostředku vyjádření politického postoje může být dokonce založeno na velmi racionální kalkulaci, že síla symbolu nebo obrazu je pro média atraktivnější než skvěle literárně propracované prohlášení, tisková konference nebo demonstrace. Když jsme s Ivankou Čonkovou zvažovali, jak reagovat na Klausův incident s krádeží pera, sám jsem dospěl k závěru, že v této situaci bude nejučelnějším prostředkem právě happening. Argumentoval jsem tím, že svolat demonstraci je organizačně náročné a stojí to spoustu sil. Nevíš, zda se ti podaří svolat dost lidí, aby to mělo dosah a význam. A i když se třeba podaří přitáhnout stovky lidí na náměstí, může být mediální ohlas minimální či nulový. Na počátku tedy hrál roli takřka „ekonomický kalkul“: jaká forma protestu bude nejučinnější, jak dosáhnout maximálního účinku s minimálními náklady.

Pokud bychom happeningy ekonomicky vypočítávali, nebudou pak poněkud upocené?

Tím ovšem nemá být řečeno, že happening lze snížit na pouhý instrument nějakého politického záměru či politického aktu. Ve chvíli, kdy se člověk rozhodne, že to, do čeho jde, bude happening, tak se musí otevřít specifické invenci a kreativité, která je spojená s hrou a na níž je hra postavená. Schopnost této kreativity a specifické hravosti je nezbytnou podmínkou zdatu každého happeningu. Bez toho je happening, jak říkáš, upocený. Upocenost může mít svůj původ právě v té čisté účelovosti či instrumentálnosti happeningu, která přiškrcuje či dusí kreativitu.

Uved' nějaký příklad.

Budiž. Za upocené pokládám některé happeningy, které dělal ProAlt nebo Holešovská výzva. V těchto happeninzích často chyběla právě ona hravost a kreativita, kterou vyplašíš, když bereš happening čistě účelově či instrumentálně. Takovým happeningem byl podle mne třeba ten, který pořádal ProAlt 17. 11. 2012 paralelně se Sametovým posvícením: „Členové vlády“ v policejních uniformách měli úbory policistů z roku 1989, na obličejích masky členů vlády Kalouska, Nečase atd. a harašili pendreký. Šlo o dost prvoplánový protest proti vládní koalici založený na jasném a jednoduchém ideologickém vidění světa.

Mezi záměrem a hrou hledám prostor pro happening.

Záměr a specifická hravost happeningu, kterou člověk nesmí potratit tím, že pojme happening jako instrument k prosazení politického cíle, jsou oba nezbytné a happening bez nich není happeningem. To, co mi na happeningu připadá zajímavé, je právě toto napětí mezi zmíněnými dvěma póly. A toto napětí musí být udrženo. Člověk nesmí upadnout do nezávazné hry, ale ani do účelového prosazování politického cíle. Jestliže jsem řekl, že happening má být politickým aktem a má být nesený záměrem, myslel jsem tím především to, že by měl mít ambici změnit poměry. Pokud rezignuješ na tento nárok, pak se něco podstatného ztrácí. Tou ambicí „změnit poměry“ nemyslím nárok, že happeningem kauzálně způsobíš vykazatelnou změnu společenských či politických poměrů. Happening nemá větší (ale ani menší) ambici než reagovat na něco, co člověk považuje za abnormální či skandální, tím, že vstoupí do veřejného prostoru a nastaví tomu zrcadlo. Člověk tak dá jasně najevo, že to, proti čemu protestuje, není normální. Tím čelí plíživé normalizaci abnormálního.

Plíživé normalizaci abnormálního?

Géniem takové normalizace abnormálního byl právě oblíbený námět našich happeningů Václav Klaus. Klaus často dělal a říkal věci, které jsou nenormální, skandální, patologické, a přitom se tvářil suverénně, jako by to bylo v nejlepším pořádku. Klaus se vyznačoval schopností zblbnout a přesvědčit spoustu lidí kolem sebe, jimž se nedostávalo kritického myšlení a osobní integrity, o správnosti řady svých pokřivených postojů a názorů, a tak posouval hranice normality – to je ta „normalizace abnormálního“. V prezidentském úřadu udělal mnoho kroků či učinil řadu vyjádření, proti nimž se veřejnost neozvala tak, jak by bylo třeba, aby byly odkázány do patřičných mezí. Třeba když Libor Michálek upozornil na korupci ve fondu životního prostředí, do níž byl namočen i tehdejší ministr životního prostředí a místopředseda ODS Pavel Drobil, prezident se zastal ministra a jeho hlásní troubové Jakl, Hájek či Knížák zpochybňovali Michálkovu věrohodnost. Nebo když unikly odposlechy mezi Bémem a Janouškem, prohlásil, že úniky odposlechů ohrožují demokracii, aniž by se slovem zmínil o jejich obsahu, který svědčil o úzkém propojení primátora Béma s pražskou galerkou. Vrcholem jeho působení v prezidentském úřadu byla novoroční amnestie, jejíž článek II zastavil trestní stíhání pachatelů závažných korupčních kauz,

kteří byli v mnoha případech spojeni s bezprostředním Klausovým okolím. Po svém neslavném odchodu z prezidentského úřadu už jako by ztratil poslední zbytky zábran. Tak např. v jednom rozhovoru pro MF Dnes, v návaznosti na knihu, kterou vydali v Institutu Václava Klause, řekl, že kmotři jsou prospěšní pro demokracii, protože nahrazují nefunkční strany.

V souvislosti s happeningem užíváš termín „sociálně hygienická funkce“. V čem spočívá?

Jestliže mluvím o záměru či funkci happeningu, mám na mysli i tuto. Kdykoliv ve společnosti dochází k sociálně patologickému chování, a dokonce když se ho dopouštějí tzv. „elity“ a toto jednání není vystaveno negativním reakcím či sankcím ze strany společnosti, poškozují to její „zdraví“. Vzniká dojem, že patologické je normální. Takže je samo o sobě důležité udržovat vědomí normality, jasné vědomí rozdílu, co je patologické a co je normální, i když v krátkodobém horizontu happening ničeho nedosáhne. Většina našich happeningů věnovaných Václavu Klausovi měla právě tento charakter. Nešlo o prosazení konkrétního požadavku, nedosáhli jsme odstoupení ani bezprostředního odsouzení ani skutečného zatčení Klause či jeho kompliců, ale přesto jsme se my i mnozí lidé kolem nás hned cítili o něco lépe.

K čemu podle tebe happening ještě může sloužit?

Je také třeba říct, že happening často slouží jako vehikl k propašování nějakého poselství na veřejnost. Mediální publicita spojená s happeningem poskytuje příležitost k vyjádření názoru v rozhovoru s novináři nebo ke zveřejnění satirických textů, které k happeningu patří. Happening lze také doplnit seriózním vysvětlením v tiskové zprávě, z níž pak média citují.

Mně by samotný happening s chilskými policistkami připadal jako nedostatečný, kdybychom následně nedostali příležitost k rozhovoru, který vyšel na titulní straně Lidových novin. V tomto případě posloužil happening jako beranidlo, které pomohlo prorazit hradby mediálního veřejného prostoru a dostat do něj naše poselství. Podobný smysl mělo i předání regionální Nobelovy ceny za literaturu pro Václava Klause. I když média citovala převážně satirické formulace z diplomu pro Václava Klause či tiskové zprávy, i tak bylo patrné, co chceme říct, jaký je náš názor na jeho literární tvorbu: že je to grafoman, který píše bez sebekritičnosti a sebereflexe věci, které by se jeden styděl psát i do šuplíku, a že si tím především pěstuje svůj kult.

A jak je to s happeningem a hrou?

To je další zajímavý rys happeningu, jeho specifická herní povaha. Happening je vpádem do veřejného prostoru, kdy se spoluaktéry nebo spoluhráči stávají lidé, kteří si neuvědomují, že s tebou hrají. Nejzajímavější je, když se těmito spoluaktéry stávají sami politici, proti nimž je happening zaměřen. Příkladem bylo to předání Nobelovy ceny, kde Václav Klaus začal hrát jednu z rolí v našem happeningu, aniž si to uvědomoval. V tu chvíli byl hloupější než my, protože celou věc bral vážně a neuvědomoval si, že se tam otevřelo herní pole, do něž byl proti své vůli vtážen, že se tam hraje nějaká hra, kterou i média vnímají jako hru a že jeho vnímají jako součást této hry. V takových situacích politik úžasně zvyšuje atraktivitu té hry, protože se nechtěně stává jejím protagonistou. A přitom se právě nezřídka ukazuje v nelichotivém světle. K nejzdařilejším happeningům patří ty, při nichž se dotyčný politik nechá proti své vůli vtáhnout do hry a přitom se ukáže tak, jak mu to není příjemné.

Protože ztratí tvář?

V jeho snaze o vážnost se ukáže jeho směšnost. Ale zajímavé je i to, že člověk sám neví, jak dotyčný politik zareaguje, a musí s ním nějak interagovat. Což platí nejen o politikovi, ale i

o ostatních lidech, kteří se vyskytují na místě happeningu. Typickou zápletkou je zásah policie. Policie s námi občas hrála, aniž si to uvědomovala. Krásným příkladem je zatýkání Václava Klause, kdy příslušníci české policie zadrželi příslušnice chilské policie. V tomto případě s námi nejenom hráli, ale přímo pomohli se scénářem. Tenhle moment nebylo v našich silách zaranžovat a zorganizovat, a přitom to byla vrcholná scéna happeningu. Také to byla situace zvláště atraktivní pro média: Bylo to vizuálně atraktivní, jak se promíchaly ty chilské a české uniformy, přičemž v jedněch byly oděné dvě křehké dívky, zatímco v druhých policejní hromotluci. Šlo o vrcholnou scénu nejenom z hlediska dramaturgického, ale i estetického, která vznikla nenaplánovanou interakcí mezi aktéry happeningu a policisty.

Happeniny jsou velkou improvizací hrou svého druhu. Jde o improvizaci na druhou, protože není jasné, kdo všechno je herec. Jdeš mezi lidi do veřejného prostoru na veřejné prostranství a hraješ, ostatní nehrají, nebo si myslí, že nehrají, ty reaguješ dalším hraním na jejich nehraní. A tím je stále znovu vtahuješ do hry. Přijde mi to nakonec nejpůvabnější u těch úředních osob, které vůbec neví, co si s tou situací počít, protože vystupují v úřední roli, kterou berou hrozně vážně. Happening je subverzivní zejména vůči jejich roli. Je subverzivní, protože ony úřední osoby vycházejí z toho, že se tam děje reálný akt, ale tím, že člověk reálnou situaci soustavně vtahuje do dimenze hry, podrývá jejich vážnost. Jejich jednání se jeví směšným už jen proto, že je neadekvátní situaci, která vybočuje z toho, co je předvídatelné v rámci jejich role, ať už jde o policistu nebo člena ochrany parlamentu.

A není vůči nim nefér stavět je do role užitečných idiotů?

Oni mají vůči nám přesilu a my jí čelíme pomocí zbraně, kterou představuje subverzivita hry. Aby člověk v této nerovné bitvě vyhrál, musí hrát důsledně a nevypadávat ze hry. Když jsme např. u parlamentu rozdávali pytlíky na zvracení, hned jak jsme přišli do sněmovní ulice a oblékli si bílé pláště, byl u mě policista a vyzval mě, abych se legitimoval. Co jsem měl dělat? Já jsem tam byl od toho, abych hrál, takže jsem hrál a neodpovídal vážně. Když se mě policista zeptal, co tam dělám, řekl jsem, že jsem z hygienické služby a že tady je parlament, kde je velké množství sociálně patologických jedinců jako Pavel Bém, Pavel Drobil či Vít Bárta, a že jsme přišli okolí sněmovny vyhlásit za zónu se zvýšenou koncentrací sociálně patologického chování. A nabízel jsem mu pytlík na zvracení pro případ, že by některého z těchto politiků potkal a udělalo se mu špatně. V takovou chvíli vidíš jeho bezradnost. Nemyslím si, že je to nefér, protože ty se konfrontuješ s nějakou mocí, která je vůči tobě v nadřazeném postavení; která má vůči tobě převahu. Ale přitom tam jdeš jako občan poukazovat na to, že v parlamentu jsou lidi, kteří zneužívají svých funkcí a rozkládají právní stát. A policisté je bezmyšlenkovitě hájí, jen proto, že jde o ústavní činitele. Ty kompenzuješ situaci nadřazeností, kterou získáváš z pozice hry a humoru. Který je jak známo subverzivní.

Co přináší happening tobě? Jak ses k němu vůbec dostal?

Pro mě je na happeningu zajímavý rozměr satiry. Většinou jsem se na happeninzích podílel tvorbou satirických textů. Pro mě osobně to byla zajímavá zkušenost, jak jinak reflektovat politickou realitu, kterou jsem do té doby tematizoval v člancích do novin nebo na akademické rovině. Objevil jsem nové polohy, jak s tímto tématem zacházet. A začalo mě to docela bavit. Poprvé jsem si to uvědomil při psaní tiskové zprávy k zatýkání Klause. To bylo poprvé, kdy jsem napsal tiskovku, která měla čistě satirický charakter. Další zajímavá zkušenost bylo psaní žádosti o svatořečení Václava Klause, kdy vy jste v Praze připravovali první svatořečení a Olga Cieslarová mi posílala SMS zprávy do Mnichova, abych k tomu napsal nějaký text. Seděl jsem zrovna na břehu Starnberského jezera, díval se na Alpy a odpověděl po pravdě, že nic nemám, ale čekám,

jestli mě osloví múzy. A tak jsem se tam na tom břehu učil obcovat s novými múzami, s nimiž jsem do té doby neměl příliš zkušeností. Přitom jsem si uvědomil, že ten satirický text dává příležitost v kostce a celkově zhodnotit působení Václava Klause takovou zvláště koncentrovanou, zhuštěnou formou, jak to seriózní analytický text nedovolí. Nápad byl pojmut to celé jako oslavnou báseň na světce v pseudostaročeštině. Vznikla z toho parodie na životopisy světců, na hagiografické spisy. Měl jsem najednou pocit, že se stačí zahledět na skvělé činy velkého světce a ty činy samy mi předřikávají slova, která stačí jen zapsat. Zároveň mi došlo, že satira je zvláště vhodný prostředek k uchopení politické reality v situaci, kdy je tato realita natolik bizarní, že ji stačí jen malinko posunout a ona se krásně vyjeví ve své bizarnosti a abnormalitě.

Loni jsem na Sametové posvícení psal fiktivní rozhovor s Milošem Zemanem, kde jsem ze dvou třetin použil jeho autentické výroky, jen jsem lehce posunul jejich význam a vytvořil z nich takovou koláž. Ale pokud jde o nejvulgárnější výroky, ty byly přesně citované. Organizátorům Posvícení se ale zdálo, že jsem to příliš přehnal. Což mi přijde jako hezká ukázka toho, že realita našeho politického života je tak šílená, že se stává stěží uvěřitelnou. Realita je tak bizarní, že stačí někdy jen zopakovat slova politiků a třeba je jen jinak zkombinovat nebo zasadit do jiného kontextu. A vyjde z toho naprosto bizarní, absurdní nebo vulgární literární útvar, který se některým zdá jako příliš silná káva.

Proč ses podruhé Sametového posvícení neúčastnil?

Kromě toho, že jsem neměl moc času a organizoval debatu k 17. listopadu, v tom hrála jistou roli i skutečnost, že jsem pochopil, že se poněkud míváme s Olgou v pojetí happeningu. Na prvním posvícení jsem se podílel, řadu věcí vymýšlel, přišlo mi, že mělo silné poselství a že mířilo do aktuální situace. První posvícení mělo do značné míry atributy happeningu, jak mu rozumím. Byl v něm ten náboj, to napětí, o němž jsem mluvil výše. Šlo v něm o to, vyslat jasný vzkaz veřejnosti a politikům, co si o nich myslíme a co považujeme za patologické. V pamfletu *Za demokracii ještě demokratičtější* jsem mohl pojmenovat politickou realitu satirickou formou. To mi dává smysl a baví mě to dělat jen za předpokladu, že tím nějak pojmenovávám to, co mě štve, nastavuju tomu zrcadlo a dávám najevo, že nehodlám ten stav tolerovat a že ho chci změnit. Důvod, proč nezůstávám uzavřený v akademické sféře a proč se pletu do občanského aktivismu, je ten, že stávající poměry nehodlám tolerovat a že je chci změnit. Jinak mi to nedává smysl. Nechci si jenom hrát. Politická tematika pro mě není zajímavá jen jako námět na hraní. Přijde mi to málo. To bych věděl o daleko lepších tématech, se kterými si hrát.

A nevyklučuje přeci jen nakonec záměr hru? Jak je dávkovat, aby se nám do opravdovosti hry nevloudila faleš postranních úmyslů?

Nevyklučuje. Jde o nalezení správné proporce. Na to jsme narazili s tou upoceností či upatlaností. Upatlanost je typ falešnosti, nebo je snad vnějším projevem falešnosti. Faleš se do happeningu vloudí, když záměr vstřebá hru.

Aby měl happening sílu a přesvědčivost, musí se v něm uplatnit kreativita, jinak není autentický a přesvědčivý. Riziko spočívá v tom, že vstupuješ do sféry politiky a ta má svoje pokušení, ať už je člověk prezident, člen parlamentu nebo řadový aktivista. Podle mě síla happeningu může být také v tom, že člověk se učí zjednat si odstup vůči tomu, s čím zachází a co tematizuje. Schopnost otevřít se kreativě a múzám, které jsou spojeny se satirou a hrou, je něčím, co člověku pomáhá uchránit se těchto pokušení. Aby hra byla skutečnou hrou, tak si člověk musí nejen udržovat odstup od těch, proti nimž protestuje, ale také sám od sebe. To je jediná záchrana pro toho, kdo vstupuje do politiky. Sféra moci tě vtáhne, když nemáš odstup sám od sebe. Tím se

dotýkáme dalšího zajímavého momentu: happening má nejen sociálně hygienický, ale i psychohygienický smysl a efekt pro toho, kdo sám happening organizuje a koná. Člověk si nakonec nedělá legraci jen z nich, ale i sám ze sebe. To je podle mě právě ten způsob, jak čelit falši. Podle mě se faleš do happeningu dostává také tehdy, když si chce člověk udržovat odstup jen od „nich“. Divadelní a satirické múzy jsou v tomto neúprosné. Faleš se hned projeví a je znát.

Například?

Projeví se tím, že se happening nepovede... Blbé je, že se nám všechny povedly. Nebo máme nějaké nepovedené? No teď jsem neprojevil moc velký odstup...

Pořád si říkám, jestli je naše hraní si fér vůči těm, které do hry vtahujeme.

Podle mě to není nefér i proto, že si člověk dělá legraci také sám ze sebe, tím, že do této hry vstupuje. Sám to mohu dosvědčit. Jsem jinak docela seriózní akademik, který ze sebe čas od času udělá šaška. Vezme si na sebe bílý plášť a roušku a jde rozdávat pytlíky na zvracení před poslaneckou sněmovnu. Nebo na sebe vezme kněžské roucho a jde na pouť do Staré Boleslavi rozdávat ikony Václava Klause se žádostí o jeho svatořečení. Nebo chodí po ulici s maskou Pavla Béma v montérkách. Takže si ze sebe také děláme legraci, ne?

Ale abych byl úplně upřímný a spravedlivý: vlastně jeden z důvodů, proč jsem se letos neúčastnil Posvícení, je taky ten, že jsem si říkal, že mému věku a roli je přiměřenější organizovat veřejnou debatu, spíš než ze sebe dělat šaška. Ale když dostanu nějakou neodolatelnou nabídku, tak ze sebe šaška zase rád udělám...

Jak bys teď shrnul přístup, ke kterému se můžeme blížit? Jak na to?

Klíčem k bráně do světa happeningového hraní je tedy odstup: odstup od matérie, s níž zacházíš (zejména moci), a od sebe sama. Faleš se do něj vloudí, když převáží účelovost, když jsou hra-
vost a kreativita převálcovány účelovostí a vše se stává instrumentem k politické akci. Tam, kde chybí odstup od sebe sama, se otevírá další skulina, kterou se vloudí faleš. Odstup je podmínkou opravdovosti.

A možná je tu ještě jedna podmínka. Ačkoli to bude znít pateticky, nemůžu si pomoci: je to oddanost ideji, za kterou člověk bojuje. Tím se nám možná lépe ozřejmuje, co je to onen záměr a jaká je jeho role v happeningu. Podle mě víc než o záměr jde nakonec o věrnost hodnotě a ideji, které tím člověk slouží. Hodnota či idea je nakonec možná vhodnější výraz než záměr, protože výraz záměr na můj vkus příliš evokuje účelovost, zatímco to, co je klíčové a co dává dimenzi pravdivosti happeningu, je oddanost ideji, které sloužíš. Je to trochu patetický závěr, ale asi to tak bude.

ROZHOVOR S IVANEM VYSKOČILEM: HRA MÁ APELY, HRA MÁ VÝZVY

Ivan Vyskočil nepřemýšlí o happeningu v kontextu politiky a aktivismu, ale jako o otevřené dramatické hře. Pro něj samotného je samozřejmá tzv. *psychosomatická kondice*, tj. připravenost a chuť veřejně jednat a prožívat, a to bezprostředně, kreativně, svobodně a odpovědně. Díky ní dokáže člověk opouštět jistotu, vnímat přihrávky, které v situaci vznikají, a reagovat na ně. Momenty nečekaného, vše, co se děje, bere do hry. Říká, že je nutné na sebe zapomenout a nechat věc k sobě přijít. Mluví o tom, co je možné pro něj. Člověk, pro kterého veřejné jednání a reagování není běžná záležitost a navíc míří k vytyčenému cíli, je v takové situaci ale křehký a mnohem uzavřenější. Proto Vyskočilův přístup nelze brát jako instrukce, jako návod, ale jako směřování k tomu, čeho si všimát, kam se dívat, kam jít.

Vyskočil připomíná, o co v happeningu původně šlo a co bychom neměli ztrácet ze zřetele, ukazuje druhý pól k účelu akce. I happening, jehož organizátoři chtějí výsledně změnit např. rozhodnutí města, bývá snahou o navázání kontaktu a komunikace. Můžeme jej brát jako předstupeň k setkání v hlubším slova smyslu. Čili i happening s politickým obsahem směřuje k tomu, o čem Ivan Vyskočil mluví. Dosáhnout toho ale v plnosti je náročné. A i když nemůžeme chtít po happeningu víc, než čeho je naše společnost schopna, stojí za to k tomuto ideálu směřovat.

První polovina rozhovoru proběhla v rámci doktorandského semináře, druhá část „Nepřidávat se příliš rychle“ byla vedena přímo jako rozhovor.

V každé akci hledám meze mezi hrou a cílem happeningu. Ujasňuji si, jak velkou otevřenost si mohu dovolit, abych neohrozila záměr, který happeningem sledujeme. Hledám funkční napětí mezi záměrem a hrou.

Lze přimět hru k tomu, aby – jak říkal Patočka – s člověkem hrála. Ne aby člověk hru hrál, ale aby ona hrála člověkem. Aby upozorňovala v tu chvíli, kdy se člověk skutečně stává partnerem, ne tvůrcem hry, aby ho upozorňovala na momenty, kterých je záhodno si všimnout. Případně podrobit tyto momenty rozboru. Z tohoto hlediska je hra velmi zvratná. Jde o to, aby nebyla vnučena vůlí. Když na hru jdeme vůlí, tak už víme, co od ní chceme. Pak, aniž si to přiznáváme, na ni jdeme velice racionálně a vypočítavě. Hra to splní, ale pod naším nátlakem, protože není otevřená, protože není hraná svobodně. Z našich potřeb hra nám splní, dá nám to, co potřebujeme pro náš účel. Na to je třeba si dát pozor. Často je třeba si udělat určitou korekci hry i jejího cíle. Hra s sebou nese jako jeden z hlavních momentů potěšení. Ve chvíli, kdy se hra vysuší do racia, když ztratí požitek z poznávání, zakoušení toho objevování, přestává mít inspirující účín, který ze začátku ani nedohlédneme. Ale když se povede, jsme často najednou překvapeni, že nás hra vzala za vlastní. A že jsme v její blízkosti, že jsme s ní zadobře a nesnažíme se jí něco vnučovat, ale že dáváme pozor, co přináší, a jsme vnímaví k naší otevřenosti, vůči poukazům, apelům hry. Hra má apely, hra má výzvy.

To je zajímavé s tím cílem, s otevřeností vůči němu. Mám často pocit, že cíl je jasný.

To tak bývá, že cíl je stanoven příliš konvenčně a racionálně. Je stanoven bez toho, že se děje, že se k němu dochází v dění, že už je jako takový uchopen, že už je, ani to slovo nechci použít, zvládnutý.

V našich happeninzích máme často jasný cíl – například zastavit odsouhlasení navrhovaného zákona, změnit politické rozhodnutí. Ale je to pořád naše přesvědčení, že náš postoj je správný, že to tak má být. Pravý cíl může být někde jinde a někdy mě ten, jak říkáte, konvenční cíl úplně ochromuje, uzavírá. Chci mít happening ve svých rukou, jasný, bezvadně připravený a pojištěný.

Myslím, že je třeba se ptát po smyslu takového pevně daného cíle. Co cíl chce, co vyžaduje. Jakou účast potřebuje, aby vůbec mohl být naplněn smyslem.

A je rozdíl mezi smyslem a účelem?

To jsou ty momenty, jako je navádění. Spíš než třeba určíme, spíš než dáme za úkol, tak raději navedeme na určitý směr, na určitý zájem, na určitou energii. Nám se zdá, že jsme nic nesplnili a zdá se nám to nehotové. Ty věci jsou nehotové, je třeba vědět, že když je děláme a sledujeme, tak neděláme výsledky, ale otevřenosti a nehotovosti hotoví se k něčemu, k nějakému cíli, v nějakém směru. Jsou hotové ve směřování, nikoliv ve výsledku.

Čili změna směru, stačí malá změna směru? Ale když happening probíhá, i malá změna ho může odvést jinam.

To je to! Pokud jde o happenings, tak to, čeho jsem byl svědkem, bylo velmi hotové jako výtvarný projev, ale velmi prázdné a nehotové jako sdělení a jako setkání s dalším partnerem. To jsem zažíval a byla to mučivá záležitost, kdy dotyční výtvarníci exhibovali jakožto herci, čímž se naprosto míjeli účinkem. Oni se dělali pozoruhodnými, chtěli být známí, ale přitom ta vlastní aktivita, navedení na společnou cestu, tam vůbec nevznikla. Převládal moment exhibice, proto nebyli vůbec schopni být empatičtí k tomu dramatickému. Bylo to výtvarné, bylo to hotové ve svém tvaru, ale ne ve smyslu.

Proto si myslím, že je potřeba happeningy vidět jako dramatické dění, jako dramatickou událost. To znamená jako něco se zpětnou vazbou, která je určitým způsobem ve více směrech. Odsud jsou možná ty vaše rozpaky, z toho, že to vidíte svázaně jen v jednom směru, zapomínáte, že to, co děláte, vstupuje do zpětné vazby a ta otevírá další zpětné vazby. Čili ono je to dobré jako tvar, nikoliv jako hotovost. Tvar je potřeba několikrát znovu prozkoumat.

Setkáváme se často se situacemi, kdy politik lže. Často by se daly jeho výroky použít jako nahrávka na velkou srandu. Co ale s tím, když je příležitost vzít to do hry, ale zároveň je za tím z mé strany cíl toho politika znemožnit? Je v pořádku, když hra není úplně čistá, že je tam takový záměr?

Mám za to, že v momentě, kdy máte před sebou skutečnost lži a podvodu a je to systém, na kterém jsou lidé zvyklí se živit, tak hra přestává být čistou hrou. Ona nemůže být čistá, je tou, která osvětluje, která ukazuje, agituje, ona se obrací k ostatním, k veřejnosti, i pomyslné, s určitým apelem, s určitým sdělením. S určitou výzvou nebo s určitým „Všimněte si. Račte vidět“. Záleží, v jaké to dokážete držet rovině. Jakou to dokáže nasadit nadsázku, protože i nadsázka je podstatná forma hry.

Judo je taky hra a ta využívá energie protivníka, aby se sám zničil. Nestavíte odpor, ale dovolíte, aby sám šel proti vám tak daleko, až spadne na pusu. Nechat ho, aby se uplatnil víc, než myslel. On se vrhá a myslí si, že to má ve hře, že to má v moci.

Je to pravda, je to judo, není to cíl proti, ale cíl a ve směru.

NEPŘIDÁVAT SE PŘÍLIŠ RYCHLE

Jak udělat dobrý happening? Aby oslovoval a nebyla to exhibice?

Člověk musí mít téma a musí to být jeho téma. Nemůže mít takové, které si někde přečte, přizpůsobí se mu a udělá na to happening. Happening lze dělat, když člověk na své téma přijde a chce ho určitým způsobem ověřit. Téma se happeningem jednak ověřuje, ale také rozpracovává. Aby akce k něčemu byla, potřebujete zároveň umět udělat setkání, protože happening není jen událost, ale hlavně setkání. Je třeba si uvědomit, na jaké úrovni s účastníky jednáme. Jestli je umíte oslovit tak, aby poslouchali. To je velmi důležité, jinak jde o exhibici. Jestli je umíte oslovit jako své spolupracovníky, jestli je oslovíte jako účastníky společného tématu. Jde o to své téma pochopit a prezentovat jako společné. Proto je potřeba umět poslouchat i sebe, což je dost velké umění. O to se pokoušíme při dialogickém jednání – aby nám to, co sami děláme, neutíkalo do neznáma. Když dokážeme poslouchat sebe, dokážeme poslouchat i ty druhé. My si myslíme, že sami sebe posloucháme, ale nejsme zvyklí poslouchat sami sebe jako někoho druhého, jako někoho, kdo nám něco přináší, něco říká.

Pokud to osobní je kultivované, verifikované, tak se tím zároveň vzdalujeme od nadvlády exhibice. Přestože určitá exhibice v happeningu být musí, jen nejde o exhibici jako takovou, ale o provokaci k něčemu. Pozornost nemá být věnována mně, ale tématu. Pak je vše v pořádku, jde o téma, a ne o to, jaký jsem pašák.

Kdy se může povést opravdové setkání? Jak souvisí setkání a téma?

To se povede v momentě, kdy se během happeningu otevře vědomí určitého postoje. Vědomí určité otázky, která otevře diskusi. Tak se dostaneme na cestu, kde vzhledem k našemu tématu potřebujeme být. Téma není jen moje, ale stává se naším, a to tak, že se naučíme poslouchat sami sebe i jeden druhého a že si společně vyjasňujeme, upřesňujeme, jak společné téma vypadá. Já můžu být sebelepší, ale mé téma nesmí být exkluzivní. U málokterých happeningů, kterých jsem se mohl účastnit, bylo vědomí sebe jako toho, kdo něco otevírá, sděluje, do něčeho vstupuje, tedy byla tam malá účast dramatické kultury a tvorby, tvořivé komunikace. V momentě, kdy vstoupíme do tvořivé komunikace, kdy začneme být zvědaví na to, co kdo říká, přestaneme mít chuť se ukazovat. Protože naše zvědavost nás donutí brát to věcně. Brát to bytostně, osobně. Proto je důležité, aby byl člověk ochráněn před svodem exhibice. Exhibice je velmi svůdná, zvláště když člověk překoná moment ostychu a kdy převládne taková ta drzost „vždyť je to všechno jedno“. Když ztratíme strach, že budeme trapní, že se shodíme, potom má exhibice otevřené pole a daří se tomu, že jsem středem pozornosti, že se můžu vytahovat a produčirovat. Jde o to, aby se lidé okolo stali účastníky, ne diváky, ale uvědomujícími se pozorovateli. Jde o to, aby byli účastnými pozorovateli. Aby to byl někdo, kdo si zároveň s věcí bere díl odpovědnosti na sebe.

Říkal jste, že happening je událost a bezprostřední setkání. Co ještě?

Happening je událost mravní. Je to svým způsobem zpytování svědomí – z hlediska toho, co je dobré a v čem je nějaký vakl.

Jaká úskalí v happeningu mohou nastávat?

Nebezpečné jsou momenty, kdy děláte proti. Je vždy podstatné najít to pro, to pozitivní. Něco, co může být pochopeno jako osobní téma. Říká se tomu pozitivní energie, která je v přenosu a posilování se navzájem. Dotovat se navzájem.

Další svízelná situace je manipulace. Aby ten, kdo s aktivitou přijde, s těmi, kdo se chtějí účastnit, nemanipuloval.

Znamená to, že happening se musí hrát fér?

Ano, účastníci se mohou přidávat po chvíli s vědomím, že to vystihuje jejich postoj, že jsou s ním srozuměni, čili se nepřidávat příliš rychle. Jinak máme do činění s manipulací a se skandalizací. I když skandalizace je samozřejmě možná, ale bez momentu manipulace. Takže víte, když se kouknu nazpátek, tak ony byly ty akce dosti podmíněné tehdejšími zákazy. To znamená, že to svádělo k tomu dělat něco mermomocí proti zákazům. To byla tematika nepřehlédnutelná. Dělat něco proti zákazům, proti státní moci, je vždycky velmi vošajslich, protože policajti nemohou být, nesmějí být partnery, účastníky v tom vlastním slova smyslu. Čili, ne že by to nebylo možné, ale je třeba si vždycky uvědomit, kdo tím může být ohrožen, diskvalifikován. Kdo to je a pokud jde o tu diskvalifikaci, to zostuzení, jestli je na místě.

Jak mají happeniny podle vás vypadat, co jim prospěje?

Dělat happeniny, které mají fantazii, otevřenost, pozitivní provokaci, naučit se je dělat a uvědomit si všechny pozitivní momenty takovéto činnosti, na to je tahle doba žádoucí. Umět udělat takové happeniny není vůbec jednoduché, navíc je to dost zodpovědné. Happening může být pro lidi nepříjemný, ale díky němu potkají něco jiného, nového, něco si díky němu uvědomí. To je happening, který je na místě a který s celou situací harmonuje. Je třeba se pro tuto tvořivou komunikaci s lidmi připravovat a vzdělávat. Rozeznávat exhibici, téma, nevysmívat se terči, mít respekt. A nemanipulovat.

Tohle všechno je těžké rozeznávat, natož uskutečňovat.

Je to těžké, a jak! Ale někdy musíte to nebezpečí podstoupit, s vědomím, že jde o hubu. Je to velmi háklivé, ale nezůstat u té háklivosti. Jestliže odvaha něco použít splní svůj úkol, tak to nedržet, nepokračovat stejně. Chce to vynalézat, zkoušet, objevovat. Najít si téma trvá dost dlouho. To se nevymýšlí, to se nalézá, zjišťuji, že je přítomno.

O co dalšího v happeningu jde?

V happeningu jde o záležitost vztahu. Kdy je kdo schopen z nějakého vztahu vystoupit a do jiného vstoupit. To se týká happeningu jako takového. Pokud se snažíte o nějaké zlepšení, tak jste z tohoto hlediska moralistka. Mě taky vždycky považovali za moralistu, i když jsem se za mesiáše nepovažoval, ale šlo mi o zlepšení, že můžu určité věci uvést do pohybu. Proč bych jinak dělal divadlo než kvůli tomu, že můžu vstoupit do nějakých vztahů, ve kterých upozorňuji na změnu, na možnost změny. Ale proto mě happening také zajímá, protože je v něm étos působení, uvedení do pohybu. Podstatné je, aby lidé nechtěli být hned hotoví, ale chtěli být otevření a zrát. A to je to nalezení tématu. To je to zrání, cesta za tématem.

ROZHOVOR S JANOU PILÁTOVOU: SMÍCH MÁ RŮZNÉ DRUHY

Jaké téma vás na satiru ve veřejném prostoru zajímá?

Budu mluvit o tom, co si spojuji s vámi, a to není satira, ale happening. Při poznávání toho, co děláte, jsem si uvědomila, jak zásadní je v této oblasti divadelnosti kontext, do něhož divadlo nebo happening vstupuje. Uvědomila jsem si rozdíl mezi dobou, kdy to začínalo, a dneškem. Chápu, že jste to teprve začala zkoumat, ještě nevíte, co se v té oblasti už dělalo, kdo jsou vaši předchůdci, a tak to i s vámi dnes znovu začíná - objevujete Ameriku. Když vystoupíte na veřejnosti, někteří lidé ji objevují spolu s vámi, ale část lidí už happening zná. Ví, že taková forma divadla či hry existuje, a pro vnímání jedněch i druhých to je zásadní rozdíl.

Vysvětlím to příkladem. Otázku, co znamená to, co děláme, když pro nás to má jistý smysl, ale nevíme, jaký to bude mít smysl pro ty, komu to nabízíme, zkoumal například Peter Brook. Vypravil se začátkem sedmdesátých let se svou skupinou do Afriky, do míst, kde se lidi ještě s divadlem nesetkali; byl zvědavý na jejich prvotní reakci na ten fenomén. Zaujalo mě líčení, jak při jednom představení dali do hry botu a vztahy k té botě rozehrávali dál velmi prostě, minimalisticky. Při hře tu botu dali jednomu z diváků. Když ji pak chtěli zpátky, tak člověk, který ji přijal jako dar, nechtěl botu vrátit, nechápal, co se děje. Byl zoufalý, že mu ji chtějí zas vzít: před celou vesnicí ho napřed vyznamenali, a pak pro nic za nic ponížili. Hranice, kterou herci chtěli zkoumat, ta interkulturní, se ukázala jako hranice zkušenosti konkrétních lidí s jinými lidmi a zkušenost se závazností toho, co se mezi nimi na veřejnosti odehrává, důvěra v platnost nějakých pravidel. Nenapadlo je, že najdou diváky, pro které bude divadlo na stejné rovině závaznosti jako realita, že se tím, co se stane ve hře, může měnit skutečnost. Když se u nás na konci představení řekne, že se půjde teďka slavit, diváci vědí, že se nemají všichni cpát do zákulisí, že je to jen tak, ve hře.

Myslím, že když happening vznikal, vyvolával podobné reakce, jako v té africké vesnici: divákovy jistoty, že věci jsou tak, jak jsou, braly za své a ten šok mu otvíral pohled na nějaké do té doby neznámé možnosti. Když dnes třeba polovina lidí ví, že něco jako happening existuje, nevytváří už to, co děláte ve veřejném prostoru, na pomezí reality a fikce, takový průlom jako kdysi, ale dostává se to do jiné situace, řekla bych do pozice kouzlení a atrakce.

Co myslíte tím kouzlením?

Odpovím zase příkladem. Když se Grotowskému podařilo udělat přímo z hereckých akcí, bez vodítka textu, *Apocalypsis Cum Figuris*, byl to průlom, překročení hranic divadla, téměř zázrak. Grotowski se dostal na vrchol divadelního Olympu. Odtamtud se neslézá; jenže on prohlásil, že s divadlem končí. Ptali se, proč, a on říkal: to mám do nekonečna opakovat a opakovat a opakovat to, co jsem už našel? Všechny příšerně naštvál, vždyť většina to tak dělá. Když člověk objeví, jak na to, aby se to povedlo, tak už to opakuje pokud možno až do penze. Ale on v tu chvíli pochopil, že zázrak je zázrakem jen jednou; když se opakuje, tak už nejde o zázraky, ale o kouzelnické triky. Když nám David Copperfield nechá před očima zmizet tramvaj, bere nám půdu pod nohama. Jako by neplatily fyzikální zákony, jako by všechno bylo jen zdání, najednou nevíme, co je realita. Ale on to dělá kdekoli kdykoli, dnes v Praze, zítra ve Varšavě. A já se ptám, jestli happening, který původně budil podobnou nejistotu, není znemožněný tím, když se už jen v různých variantách opakuje, protože pak už to není událost mezi aktéry a účastníky, ale soutěž mezi kouzelníky, kdo umí líp kouzlit, líp dělat happenings. Když už se ta objevená forma může

využívat, jako by se to vracelo zpátky do ohrádky, odkud to původně chtělo divadelnost vysvobodit a pustit do přímého kontaktu s lidmi.

Říkala jste, že David Copperfield hýbá s naším vnímáním reality, protože nám bere jistotu, co je a co není skutečné nebo možné. Způsobují toto současné happeningy?

Já bych jim to přála, protože to byl podle mne hlavní smysl jejich konání. Řekla jsem, že je důležité hnout naši představou o tom, co je a co není možné. V tom vidím příležitost happeningu k divadelnosti, protože i v happeningu, i při dobrém představení může být život silnější - v přímém setkání aktérů s místem, událostmi, lidmi, kteří při tom jsou - než v běžném životním provozu, který se odehrává v oznamovacím, ne v podmiňovacím způsobu, rozvíjejícím to, co bychom si přáli. V divadle se může stát, že padají hranice toho, co jsme pokládali za možné, díky tomu, že herec neuvěřitelně přesáhne sám sebe. Pro mne to byl například Grotowského herec Ryszard Cieślak, který v šedesátých letech ohromil něčím, co si ani diváci, ale ani herci nedovedli představit. Pro Karla Čapka to byl zase Michail Čechov; psal o něm ve dvacátých letech, že byl zjevením holé, živoucí, poskakující lidské duše, a ne hercem, který nás přesvědčí, že se mu tam někde uvnitř něco děje. Takový zázrak, že je najednou evidentní, že jsme dušemi, může způsobit geniální herec, a díky němu pak kolem sebe na ulici cítíme, jak jsme spoutaní, že žijeme jen jako makety. Podobný zázrak může vyvolat i happening, když vidíme, že najednou, aniž bychom to mohli vykalkulovat, všichni, kdo jsou při tom - jak ti, kteří to dělají, tak ti, kteří jsou svědky - cítí, že jsou spolu, a vědí, že se fakt něco děje s nimi i se světem. A neprojeví se to zavytím zklamání nebo nadšení, jaké slyšíme ze stadionů nebo při demonstracích, bývá to v tichu. Myslím, že stejně jako to dokáže geniální herec v divadle, i happening by to mohl dokázat, ale nevím jak, když už je reálně v situaci kouzelníka, ze které se chtěl vymanit.

Co myslíte tím tichem?

Přála bych si, aby každý měl zkušenost s různými druhy ticha, ticha těžkého, nebo dutého, nebo plného či úplného. Dnes už ale režiséři inscenaci většinou nestaví tak, aby nás o něčem přesvědčila, jako to dělali ve dvacátém století, takže pak bylo snazší splynout s ostatními ve společné reakci, v tichu, úžasu, nebo ve smíchu. Dnes už takové snahy chápeme spíš jako manipulaci, proto se tvůrci snaží o struktury, v nichž si každý divák může najít svůj příběh. Dnes jde spíš o to, aby nám to tvůrci jen umožnili, ne o to, aby nám otevřeli oči - třeba i sekerou. Ať si smysl hledá každý sám. Jenže pak jsme i v divadle, stejně jako v životě, osamělí. Ale právě proto, že to je tak, jsou režiséři, kteří i dnes hledají, jak nás spojit. Eugenio Barba nebo Peter Brook chystají ve svých představeních uzle, místa, kde se všichni účastníci, ať už si to, co se děje, vykládá kdo chce jak chce, mohou sejít v jednom bodě, aby se celá pozornost z pohledu dovnitř, ve kterém si dění překládáme pro sebe, obrátila, otevřela a prohloubila. Když se to povede a začneme vnímat celek, utichne vrtění i šum našich představ, a ticho se začíná prohlubovat, vzrůstat - a v tom tichu, i když vzniklo třeba nad tragickým příběhem, jako by najednou klíčila radost, ten pocit: já, to je štěstí, že jsem tady. V tu chvíli každý divák zakouší dotek něčeho silnějšího, jaký zná z momentů, kdy si čte báseň nebo uvidí obraz, které jako by byly určené právě jemu. V soukromí je ovšem sám s autorem jedna ku jedné, zatímco tady je ve společenství a je s ním zajedno. Ne v nějakém přesvědčení nebo programu, ale řekla bych - na té základní úrovni: jsme spolu - a jsme lidi. Najednou to cítíme a uvědomujeme si, že se už nebojíme jeden druhého. Nevím, co to přesně je, ale to je to, proč je pro mne divadlo ještě silnější, než jiné druhy výrazu - nebo řekněme i umění. A teď se ptám: můžeme něco takového očekávat od happeningu? Možná. A to je jeden směr, hledat srozumění mezi těmi, kdo jsou při tom. A pak je tu druhá možnost, o které Markéta píše jako o happeningu utilitaristickém, který se týká určitého přesvědčení.

Tichem myslíte, když člověk přestane konzumovat - ať happening nebo divadlo -lžičkou, ale...

...začne ho vsakovat kůží...

...a děje se něco uvnitř. A to se nemůže stát, když mu to napíšeme na ceduli. Ať je ta cedule napsaná, nebo ve formě jednoznačného obrázku. V manuálu takový okamžik nazývám "aha momentem".

Nazýváte tak ticho, nebo to s tou cedulí?

Setkání, kdy se v člověku něco stane. Pak může něco následovat. K aha momentu musí dojít v obou případech.

Jde o to, kudy se to pustí dál. Jestli se do toho ponořím a jdu ještě hlouběji a výš...

... a setrvám s tím, nebo se zasměju a jdu dál.

Setrvání je v tom tichu. Se zasmáním je to jiná cesta, ale tady potřebujeme jemnější rozlišení, protože zasmát se dá velmi rozdílně. Zasmát se můžu sama nebo s někým, můžeme se smát spolu, nebo se můžeme smát proti někomu. A když proti někomu, můžu se zasmát tak, že to osvobozuje, nebo tak, že mě to naopak přilepí na mé místo. Mickiewicz má v pařížských přednáškách o slovanské literatuře také výklad o vtipu, vtipnosti a o tom, jak je možné se smát. Vysvětluje, jak se smáli účastníci povstání – nejen urození, ale i bývalí nevolníci. Jaký je smích povstalců a jaký smích lokajů. Kdo se smíchem osvobozuje, směje se jinak než ten, kdo se posmívá, protože to jen potvrdí jeho stav. Samozřejmě, že člověk v situaci, kdy se nedá nic dělat, vůči které je reálně bezmocný, potřebuje nějak vyjádřit aspoň svůj nesouhlas s ní. Jenže posměch je jen ventil. Dokud se jen posmívám, potvrzuji svou bezmoc. Ale můžu hledat dvířka k tomu, jak se smát jinak, jak něco investovat, aby to nebyla jen reakce na tíseň, instinktivní upouštění páry, kdy bych mohl rvát nebo proklínat, ale já se místo toho chechtám, protože je to bezpečnější. Je možné hledat a objevovat, co je vlastně k smíchu. Jakmile k tomu přidám něco ze sebe, tak přestože se zdá, že situace je nezměnitelná, už to tak není, nejsem bezmocná. To je pak můj způsob, jak se tomu postavit. Můžu situaci přesáhnout tím, že tvořím. Zavřeli mi tuhle a tamtu cestu, ale co si o tom myslím a jak to vyjádřím, to mi nikdo nemůže vzít. A najednou je tu smích svobodný a osvobozující.

A nedají se podle druhů smíchu charakterizovat druhy happeningů?

Nevím. Teď mi připadá, že k tomu prvnímu, řekněme mu třeba tichý, patří spíš úsměv, který se může objevit i ve chvíli, kdy si uvědomím, že něco je tragické. Nemusí to být drtivé, když na to jen fascinovaně nezírám, když zároveň vím: nejsem v tom sama, tak to je, jsme lidi. To je pochopení, že my lidi už jsme takoví. Může to být pojaté tragicky, tak jako u Mickiewicze, že člověk produkuje zlo, jako včela med, nebo u Sofokla, že to je osud. Je možné vědět, že to tak je, ale není nutné rvát si vlasy; Sofokles i Mickiewicz to dokázali vyjádřit ve verších. To je ten balzám divadla. A na druhé straně je smích. Buď ten, kterým si ulevím, ale nic nezměním, nebo ten, kterým pukají obruče, ve kterých byl svět zakletý, a zdálo se, že nemůže ven: když se můžu zasmát takovým způsobem, svět už je jiný. To jsou maximalistické vize toho, jak a co by happening mohl, asi bláznivé. Věřím, že happening by mohl i šokovat, i provokovat, i blížít se tichému, tragickému úsměvu, myslím ale, že dokázat to skrze smích je vzácnější. V tom, jak vzácné to je, by měla hrát roli i úvaha, co máme právě my ve špajzu. Co tady v Čechách můžeme dát do hry? Němci nás viděli jako smějící se bestie, Poláci nám závidějí naši ironii a sebeironii, tak pokud

máme tyto vlohy a neinklinujeme k romantickému hrdinství, práce tímhle směrem by mohla kultivovat naše přirozené sklony.

K tomu mě napadá, že happeningy u nás rezonují víc, než např. blokáda Šumavy nebo když Greenpeace lezou na střechu parlamentu. Nemáme v sobě obdiv k hrdinství...

...ale k Voskovci a Werichovi, k chytrému, hravému humoru, který má blízko k poezii, takže objevuje možnosti, které bychom jinak minuli...

Zpátky ke kontextům a hranicím. Na co si při happeningování dávat pozor, abychom se strefili? Napadá vás příklad, kdy to v kontextu fungovalo a kdy ne? Kontextem pro naše utilitaristické happeningy myslím odhad místa a společnosti, ve kterých akci pořádám. Napadá vás, v jakém případě to klaplo?

Akce zatýkání Klause mi přišla moc podařená, jako příklad, jak reagovat na situaci, se kterou fakt nemůžu nic dělat. Když prezident dělá takové věci, že se stydím, že jsem z téhle země, odmítám to. Tak mám běžet na hrad a rvát "to není můj prezident"? Ale zůstat potichu by znamenalo přijmout, co je pro mě nepřijatelné. Happening to vyjádřil způsobem, který nic netvrdil, jen vtipně vyjádřil to odmítnutí. Bylo jasné, že v akci je nejen emoce, ale i znalost kontextu: že se to musí spustit, když bude na místě dost lidí i sám prezident, v tu chvíli, kdy jsou policisté daleko, aby to nezhatili, že to musí začít v momentě, kdy bude šance, že se to dostane ven celé. Bylo jasné, že vám to neprojde jen tak, že neutečete a budete muset čelit nějaké odpovědi. Bylo důležité jít do toho s nadějí, že to zvládnete. To byl pro mne přesně ten happening, kdy se invencí, odvahou, osobním nasazením - považte jen, jak jste s Ivankou mrňavé holky, a tím srandovnější i troufalejší je, že jdete zatknout hlavu státu – budí smích, jakým si člověk uvědomuje, že je svobodná bytost a nikdo ho nemůže zavíčkovat do nějaké situace. Když jakoby nic nemůžu, tak to, že můžu artikulovaně vyjádřit nesouhlas, úžasně osvobozuje. A osvobozuje to i ty, kdo jsou při tom, protože vidí, že to je možné a že jen na nich záleží, co udělají oni.

Ale zatýkáním prezidenta jsme chtěli změnit víc, než pocity.

Změnit se může jen každý v sobě, když se odváží; nemůže vědět, co tím spustí a jaké důsledky to pro něj bude mít, ale bere to na sebe. Když apelujete na druhé, je v tom háček. Považte, jaký rozdíl je, když si řeknu: zemřu za vlast, nebo řeknu: zemři za vlast! To je jasné. A když se zaměřím na strukturální úroveň - třeba se snažím prosadit nějaký zákon - hrozí, že se nestrefím, že pomáhám něčemu, co změní věci k horšímu, vždyť za každým rozhodnutím je celý zástup neviditelných zájmů a jejich hybatelů. Já doufám v osobní proměny, že když je jich víc a víc, umožní změny i na sociální úrovni. Nakažlivé je ovšem všechno, jak odvaha a probouzení, tak nestydatost a lumpárny. Myslím, že poslední dva tři roky vnímáme v těchto oblastech daleko přesněji kvality projevů a jednání našich reprezentantů. Jenže od amnestie se na nás valí události takového kalibru, že se někdejší dno zdá být dnes stropem a je nutné začít zase znovu. To není osmistovka, ale maratón a je pošetilé očekávat něco jiného.

Napadá vás, kdy jsme svými happeningy jako David Copperfield zahýbali pocitem reality?

Jak byste mohli, vždyť na to máme experty! Naším pocitem reality hýbají naši političtí reprezentanti! Skutečností, které boří naše představy, co je a co není možné a samy vypadají jako happening, i happeningů, které na ně chtějí odpovídat, ale nesahají jim po kotníky, je tolik, že už nepůsobí ani jako kouzelnický trik, ale jen jako nehoráznost nebo kejklářství, ne průlom. Nám nechybějí ani tak průlomy, jako spíš pevná půda pod nohama, důvěra v pravidla. Viděla jsem v televizi sněmovní události, vyhlížející jako parodický happening, a na ulici reklamní happening,

kdy z nákladáků vyskákali lidé v maskáčích a s maketami kalašnikovů dělali nábor na volny.cz. Prý se tomu říká guerilla marketing. Takové kouzlení je jako tahání králíků z klobouku, což upoutá děti a stařečky, ale ostatní se nad tím nepozastaví. To, s čím se má zacházet jak s kořením, máme na talíři jako hlavní chod.

A jak tedy na to?

Možná je pro změnu nadějnější spojování jednotlivců do iniciativ a iniciativ do společných akcí, jako se snaží Sametové posvícení, aby vznikla širší výpověď, kde vypovídají různí lidé z různých úhlů pohledu. Jednak se tím navzájem korigují, a pak také vytvářejí jiný, sváteční terén. Normální provoz je tak přecpaný, že happeningy nevyznějí, protože musí překřikovat běžný halas a to je nakonec protivné. Proto ti, kdo dělají běžné pouliční divadlo, často pracují s protikladem, v hlučném prostředí dělají něco tichého a sotva viditelného. Uvidět něco můžeme až v protikladu, jinak se to ztratí. Ale když je akce moc tichá, nikdo ji nezaslechne. Potíž je i s tím, když chcete uspět utilitárně. Nevybíráte si, kdy se má něco stát; musí to být třeba ráno před hlasováním, a tak přejímáte pravidla, plynoucí z rozvrhu struktur, a dál jste jejich zajatcem...

A nepomohlo by, kdybychom takovým scénkám před hlasováním začali říkat jinak než happening, přiznali si tu povolnost strukturám a začali je rozvíjet po nové koleji?

Všechno nové začíná napřed pod starým jménem a až časem se ukáže, že jde o něco jiného. A jsme u toho, čím jsme začínali. Jednak máte tu výhodu, že nevíte, co je možné, jako to ví starý praktik, který říká, že to nejde; protože neznáte všechny ty marné pokusy, jdete a uděláte to – a ono to vyjde. A dál: není nutné jezdit až do Afriky. Nutné je přesněji rozlišovat, všimnout si, co se stalo, když jste něco chtěli, a něco jiného způsobili. Když se to podaří, zjistíte, že ačkoli jste nechtěli objevovat nic nového, stalo to. Když jste chtěli způsobit to, oč vám jde, tak jste na to museli najít ten pravý nástroj, ten, jaký potřebujete právě vy. Žádný na vás nečeká.

Mám teď ještě jeden příklad, o největší chemické katastrofě. Obří americká společnost způsobila v Indii úděsnou ekologickou havárii. Zabíla a zmrzčila téměř všechny lidi v Bhópálu a následky působí dodnes. Je to už třicet let a ti, kdo přežili, se marně domáhali odškodnění, různé organizace včetně Greenpeace marně apelovaly. Soudy se nekonečně táhnou, společnost má protřelé advokáty, a přitom v důsledku té katastrofy lidé dodnes umírají. A teď se stalo, že britští aktivisté jakožto zástupci té firmy ohlásili v BBC, že se jménem společnosti omlouvají; prý hluboce litují, že to tak trvalo, ale teď se konečně hlásí k odpovědnosti a všechny odškodní. Dva lidé v manažerských oblecích přišli do BBC, dostali se do vysílání – nevím, jestli s pomocí zevnitř – a ta zpráva měla velký ohlas v celém světě, veřejné uznání. Kdyby firma to sdělení popřela, definitivně by to zruinovalo její renomé, a tak raději začala odškodňovat. Aktivisté se dostali na úroveň, jakou poznal Brook s tou botou, ale už to byla vědomá hra se závazností toho, co se na veřejnosti mezi lidmi odehrává. I když se asi nikdo moc nesmál, ani nebyl šokovaný nikdo jiný, než vedení firmy, bylo to něco, co změnilo její chování, změnilo to skutečnost, což je úžasné. Kdyby se stokrát poutali na vrata té firmy s protestními billboardy, kdyby bylo ještě víc mezinárodních organizací na podporu Bhópálu, nedokázali by to. Těžko říct, co to udělali; snad podfuk s ušlechtilým cílem, snad mystifikační happening, Jenže celé se to mohlo stát jen tam, kde ještě aspoň renomé, když už ne pojem cti, něco znamená, i kdyby nic víc, než podnikatelský kapitál. Na to nemůžeme pomýšlet, když sledujeme, jak se tu dá dávat a brát ne bota při představení, ale třeba vládní nebo ředitelský post, a nic – jen pár herců zas něco vykřikuje; co si o sobě vlastně myslí? Tady je teď mnohem těžší objevit, jak na to, ale je to tak naléhavé, že to objevíte, uvidíte.

MANUÁL POLITICKÉHO HAPPENINGU, aneb Aby to nebylo ušmudlané

Happening získává na oblibě. Aby si i nadále udržel schopnost vyvolávat společenskou diskusi, potřebuje – tím spíše, že roste v kvantitě – rozvíjet i své kvality. Pokud by přišel k chuti i vám, budiž vám tato příručka pomocí a inspirací.

O happeningu

Happening vznikl v 50. letech 20. století v USA, do českého prostředí doputoval o pár let později. Označoval otevřenou uměleckou formu a v širším smyslu jakoukoliv neobvyklou událost, do níž se mohli aktivně zapojit náhodní diváci. (Pavlína Morganová: Akční umění, Praha 2012)

„V šedesátém šestém roce jsme o nich už četli, uvolňovaly se informace o podobných aktivitách na západě. Rozhodli jsme se tedy udělat v Úpici v Podkrkonoší také takový malý happening. Se znalostmi angličtiny to bylo všelijaké, tak tomu děvčata říkala „hípnink“. Nešlo o nic zvláštního. Šli jsme pravou nohou po chodníku a levou po ulici, bylo nás asi dvanáct. Občané se za námi otáčeli, co je to za divný průvod.

Na vysoké škole nám chodily pozvánky na výstavy a vernisáže a jednou přišla pozvánka i na akci, která happeningem jen ještě nebyla nazvána. Měli jsme si přinést citrón. Na místě jsme ho rozkrojili a lízali. Naše tváře byly pochopitelně patřičně zkřivené a komické - tím jsme měli šokovat brněnské měšťáky. Větší dosah to asi nemělo, bylo to opravdu nevinné, taková drobnost, a přesto se nazývala akcí. Ale možná i tak měla ve své době význam." (Jan Kerbr, divadelní kritik)

Způsobem zpracování a provedení tématu nás happening vytrhává z navykých vzorců myšlení. Mohou se do happeningu do něj zapojovat náhodní kolemjdoucí, přátelé, ale i neznámí „přátelé přátel z facebooku“. Zapojují se do něj také novináři, kteří svou účastí na místě nebo sepsáním zprávy mohou akci posunout do další roviny.

Pojetí termínu „happening“ je tak široce rozevřené, že se jej neostýcháme používat pro níže popisované akce – ačkoliv je třeba předem vymezit, že jde především o akce zaměřené politicky, tj. na konkrétní změny v politickém rozhodování. Dále je třeba říci, že naše happenings pracují s prvky divadelnosti (práce se scénářem i improvizací, výstavba dramatické situace, práce s netradičním prostorem jako se scénou, role, rekvizity, masky...) a nově pracují také s mediálním prostorem, jakožto pokračováním prostoru veřejného.

O politickém happeningu

Happeningová forma jako by byla dnešní společnosti, která holduje informacím a informačním technologiím, šitá na míru. Na místě konání je interaktivní a zároveň vyhovuje médiím, která – aby vyhověla požadavkům rychlosti nových technologií – leniví a slevují v hloubce zpracovávaného tématu. Může se efektivně šířit a vyvolávat diskusi dalšími cestami, jako jsou internetové sítě Facebook, YouTube, po e-mailu, ale i starým dobrým povídáním mezi lidmi. Šířit povědomí a zpracovávat témata a tvary proběhlých happeningů můžeme uspořádáním výstavy, vydáním publikace nebo shromažďováním a analýzami na webových stránkách.

Pro přesnější popis v souladu se záměrem užívat happening k vyvolávání společenské diskuse a změny politických rozhodnutí užíváme přívlastek „politický“. V této příručce a v rozhovorech a komunikaci s veřejností a novináři ovšem používáme zkrácenou verzi termínu „happening“.

Ve vztahu k tvůrci či pořadateli happeningu má přívlastek „politický“ vyjádřit, že se tvůrce nejen zajímá o průběh samotné akce, ale podniká ji se záměrem něco reálně změnit. Může nepřímo apelovat na vytvoření postoje k tématu u veřejnosti, nebo apelovat přímo, aby zmocněné osoby – většinou politici – podnikly určitá opatření; aby například hlasováním přijali nebo nepřijali zákon. Politici se skrze tento pořadatelův záměr de facto stávají dalšími účastníky happeningu.

Piknik v metru: Dobroty, předčítání Vančurova Rozmarného léta a dívky v plavkách. I s tím se setkali v pátek 1. 7. 2011 krátce po poledni cestující pražského metra. Sdružení Pražské fórum uspořádalo ve stanici Můstek happening. Protestovalo tak proti zvýšení cen jízdného, které je podle městské rady pro cestující vlastně výhodné, protože se kromě ceny zvedla i délka platnosti jízdenek. Proto členové a příznivci sdružení uspořádali právě piknik – chtěli ostatním spolucestujícím ukázat, jak mohou využít minuty navíc, které neprojezdí... Na Můstku rozložili deky, vybalili svačiny a začali si předčítat z Rozmarného léta Vladislava Vančury. Některé cestující ale pobuřovala obnažená dívka v plavkách. Přivolání policisté protestující vyzvali, aby happening ukončili. Protestující jim pak nabídli pohoštění a akci dobrovolně ukončili o půl druhé.

„Zatímco řidiči dostávají nové silnice, díky nimž si mohou cestu městem zkracovat, dostali pasažéři MHD k prvnímu prázdninovému dni minuty navíc, které mohou trávit v dopravních prostředcích. Cestujícím, který chce ujet jen pár stanic, nabízíme způsob, jak trávit volné minuty v metru. Aby po jízdě MHD měl dobrý pocit, že koupený čas konstruktivně využil a neplatil za něco, o co nestál,“ řekla k akci jedna z organizátorek happeningu. (podle ihned.cz)

Uvedený příklad ilustruje, jak může pořadatel či účastník na jedné straně sledovat politický záměr a zároveň se zajímat a bavit vlastním průběhem happeningu – například si skutečně užít neobvyklou situaci piknikového posezení s přáteli v pražském metru. V uvedeném případě už ke zpětné úpravě jízdného v MHD hl. m. Prahy nedošlo, ale happening sám (přímým vlivem na cestující v jedné z vysoce frekventovaných stanic), jakož i jeho mediální odezva, pomohly rozpoutat širší diskusi nad způsobem fungování spolupráce Dopravního podniku a pražského magistrátu a politického rozhodování ve věcech veřejné dopravy.

Odtud bychom mohli shrnout, že politický happening může být:

- hledáním cesty, jak sdělovat, a sdílet téma.
- pozvánkou, zve do hry. Proměňuje diváky v účastníky, někoho, kdo má možnost zapojit se, a to nejen rekcí zvenku, ale i vlastní akcí zevnitř.
- odpovědí i otázkou, hledá odpovědi, ale zároveň vyvolává další otázky.
- dialogem, vytrhuje z apatie, nasazuje brouka do hlavy, vybízí k reakci, k diskusi.
- oslovením, zasahuje do myšlení. Zážitek v člověku pracuje dál, zpřístupňuje téma ve více vrstvách.
- zpětnou vazbou i pro aktéry, kteří hledají artikulaci tématu
- pro všechny, je mnohostranně prostupný – ne jen pro zasvěcené.
- napětím mezi účastníky a konfrontovanou mocí, ale i mezi vlastním záměrem a hrou.
- trefou, nezlehčuje, ale tepe. Udeří na hlavičku.
- svébytný, žije dál svým vlastním životem. Pamatuje se, traduje se a může dále působit.

Proč pořádat právě happening?

Je to jeden ze způsobů, jak dostat na veřejnost téma, které považujeme za důležité. Dokáže zkratkou vysvětlit, o co jde, přičemž zkratka nemusí znamenat zjednodušení. Můžeme uchopit a zprostředkovat téma obrazem, hraným příběhem, emocionálně, názorně, metaforou a satirou, nejen slovními a rozumovými argumenty. Na všech těchto rovinách happening příjemce oslovuje, nutí přemýšlet a případně si na věc učinit názor. Zasáhne a vysvětlí příměji, než slova.

Díky tomu je mediálně vděčný, protože článek s obrázkem je pro čtenáře zajímavější než samotný text. Obrázek zvyšuje šanci, že se článek v novinách objeví a že si jej čtenář vybere mezi dalšími zprávami ke čtení. Satirou a humorem¹⁰⁸ otevíráme cestu sdělení k účastníkům, čtenářům, politikům, přátelům, novinářům i sobě samým. Přemýšlení o ztvárnění tématu a provedení akce samotné nám pomáhá k nadhledu nad zpracovávaným problémem a do jisté míry k pochopení protistrany. Nás pak téma tolik netíží a na příjemce nepůsobíme fanaticky.

Je to dřina s nejistým výsledkem, ale také radost, sdílení, bytí s přáteli. Přípravy a účast bývají nesený tématem a adrenalinem. Je to zážitek, na který se nezapomíná.

---

¹⁰⁸ „Happening přivede druhou stranu do zvláštní situace. Když občanské sdružení napíše prohlášení, může na to ministerstvo reagovat svým prohlášením. Když se udělá petice, může to druhá strana označit za nátlak nebo zpochybnit podpisy, říci, že tisíc podepsaných je stále pouze malé procento obyvatel. Když ale někdo udělá happening, jak na to může reagovat ten, proti jehož činnosti je namířen? Pro organizátory je to velice výhodné, protože mohou zůstat v pozici nevinného vtípálka a zároveň vyjádřit (třeba i jadrně) něco silného. Možná to v našich zeměpisných podmínkách souvisí s oním pověstným švejkovstvím a postojem „já nic, já muzikant“.“ (Kristýna Opletalová, studentka práv, Pražské fórum a Inventura demokracie)

A proč sepisovat příručku?

Příručka vzniká z potřeby autorky a skupin z jejího okolí, které happenings pořádají. Potýkají se s opakovanými chybami a nikdy nezodpovězenými otázkami. Společně sdílí záměr se v „happeningování“ zlepšovat a nenechat jeho formu vyčpět a vyprázdnit.¹⁰⁹ Vyprázdnění hrozí, když zaměření na dopad výrazně převýší práci věnovanou přípravě a zájem o happening samotný – v jeho průběhu. Tento díl se zabývá praktickými otázkami přípravami a organizace. (V dalších dílech bychom se chtěli podrobněji věnovat samotnému provedení, práci s lidmi, psychice a zážitkům organizátorů a účastníků. Některá témata předznamenává Jana Pilátová v rozhovoru, který následuje příští kapitole této publikace.)

Provést happening znamená ztvárnit nápad. Aby se výsledek co nejvíce blížil našemu záměru a sdělení nebylo překrouceno, je třeba celou akci dobře naplánovat a zorganizovat. Stačí podcenit nebo opomenout jeden aspekt přípravy nebo provedení a utrpí tím celá akce. Pokud pracujeme s médii a chceme apelovat na veřejnost a politiky, vyplatí se nám profesionální přístup a příprava. Na místě nás vždy může něco překvapit a znejistět, ale zároveň můžeme mít předem rozmyšleno co s tím.

Média i čtenáři, diváci či posluchači si na happeningový způsob zprostředkovávání témat zvykají. Na jednu stranu proto může rychle zevšednět, na druhou stranu může společnost jeho tvůrce začít brát jako relevantní zdroj názorů na společenské dění.

Shrnuji zde zkušenosti z organizování dvou desítek akcí Pražského fóra a desítky akcí navštívěných. K obecným závěrům dospívám na základě analýz citovaných příkladů. Další vhled do problematiky jsem získala díky rozhovorům s aktivisty, divadelníky, pedagogy DAMU, urbanisty, novináři, politiky i přáteli, kteří se tématem systematicky nezabývají. Úskalí je v nepředatelnosti zkušeností a prožitků. Situace příprav a provedení happeningu nezbývá než odžít. Nakonec musím upozornit, že mé zkušenosti jsou ryze pražské.

KROKY K HAPPENINGU

- A) Plánovat podle druhu akce
- B) Vybrat místo a čas
- C) Mít srozumitelný nápad
- D) Zaměřit se na cíl
- E) Uchopit akci mediálně
- F) Nenechat si akci překazit
- G) Nedělat klasické chyby
- H) Inspirovat se

A) PLÁNOVAT PODLE DRUHU AKCE

Přístup k plánování a provedení můžeme rozdělit podle dvou základních hledisek. Představme si je jako škálu, na jejímž jednom konci je akce, kterou vytváříme především my v přátelském prostředí, a na konci druhém je akce někoho jiného, kterou, diplomatically řečeno, navštívíme a doplníme. Oba typy mají své výhody a nevýhody.

---

¹⁰⁹ „Nechceme se stát, jak se mnohdy může zdát, mediálními m**kami, které dbají právě jen na tento typ ohlasu. Ten vede k zúženému pohledu a často příliš masíruje ego tvůrce happeningu bez adekvátního dosažení cíle.“ (Olga Richterová, lingvistka a tlumočnice, Pražské fórum)

Akce přátelská

Procházka po Malovance: V rámci festivalu Živé město byla v září roku 2012 uspořádána procházka po krásách Malovanky. Jedním ze zastavení bylo i místo, kde se chystá stavba obří budovy, která zamezí cirkulaci vzduchu v místě dopravně náročné křižovatky a jejím okolí. Zde se účastníci ocitli ve venkovní ordinaci u doktorky a jejího pacienta pana Martina. Bylo řečeno, že pan Martin byl doposud zcela zdravý, avšak od té doby, co se odstěhoval na Malovanku, mění jedna jeho plíce barvu. Přihlížející si mohli obě plíce, vymalované na hrudníku pacienta, prohlédnout a porovnat. Osudem svého souseda se ale trápit nemuseli – jako preventivní opatření proti podobnému osudu slečna doktorka rozdala účastníkům procházky plynové masky.

Co tento druh akce nabízí: Pořádáme ji na neutrální půdě a pro pozvané účastníky. Vytváříme tak své bezpečné prostředí, atmosféra je uvolněná a přátelská. Můžeme si dovolit velké rekvizity, víc lidí. Dáváme vědět novinářům hromadně předem, vytvoříme „událost“ na síti Facebook, zveme, kohokoliv chceme. Průběh akce máme pod kontrolou. Nemusíme se s nikým konfrontovat, na atmosféru mezi účastníky a organizátory nemají vliv obavy. Od účastníků neočekáváme žádné, ani slovní, výpady, jen spoluúčast. Je to představení přímo pro ně.

Na co si dáváme pozor: Pokud chceme akci medializovat, věnujeme péči PR. Stavíme akci od začátku, celé její napětí je na nás. Pečlivě vybíráme místo a čas.

Hlavní deviza: Může to být příjemná akce se společným zážitkem pro široké spektrum přátel, hostů a novinářů, a tím pádem i s nadějí na hlubší zpracování tématu ze strany médií.

Akce intervenční

Regionální Nobelova cena: Bývalý prezident Václav Klaus byl na autogramiádě své knihy Rok devátý oceněn pražskou pobočkou Švédské akademie. Dva její členové mu předali „regionální Nobelovu cenu za literaturu“. „Švédská akademie při udělení ceny vzala v úvahu zejména mimořádnou autorovu produktivitu a tvůrčí lehkost, díky níž zaplavuje český knižní trh každý rok novým literárním skvostem. Dále ocenila autorův myšlenkový přínos a vytrvalost, s níž zastává svérázné názory, jež dlouhodobě přispívají k dobré náladě české veřejnosti i ke zvyšování zisků vybraných ekonomických subjektů.“ S pochopením prezidenta se ale nesetkali. „Co to je za nedůstojné šašky?“ komentoval výstup a obrátil se na svou ochranku se slovy: „Zrušte to!“ Členové ochranky pak členy „Švédské akademie“ vyvedli.

Co tento druh akce nabízí: Nemusíme tvořit celé prostředí, vstupujeme již do prostředí, které je vymezeno a pojato pořadatelem oficiální akce. Skrze oficiální akci máme zajištěné obecnost, hlavní aktéry i novináře. Novináře tedy můžeme oslovit i nenápadně až na místě, nebo osobním pozváním předem. Oficiální akce má své vlastní silové pole, respektujeme její styl a způsob. Nepřistupujeme k ní zcela destruktivně, ale přidáváme hodnotu a proměňujeme ji k našemu záměru.

Na co si dáváme pozor: Počítáme s konfrontací nebo konfliktem s hlavními aktéry, ochrankou nebo policií. Zvedá se adrenalin v krvi a zatemňuje myšlení. Na místě je třeba být stoprocentně přítomný, ostrážitý, najít a nepropásnout nejlepší okamžik, přizpůsobit plán okamžité situaci. Od začátku plánování počítáme s tím, že se vystavujeme nepohodlí, což nás do jisté míry, podle našich zkušeností a stavu psychiky, limituje.

Dobře si vybíráme partnery do týmu, jsme si vědomi jejich i svých limitů. Objevíme je nejlépe tak, že celou věc – pokud nevyžaduje naprostou improvizaci – vyzkoušíme předem.

Hlavní deviza: Pokud se vše vyvede, zásah, včetně toho mediálního, bývá přesně do černého.

B) VYBRAT MÍSTO A ČAS

Vybíráme-li místo a čas, víme, proč právě zde a proč právě dnes. Navštívíme místo předem a v hodinu, ve kterou akci plánujeme, abychom věděli, jak se místo v daný čas chová. Vybíráme ho jako jeviště, s ohledem na pozadí a světlo. Vyhýbáme se rušivým vlivům na scéně, jakými mohou být třeba odpadkové koše.

Chilské policistky: Zatýkání prezidenta: Týden poté, co v Chile proběhla aféra se zcizením tamního protokolárního pera, přijímal na hradčanském nádvoří Václav Klaus před zraky stovek českých a zahraničních diváků maďarského prezidenta. V průběhu ceremoniálu se ujaly slova dvě chilské policistky: „Václave Klausí, prezidente České republiky, ukradl jste vzácné pero vykládané polodrahokamy lapis lazuli. Jménem republiky Chile vás zatýkáme. Máte právo nevypovídat. Všechno, co řeknete, může být použito proti vám.“ Po oznámení zatčení si pro chilské policistky přišli čeští policisté.

Prezident byl zatýkán týden po ostudě, tedy stále ještě v zájmu veřejnosti a médií o incident, „když to bylo čerstvé“. Novináři byli upozorněni jen hodinu předem, na místě už totiž byli kvůli setkání prezidentů a jen si pak policistky našli. Zatýkání zaznívalo k Hradu od protilehlé sochy T. G. Masaryka: přirozeného, viditelného a zároveň symbolického pódia.

Zrychlené vyřizování žádostí o informace: Do státní správy přinášejí větší otevřenost tzv. Sunshine Laws. Hlavním příkladem je zákon č. 106, který umožňuje občanům získat smlouvy o státních zakázkách, informovat se na výše platů úředníků atp. Vláda zadala ministerstvu vnitra zákon dále zfunkčnit. Úředníci ministerstva se iniciativně pustili do úpravy – ovšem tak, že navržená novela by funkci zákona umrtvila. V den rozhodování, zda ministerstvo postoupí novelu vládě ke schválení, byl před vstupem do ministerstva vnitra formou happeningu představen novelizovaný koncept „vyřizování“ infožádostí. Hlavní roli v něm hráli politici, úředníci, občané a žádosti o informace. Ty nakonec na pokyny shora zprocesovala, tedy „vyřídila“ úřednice skartovačkou.

Toto je typický příklad důležitého tématu, které širší veřejnost nezná a ke kterému novináři potřebují konkrétní událost a přesvědčivou fotografii, aby o něm vůbec mohli psát. Pro čas akce bylo vybráno dopoledne, kdy ministerstvo novelu projednávalo. (Často váháme, jestli dny projednávání vyhlášky, zákona nebo opatření (tedy přirozený čas, kdy novináři o tématu píší) nejsou pro pořádání happeningu již pozdě. Zatím se zdá, že pokud je téma dostatečně zajímavé a dokážeme zajistit přítomnost novinářů, můžeme udělat akci například dva dny předem. Dáváme tak politikům více prostoru ke změně názoru.) Pokud se kryje den projednávání a happeningu, nemusíme investovat tolik energie do PR. Novináři, kteří by o tématu rádi psali, přijdou a ocení oživení složitějšího tématu a nabídku obrázku k článku – zvyšuje se tak totiž šance, že se téma přes rozhodujícího editora opravdu dostane do novin. Pokud pošleme novinářům pozvánku na happening s dostatečným předstihem, nejlépe s ilustrační fotkou a argumenty, mohou o akci psát a zvát čtenáře s předstihem; potom je výsledek našeho úsilí zdvojnásoben. Plánovaná akce může působit na politiky i celý týden.

Pokud neexistuje jiné symbolické a tematické místo, nezbyvá než provádět akce před nevládnými budovami zodpovědných institucí. Novináři potřebují ukázat akci ve vztahu k místu – nejlépe zabrat do objektivu i oficiální ceduli s názvem instituce. Na politiky působí dění před vraty (a s tím spojená možnost novinářů osobně se ptát tiskového mluvčího úřadu) silněji, než kdyby se odehrávalo kdesi jinde ve městě.

Turnikety v metru: Test turniketů v metru: Dopravní podnik hl. m. Prahy se rozhodl nainstalovat do metra turnikety. Projekt byl velmi drahý, ve výsledku by zhoršoval pohodlí cestujících a umožňoval by přesné sledování pohybu cestujících s Opencard – podle elektronických dat.

Cestující jsou na své pravidelné ranní cestě do práce ve vestibulu metra na I. P. Pavlova konfrontováni s existencí turniketů. Na neobvyklou situaci happeningu je připravuje již vstup do vestibulu, kde prochází kolem živých cedulí s nápisy „Připravte si jízdenku, neděkujte“. Následně dostanou do ruky leták, který je s nadsázkou i výčtem jednoduchých argumentů uvádí do problematiky zavádění turniketů. Poté prochází živými turnikety – mezi pěti lidmi vedle sebe, kteří zahrazují cestu deskami s nápisy „pokusný turniket“ a pouštějí každého cestujícího zvlášť.

V uvedeném případě byla za místo konání určena stanice I. P. Pavlova, jakožto nejfrekventovanější stanice metra, a tedy nejvhodnější místo pro jeden z hlavních záměrů happeningu – testovat průchodnost vstupu do metra skrz turnikety. Stanice metra je zároveň v blízkosti centrály dopravních podniků v ulici Na Bojišti. Čas začátku happeningu 8.00 odpovídal největší dopravní špičce. Zároveň umožňoval šestnácti organizátorům být na místě a nemuset si brát dovolenou. Ten den jednala Rada hl. m. Prahy o zavádění turniketů. Novináři stihli články zpracovat před tímto bodem jednání (pro internetové verze deníků, či rozhlas a televizi), a hlasování politiků tak mohlo být ovlivněno i skrze zprávu médií.

C) MÍT SROZUMITELNÝ NÁPAD

O nápadu

Začátky příprav bývají dva. Buď nápad přijde sám od sebe, nebo existuje potřeba (ať už pramenící z emoce nebo z rozumu), a pak se na nápad snažíme přijít. V obou případech je nápad hlavním prvkem. Může jiskřit, fungovat a zasahovat. Většinou poznáme, že je to „ono“. I přes tento pocit raději uplatníme na nápad následující kritéria, aby ladil s akcí, kterou vytváříme:

- je realizovatelný, poměr cena/výkon odpovídá našim možnostem.
- realizátoři do něj mají chuť. Táhne celý tým.
- je atraktivní, přitahuje vizuálně, emotivně, vtípem.
- je v něm „aha moment“, na který má divák šanci přijít.
- používá symboly, metafory, příběhy a ilustrace.
- je všeobecně srozumitelný.

Někdy je potřeba nápad opustit a věnovat se jinému. A někdy je po dlouhé a únavné práci na rozvíjení jiného nápadu třeba seznat, že bude lepší vrátit se k nápadu původnímu.

O srozumitelnosti

Být v happeningu srozumitelný je o to těžší, když upozorňujeme na situaci, v níž se nikdo nevyzná:

Dadaopencard: Používání Opencard je trestné. Přijďte se udat! Situace, kdy je z kauzy Opencard obviněna současná Rada hl. m. Prahy, zatímco bývalý primátor Pavel Bém a jeho spolupracovníci nikoliv, je absurdní. Proto i my reagujeme absurdně a vybízíme: Používání Opencard je trestné. Přijďte se udat! Vycházíme z principu samotné Opencard. Rozvíjíme dál multifunkce, které nabízí. Jednou z nich je, že Opencard přinese smůlu každému, kdo na ni sáhne. Obviněn by měl být tedy každý její držitel. Abychom ulehčili policii práci, připravili jsme pro Pražany jednoduchý formulář, kterým mohou podat trestní oznámení sami na sebe. Formulář bude možno vyplnit ve středu 17. 4. v 11.00 na tramvajové zastávce I. P. Pavlova. V hlavní roli cestující, formuláře, asistentky dadaopencard v červených sukních, policie a sebeobviňující se cestující.

Akce s nápadem, propracovanými formuláři a jednotným červeným asistentským stylem kostýmů. Přišlo osm přihlášených přátel z „události“ na síti Facebook. Dobrovolně vyplňovali dotazníky a nasazovali si pouta. Interakce s nimi byla příjemná a živá. Rádo by jich prý přišlo víc, ale nemohli, protože byli v práci.

Zapojit kolemjdoucí se nedařilo. Dopoledne je sice dobré pro novináře, na zastávce se ale pohybuje málo lidí, a to zejména starších, kteří se možná v současných poměrech na radnici dostatečně neorientují a zároveň nemají zvědavost a odvahu se do happeningu zapojit. Oslovovat publikum na ulici bez předchozího výběru a se složitějším tématem je náročné. Přesycenost podněty z pražských ulic staví mezi happening a kolemjdoucí bariéru. Zvláště pokud zahlédnou logo Opencard, mohou zůstat u dojmu „zase po mně chtějí něco s tou kartou“. Na první pohled nemusí být snadné rozlišit mezi happeningem a marketingem. Zaujati příliš svým nápadem, který v naší komunitě fungoval výborně, jsme podcenili možnosti komunikace s nic netušícími kolemjdoucími. Obměněnou scénu jsme zopakovali o týden později na zasedání zastupitelstva, kde pochopili a reagovali všichni zastupitelé.

Pokud cíl, motiv a záměr happeningu není pochopen, vytváří falešné nebo posunuté představy. Dobrý nápad je potřeba vhodně ztvárnit. Nemusíme být schopni vhodnost a funkčnost nápadu posoudit, protože víme o tématu příliš mnoho a nápad může rezonovat jen úzké skupině lidí. Pomůže nám přesně nápad formulovat a zapsat. Opracovávat nápad, mluvit o něm s kolegy, experty, spřátelenými novináři, ale také se sousedkou a spolužákem. Bereme jejich otázky vážně a přicházíme na odpovědi.

Srozumitelnost provedení kopíruje srozumitelnost přípravy. Musíme v tom mít sami jasno, připustit si, že na něco ještě neznáme a nebudeme znát odpověď, a vědomě s touto nejistotou pracovat. Teprve pak můžeme působit důvěryhodně na účastníky i na novináře. Zároveň nemůžeme působit jen schematicky – když jsme polopatičtí a neklademe na diváka nároky, připravujeme ho o zážitek. Schematičnost navíc dovoluje nepřiměřenou údernost, která pak může divák i zastrašit a odradit.

D) ZAMĚŘENÍ NA CÍL

Důležité je, aby hlavnímu organizátorovi bylo jasné, co akce sleduje a dokázal její smysl promítnout do happeningu samotného, do prohlášení, tiskové zprávy a rozhovorů s novináři a kolemjdoucími. Podařený happening má smysl sám o sobě. Pokud jej tak organizátor chápe, dokáže ho tento přístup „odbřemenit“ od náročnějšího cíle změnit politické rozhodování. Na druhou stranu je třeba si cíl definovat a od začátku k němu směřovat a uvědomovat si, zda k němu zvolené strategie a prostředky vedou. Zpětně reflektujeme, nakolik se naše cíle kryjí s dopadem.

Na otázku „a proč to děláme?“ může odpovědět každý člen týmu jinak:

- Jedna „chilská policistka“ chtěla, aby prezident za své chování odstoupil. Druhá považovala za samozřejmost tak dobrý nápad se zatčením zrealizovat, ale další možnosti nedomyšlela.
- „Cestující balík“ (příklad z následující kapitoly) se účastnil proto, „že je pro každou špatnost“, „zřízenec dopravních podniků“ zase kvůli rozčilení nad prodlouženými intervaly.
- Na turniketech jednomu členu týmu vadila víc představa několikaletých úprav a uzavírek vestibulů, druhému hrozba zneužití osobních údajů o pohybu cestujících, dalšímu samotný princip plýtvání penězi za předem domluvené zakázky.

Co může být záměrem realizátorského týmu a jaký může být dopad:

Záměr: Slečna doktorka a pacient Martin z Malovanky chtěli postrčit téma dopravně přetížené oblasti do médií a zároveň udělat sousedům během procházky radost krátkým výstupem.

Dopad: Sousedé se zasmáli, organizátor procházky cítil podporu, kterou jinak nemá, v deníku Právo vyšel článek s fotkou z ordinace (o Malovance bez happeningu psaly další deníky).

Záměr: Tým „chilských policistek“ se chtěl veřejně distancovat od jednání prezidenta a dát možnost divákům a čtenářům se s akcí ztotožnit.

Dopad: O jejich zásahu psaly všechny deníky a dostal se do večerních televizních zpráv. O víkendu s nimi vyšel v Lidových novinách dvoustránkový rozhovor, kde se mohly rozmluvit o prezidentových zásluhách v plné šíři.

Záměr: Členové „Švédské akademie“ chtěli osobně zabrnkat na prezidentovu strunku zalíbení ve sbírání všelikých cen a na jeho pochybné literární dovednosti – šlo jim „o ten vtíp“.

Dopad: Do celkového vyznění zprávy o prezidentově autogramiádě přidali novináři pohled z druhé strany a umožnili nechat s názorem ztotožnit i čtenáře. Aktualne.cz ztvárnilo fotogalerii s komentáři tak, že se happening posunul do další roviny (ukázka případu, kdy happening dál žije vlastním životem).

Záměr: Dadaopencard asistentky chtěly, aby absurdita s obviněním rady v čele s primátorem Svobodou namísto rady za primátora Pavla Béma, byla absurditou pojmenována veřejně a dohnána do extrému. Zároveň chtěly interagovat s cestujícími a přáteli přihlášenými na akci.

Dopad: interakce s cestujícími se nezdařila. Zpráva a fotografie popisující happening se dostaly do deníků, fotogalerií a rádia. Sebeudávací formuláře fungují při osobním předání a slouží jako letáky sdružení organizátorů.

Záměr: Tým „cestujícího balíku“ chtěl přispět k veřejnému tlaku, aby město přehodnotilo změny ve veřejné dopravě a přístup k MHD; aby se víc soustředilo na pohodlí cestujícího než na efektivitu rychlosti přepravy a ušetřený pakatel.

Dopad: Novinové články a fotoreportáže. Zážitek pro všechny zúčastněné včetně novinářů. Ocenění a respekt ze strany jednoho koaličního zastupitele, člena dozorčí rady dopravních podniků: „Tenhle barák – magistrát – se k obyvatelům chová jako k balíkům, to jste trefili“. Město (velmi pomalu a selektivně) přehodnocuje změny v dopravě. (Na téma MHD upozorňují další sdružení, jedná se o synergický tlak.)

Záměr: Živé turnikety upozorňovaly na řadu zmíněných nešvarů a chtěly, aby Rada města hlasovala proti tomuto projektu. Chtěly cestující oslovit přímo a zároveň provést regulérní test.

Dopad: 5 000 cestujících prošlo turnikety, 1 000 jich dostalo leták. Silný mediální zásah, zprávy ve všech denících a v regionálních televizních reportážích. Město ten den projekt zrušilo.

Záměr: „Občané“ požadující informace podle funkčního zákona zabraňovali jeho novelizaci.

Dopad: Díky spolupráci více organizací ministerstvo novelizaci stáhlo. Mediální zásah do deníků.

E) UCHOPIT AKCI MEDIÁLNĚ

Protože aspirujeme na změnu politických rozhodnutí, chceme happeningy medializovat. Ovlivňujeme tak veřejné mínění a zároveň tzv. svodku – výběr z vydaných zpráv, který se dostane k politikům. Pokud se nám podaří zasáhnout svodku, kterou politici považují za veřejné mínění, berou nás v úvahu při rozhodování a hlasování. Mediální prostor považujeme za prodloužení prostoru fyzického, za součást prostoru veřejného.

Před akcí

Na začátku jsme nastínili dva hlavní přístupy k akci. Na jedné straně škály je náš prostor, v němž tvoříme, na straně druhé je návštěva prostoru cizího, který bývá pokryt i mediálně. Pokud chceme intervenovat, často stačí dát novinářům vědět, o co půjde, a oni si nás na místě najdou, fotí s pochopením věci a ví, na co se zaměřit. Pokud vytváříme akci na místě vlastního výběru, přesvědčujeme novináře, aby nás navštívili.

Pro pochopení novinářových možností a mediálního světa je nejlepší se seznamovat a přímo se ptát na to, co potřebujeme vědět. Happeningy tuto neformální příležitost krátkých rozhovorů nabízejí. Novináře můžeme potkávat a poznávat také na tiskových konferencích a veřejných jednáních.

Při akci

Jeden člověk z týmu se věnuje novinářům. Každého zvlášť přivítá a vymění si s ním vizitky, které pak pečlivě shromažďuje a doplňuje jimi novinářský mobil/mail list. Rozdá tiskovou zprávu akce a další materiály. Po provedení nabídne scénář. Na konci se můžeme (podle situace) ptát na reflexi akce, co bylo mediálně dobré a co „příště lépe“. Poděkujeme, že přišli. Využijeme osobní příležitosti poděkovat za zpracování akcí minulých.

Novináři jsou zároveň i diváky a účastníky. I kdybychom neměli jiné publikum, novináři jsou publikum, přestože jsou v práci a nemohou si akci jen tak užívat. Pro novinářovo osobní zaujetí můžeme udělat hodně, když dáme najevo, že nejde jen o protest, ale i o akci samotnou. Jedním z nejkrásnějších zážitků je, když se novináři aktivně zapojí a happening se chytne a valí vpřed spojenou silou.

Cestující je balík: Dopravní podnik se rozhodl optimalizovat veřejnou dopravu v hlavním městě. Dnem začátku platnosti změn mělo být cestování rychlejší a ještě se mělo ušetřit. Organizátoři happeningu dodávají: Městská hromadná doprava prochází optimalizací a přepravuje co nejvíce lidské hmoty za co nejmenší náklady. Cestující se však nemusí obávat nepohodlného cestování, vzájemného odírání a tlačení. ROPID zaručí, za drobný příplatek k jízdence, bezpečný transport bez poškození. Cestující mohou využít nabídky obalování do bublinkové fólie.

Účastník popisuje happening z role zřízence: „Celá akce proběhla za velmi přátelské a vstřícné atmosféry. Účastníci, přizvaní novináři i náhodní spolucestující dokázali vytvořit jakýsi pohyblivý herní prostor, který plynule pohlcoval a zase propouštěl kohokoliv, kdo se ocitl na dohled. Program připravený pro novináře byl dostatečně atraktivní na to, aby reportéry zaujal a vzbudil v

nich zájem o věc samu. V dialogu s novináři i cestujícími přicházely nápady na další rozvíjení původně jen schematicky načrtnutého průběhu, aktéři dali průchod své kreativitě a spontánnímu tvoření dramatických situací. Novináři se pro věc nadchli, sami se zapojovali a nabízelí další možnosti, případně se nezdráhali přednést návrhy na různé záběry a fotografické situace.“

Po akci

Co nejdříve pošleme připravenou a v minulém čase psanou tiskovou zprávu popisující proběhlý happening. Pokud máme, přidáme fotografie. Sdílíme fotky na síti Facebook, postupně přidáváme i odkazy na novinové články. Pokud máme webové stránky, zpracujeme akci včetně mediálních odkazů i na ně.

Cesta happeningu skrze média k veřejnosti

- Novináři se dozvědí o akci. Dáme vědět redakci České tiskové kanceláře formou avíza (krátkého lákavého textu s upozorněním na existenci a charakter akce) nebo tiskovou zprávou. Dále píšeme na adresy redakcí a na maily konkrétních novinářů. Pokud jsme přesvědčeni, že náš happening je dostatečně atraktivní, můžeme do redakcí nebo jednotlivým novinářům zavolat. Otázky, které nám kladou, si zapisujeme a připravujeme odpovědi; na místě se nás novináři zeptají znovu. Ke kontaktům se dostáváme při všech příležitostech: Vyměňujeme si vizitky, „guglujeme“ adresy těch, kteří o našem tématu píší. Pokud mi volá novinář sám od sebe, ukládám si jeho jméno a číslo. Pokud akci nahlásím na magistrát, ČTK a jednotlivá další média ji mohou zaregistrovat i z tohoto zdroje.
- Novinář je zaujat a chce se tématu věnovat. Máme zformulováno co, proč, kdy, kde, jak a o co nám jde. Napíšeme dobrou tiskovou zprávu (poradíme se jak). Připravíme si několik tzv. zlatých vět do telefonu. Pokud můžeme, odkážeme na jiné akce, které už jsme dělali. Nezačínáme dalekosáhlým představováním našeho sdružení, ale stručně pozveme, vysvětlíme, o co jde a jak to bude vypadat. Zaujme víc věcnost, nápad, vizuální přitažlivost akce, vztah k současnému dění a sympatický hlas, než přesvědčování.
- Novinář přesvědčí své kolegy a šéfy na poradě, aby ho na místo poslali. K tomu sám potřebuje náboje a střelivo zmíněné v předchozích odstavcích.
- Napsaný článek se vejde do novin a na viditelné místo online zpravodajství.
- Čtenář si ho v novinách vybere ke čtení. Také on si v novinách vybírá něco přitažlivého, aktuálního a trefného.

F) NENECHAT SI AKCI PŘEKAZIT

Přípravy si můžeme překazit především sami. Například nereálnými předpoklady o zapojení kamarádů, kteří nejsou zvyklí veřejně vystupovat („ČSSD a Komunisti se spojili na úrovni krajů. To je strašný! Uděláme něco. Uděláme šňůru lidí mezi Lidovým domem a ulicí Politických vězňů. Každý z nás sežene deset lidí a bude to.“). Nebo přeceněním svých schopností a možností (O předraženém „Magickém“ reprezentačním plesu městské části Praha 1, na přípravu byl den času: „Zahrajeme tam před starostou kouzelnický představení. Budeme tahat z klobouku městský knihovny a jiné věci, na který nejsou peníze, a pak z toho vyčarujeme ten ples.“)

Téměř na každé akci počítáme s přítomností policie. Vybereme nekonfliktního, ale neústupného člověka, který s policisty bude komunikovat. Pokud je to možné, máme na telefonu odborníka, se kterým můžeme případný konflikt konzultovat. Pokud máme akci nahlášenou, držíme v ruce úřední papír. Pokud nemáme, můžeme argumentovat slovy „toto není demonstrace, ale happening“. Na citlivých místech, jako jsou prostory před ministerstvy nebo úřadem vlády, počítáme s vícečlennou ostrahou, vysílačkami, řešením shora atd. Pokud máme konflikt s řadovým

členem ochranky, sháníme jeho nadřízeného. Přistupujeme k policistům citlivě, jako k lidem, kterým děláme problémy. Ovšem s vědomím toho, že na akci máme právo, protože žijeme v demokracii.

Ač se to na první pohled nezdá, policie pomáhá a chrání i happeningy. Může mít i svou plnohodnotnou roli: Při *Zatýkání prezidenta* si po oznámení zatčení pro chilské policistky přišli čeští policisté – a postarali se tak o pointu příběhu. Při *Loučení s posledním metrem* jsme za přítomnost policistů byli rádi, když později mezi nástupišti procházel agresivní dav opilých fanoušků fotbalového klubu Sparta a my se nemuseli cítit ohroženě.

Akce před ministerstvy a úřady, které se konají dopoledne a tak nelze počítat s velkou účastí přátel, mohou být rozpačité, pokud si nedokážeme poradit s absencí diváků. Do velké míry jsou diváky novináři, ale potřebné divácké napětí tam mohou přinést právě i policisté. Sledují naši produkci, i když především ze svého úhlu pohledu, a přináší nám diváckou energii. Dokonce i konfrontace s nimi, pokud nás úplně nevyvede z míry, může pomoci dotvořit celek. Mohou také vyjádřit souhlas s akcí a být vděčným publikem, což je pro organizátory velmi posilující moment. Chování policistů a ochranky se jako zázrakem pozitivně proměňuje v přítomnosti novinářů. Říkáme tomu „novinářská imunita“.

Akci může pokazit počasí. S tím se můžeme jen smířit, nebo použít plán B. Stejně tak máme plán pro případ onemocnění člena týmu. Proti čemu jsme téměř bezmocní, jsou náhlé nepředvídatelné mediálně silné události (politické zvraty, povodně), které tu naši přebijí. Pokud má náš happening probíhat v návaznosti, paralelně nebo v rámci akce někoho jiného, počítáme s možností jejího posunutí nebo zrušení.

Při intervenci počítáme s možností konfliktu s hlavními protagonisty, ochrankou, ale i diváky:

Svatořečení Václava Klause II: „Skupinka protestujících se poté rozptýlila mezi věřící a rozdávala jim ikony s obrazem světce a textem žádosti o jeho svatořečení, obsahující soupis jeho zázraků a bohulibých činů. Tato činnost však u všech věřících nenarazila na pochopení. Někteří věřící naopak protestujícím vyjadřovali své sympatie a děkovali jim s výmluvným „Zaplať pánbůh, že se někdo ozval“. Statečná sestra Olga, která neohroženě třímala ve svých rukou světcovu ikonu, byla zákeřně napadena: Světcova ikona se stala předmětem útoku ze strany rozzuřeného ikonoklasty, který svatý obrázek zničil. Část skupiny byla poté zadržena policií a legitimována.“ (z textu filosofa Václava Němce *Očité svědectví*)

G) NEDĚLAT KLASICKÉ CHYBY

Hlas

Vnímání hlasu je spolu s vizuálním vnímáním akce její nejdůležitější součástí. Přesto hlas, slyšitelnost a sdělnost bývá nejpodceňovanější součástí happeningů. Napínání uší, abychom sdělovače slyšeli, vyčerpává a napíná naši trpělivost. Podceněný hlas často diskvalifikuje celou akci.

Pokud to velikost prostoru nevyžaduje, pro ozvučení prostoru místo megafonu upřednostňujeme decentní mikrofonky k pasu, jaké mívají průvodci. Vizuální dojem je pak profesionální. Máme náhradní baterie a nejlépe i náhradní mikrofon. Sdělování nesoustředíme do mikrofonu, ale na nejvzdálenějšího diváka. Soustředíme se na komunikaci s lidmi, mluvíme klidně. Nejsme rozvláční nebo nesrozumitelní. Mluvíme vybíráme takového, aby mu nepřeskakoval hlas, nepůsobil nesměle, trapně, nebo naopak nátlakově.

Ušmudlanost

Na detailu záleží. Nechceme výsledný dojem ušmudlaný a olajdačený, ale profesionální, čistý, bez rušivého šumu, který by pohlcoval sdělení.

- Oblečení a vlasy: Patří k naší roli černé boty, nebo prestiže? Šustákovka, nebo košile, vyžehlená, nebo sežvejkaná? Rozpuštěné vlasy, dredy, nebo drdol?
- Postoj těla: Nikdy si nespojujeme ruce před rozkrokem.
- Logistika: Sejděme se včas, což bývá alespoň hodina předem, abychom se stihli na sebe naladit, sehrát, zareagovat na aktuální situaci, změnit plán atd.
- Nejasné poselství: „Zajímavé, a o co jim šlo?“ Kolemjdoucí se často cítí trapně, že nerozumí tomu, co se děje, což je většinou odrazuje. Nepřeceňujeme obecné povědomí o tématu, vycházíme příjemcům maximálně vstříc.
- Začátek a konec: Máme jasně rozmyšlený začátek a konec. Je dané, kdo a jak je uvede.
- Role: Celou dobu jsme v roli, ze které nevypadáváme. Pokud se situace mění a je třeba ji glosovat, zkusíme to z pozice své role. Udržujeme tak tah akce.
- Nedodržování žánru: Je to happening. Nedoporučujeme vpašovat do akce argumentační vysvětlování na cedulích. Narušili bychom žánr. Ve vší vážnosti a srozumitelnosti, aby nedošlo k mylné interpretaci, můžeme argumentovat v tiskové zprávě.

H) INSPIROVAT SE

- Pavlína Morganová, *Akční umění*, Olomouc: J. Vacl, 2009
- Marek Jehlička, *Průvodce po mediální galaxii. Public relations v neziskové organizaci*, Praha, 2008
- Olga Cieslarová, *Fastnacht. V Basileji karneval?*, Praha, 2012

LITERATURA

Caillois, Roger, *Hry a lidé*, př. Nina Vangeli, Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon, 1998 (fr. orig. 1961).

Fink, Eugen, *Oáza štěstí*, př. Jiří Černý a Věra Koubová, Praha: Mladá fronta, 1992 (něm. orig. 1957).

Guardini, Romano, *O duchu liturgie*, př. Filip Karfík, Praha: Česká křesťanská akademie, 1993 (něm. orig. 1957).

Chlup, Radek, „Symbolická účinnost v Sametovém posvícení“, in A. Rybničková et al, *Happening: Mezi záměrem a hrou*, s. 168-188.

Chlup, Radek, „Vtip a náboženství. Posvátno jako mysterium ludicrum et ridiculum“, *Religio*, Brno, 2005, s. 259-278.

Jean-Claude Schmitt, *Svět středověkých gest*, př. Lada Bosáková, Pavla Doležalová a Veronika Sysáková, Praha: Vyšehrad, 2004 (fr. orig. 1990).

Kaprow, Allan, *Some Recent Happenings*, New York: Great Bear Pamphlet, Something Else Press, 1966.

Knížák, Milan, *Nový ráj*, Praha: Galerie Mánes & UMPRUM museum, 1996.

Koubková, Evelyne, „Roztančené kbelíky“, in A. Rybničková et al, *Happening: Mezi záměrem a hrou*, s. 153-167.

Kubart, Tomáš, *Počátky happeningu v tvorbě skupin Gutai a Fluxus 1954–1962*, Diplomová práce, Brno: Masarykova univerzita, Filosofická fakulta, Katedra divadelních studií, 2013.

Lakoff, George a Mark Johnson, *Metafory, kterými žijeme*, př. Mirek Čejka, Host, Brno 2002 (angl. orig. 1990).

Pehal, Martin, „Sametové posvícení jako hra symbolů“, in A. Rybničková et al, *Happening: Mezi záměrem a hrou*, s. 138-152.

Morganová, Pavlína, *Akční umění*, Olomouc: J. Vacl, 2009.

Nešpor, Karel, *Léčivá moc smíchu: smích a zdraví, smích a vztahy, smích a práce, smích a výchova*, 4., rozš. vyd. Praha: Vyšehrad, 2010.

Nick Crossley, „Ritual, Body Technique, and (Inter)Subjectivity“, in N. Crossley and K. Schilbrack (eds.), *Thinking Through Rituals: Philosophical Perspectives*. London: Routledge, 2004, s. 43–44.

Pavlovský, Petr, et al. *Základní pojmy divadla: Teatrologický slovník*, Praha: Libri – Národní divadlo, 2004.

Filip Pospíšil (ed.), *Umění protestu*, Praha: Rubato, 2013.

Pospizsyl, Tomáš, *Asociativní dějepis umění*, Praha: tranzit.cz, 2014.

Roux, Jean-Paul, *Král. Mýty a symboly*, př. Irena Kozelská, Argo, Praha, 2009 (fran. orig. 1995).

Rybničková, Alena, „Aby to nebylo ušmudlané“, in Kolektiv autorů KaTAP, *Satira. Maska. Happening*, Praha: MAKE*detail, 2013, s. 83–102.

Rybničková, Alena, Radek Chlup, Martin Pehal a Evelyne Koubková, *Happening: Mezi záměrem a hrou*, Praha: AMU, 2015.

Škabraha, Martin, „Kritika depolitizovaného rozumu“, in Václav Bělohradský et al., *Kritika depolitizovaného rozumu: Úvahy (nejen) o nové normalizaci*, Všeň: Grimmus, 2010.

Vyskočil, Ivan, „Dialogické jednání s vnitřním partnerem“, in Eva Slavíková, Eva Vyskočilová (eds.), *Psychosomatický základ veřejného vystupování: Sborník z konference 14.–15. 10. 1999*, Praha: AMU, 2000, s. 19–20.

INTERNETOVÉ ODKAZY

Desaterik, Dmitrij, „Rozhovor s hlavním trpaslíkem,“ [online]. *Divus*. 1. 2. 2006, dostupné z: <http://divus.cc/praha/cs/article/the-revolution-of-dwarves-ii?printLayout=true>.

Frydrych, Waldemar, rozhovor, „Neviděli jste moje vojsko?“, A2, Filip Pospíšil a Petr Blažek, [online]. A2. (2009) [cit. 10. 10 2014], dostupné z: <http://www.advojka.cz/archiv/2009/12/nevideli-jste-moje-vojsko>.

Marvanová, Hana, rozhovor [online]. *Inventura devadesátek*. 8. 4. 2014 [cit. 12. 10. 2014], dostupné z: <http://www.i90.cz/marvanova.html>.

Knížák, Milan, „Principy akčního umění podle Milana Knížáka 1965“ [online]. *milanknizak.com* [cit. 20. 9 2014]. Dostupné z: <http://www.milanknizak.com/192-akce/>.

Mlejnek, Josef, „O veselém karnevalu v neveselé době“ [online]. *Babylon.cz*. 15. 12. 2005 [cit. 10. 10. 2014], dostupné z: <http://www.ibabylon.cz/o-veselem-karnevalu-v-nevesele-dobe>.

Peregrin, Jaroslav „Politizace rozumu, nebo jeho depolitizace?“ [online], *aluze.cz* 1 (2010) [cit. 25. 10. 2014]. Dostupné z: http://www.aluze.cz/2010_01/09_glosa_peregrin.php.

Štěpánová, Babora, rozhovor „Olgo, mohl by jít Václav s námi na písek?“, vedli Petr Koura, Pavlína Formánková, *Dějiny a současnost* [online], 12.10 (2008) [cit. 12.10 2014], dostupné z: <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2008/10/-olgo-mohl-by-jit-vaclav-s-nami-na-pisek/>.

„Onderka dostal obří postavičku“ [online]. *idnes.cz* 11. 11. 2011. [cit 15. 5. 2015], dostupné z: http://brno.idnes.cz/onderka-dostal-obri-postavicku-ukazuje-jeho-mocne-paze-tvrdi-recesiste-1nm-brno-zpravy.aspx?c=A111111_083835_brno-zpravy_mav.

„Trest pro Karlovy Vary za ‚losovačku‘...“ [online]. *lidovky.cz*. 4. 9. 2014. [cit. 25. 5. 2015], dostupné z: http://www.lidovky.cz/trest-pro-karlovy-vary-za-losovačku-statu-musi-zaplatit-300-milionu-1fb-zpravy-domov.aspx?c=A140904_083229_in_domov_ele.

„Fotogalerie, Happening 2013, Kolín“ [online], *Knihovnakolin.cz*, 2013 [cit. 20. 10. 2014]. Dostupné z: <http://www.knihovnakolin.cz/fotogalerie/galerie/happening-2013-kolin>.

„Ikea si objednala pouliční happening za lepší bydlení“ [online]. *Ihned.cz*. 9. 12. 2011 [cit. 10. 12. 2014]. Dostupné z: <http://mam.ihned.cz/c1-54226960-ikea-si-objednala-poulicni-happening-za-lepsi-bydleni>.